

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Кваліфікаційна наукова праця
На правах рукопису

ОЛЕКСИН ІГОР ЯРОСЛАВОВИЧ

УДК 316.124.5: 796.011

**АКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ**

09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії
філософські науки

Подається на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І. Я. Олексин

Науковий керівник: **Пінчук Євген Анатолійович**, доктор
філософських наук, професор

Житомир – 2018

АНОТАЦІЯ

Олексин І. Я. Аксіологічні аспекти спортивної діяльності: соціально-філософський аналіз – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук (доктора філософії) за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Житомирський державний університет імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України. – Житомир, 2018.

Дисертація присвячена соціально-філософському аналізу аксіологічних аспектів спортивної діяльності, її сутнісних характеристик та особливостей впливу на функціонування особистості й суспільства, з'ясуванню соціокультурних чинників розгортання спортивної діяльності в сучасному світі. Аргументовано, що саме методологічний інструментарій соціальної філософії дозволяє глибоко та послідовно обґрунтувати не лише амбівалентну природу, а й людиновимірну сутність спорту як соціокультурного феномену, визначати шляхи подальшого розвитку спортивної діяльності крізь призму усвідомлення її аксіологічного змісту, виявляти тенденції розвитку спорту в контексті соціокультурних змін у глобалізованому світі.

З'ясовано, що спортивна діяльність як професійний спорт, спорт вищих досягнень, бере свої витoki із матеріальної і духовної культури первісного суспільства, в силу того, що змагальні ігри й конфронтації мали на меті розв'язання міжособистісних та групових конфліктних ситуацій. Встановлено, що з часом відповідні форми змагальності з уможливленням типізації умов протиборства, усвідомленням реальних можливостей регулярного тренування тіла людини і певних її як фізичних, так і розумових здібностей та фіксації переможців поступово набувають статусу спортивної діяльності.

Досліджено генезу відображення у соціально-філософській думці спортивної діяльності від часів стародавнього суспільства до сьогодення. Виявлено, що давньокитайський філософ Конфуцій наголошував на необхідності створення сприятливих умов для всебічного розвитку бойових

мистецтв, а в "Книзі шляху та благодаті", яку пов'язують з засновником даосизму Лао-цзи, містяться чисельні згадки про їх сутність як різновиду спортивних змагань. У період Античності Сократ уважав, що тілесна основа людини, поза якою втрачає смисл спортивна діяльність, є тимчасовим вмістилищем душі. Зазначено, що у філософії Платона проміжною ланкою в тріаді таких благ, як душа, тіло, добробут є саме якості тіла, пов'язані з його здатністю до удосконалення внаслідок регулярного, наполегливого, до певної міри аскетичного, здійснення відповідних спортивних вправ, будь це боротьба чи метання спису. З'ясовано, що Арістотель розглядав спорт як перевірку та запоруку удосконалення людини, що ґрунтується на змагальності як універсальній формі її буттєвості, котра здатна зіставляти свої потенційні сили і можливості з іншим індивідом. Мислителю належить важлива роль в осмисленні сутності заздрості, яку він уважав почуттям низьким, у той час, як змагання, що є почуттям добрим, виступає щедрим прагненням зрівнятися, поза яким ускладнюється аналіз багатогранного змісту аксіологічних аспектів спортивної діяльності.

Констатовано, що дуалістичне роз'єднання особистості в епоху Середньовіччя знаходило свій прояв тому, що Католицька Церква в особі, насамперед Іоанна Золотоуста і Тертуліана, засуджувала не лише все тілесне, а й будь-які ігри, передусім спортивні. Наголошено, що епоха Середньовіччя, на відміну епохи Античності, наклала табу на тіло та тілесність як нижчі, вторинні, людські цінності, поза якими вкрай проблематично уявити сутність спортивної діяльності.

Встановлено, що в епоху Відродження та Нового часу спортивна проблематика присутня у вченнях Д. Бруно, Дж. Локка і Ж. Ж. Руссо, які аналізували питання спорідненості тілесного та духовного, ролі здоров'я й активних фізичних ігор у його зміцненні та рівноваги душі і тіла, вихід за межі якої для спортсмена є вкрай небезпечним. Зазначена особлива актуальність положення Г. Гегеля про те, що зміни людської тілесності, як основи спортивної діяльності, багато в чому, зумовлені розвитком духовної

культури. Використовуючи тезу мислителя про те, що зміни людської тілесності як основи спортивної діяльності значною мірою зумовлені розвитком духовної культури та ідею М. Бердяєва про вітальну єдність душі й тіла, а також погляди Й. Хейзінга та Х. Ортега-і-Гассета в осмисленні соціально-культурної сутності спорту як певної ігрової діяльності, аргументовано положення про те, що, починаючи з другої половини XIX ст., спорт слід розглядати як соціокультурний феномен переважно європейських культурних традицій, а з другої половини XX ст. – як планетарне явище, якому іманентно притаманна змагальна сутність.

Розгляд аксіологічних аспектів спортивної діяльності уможливив висновок про те, що в західному та вітчизняному наукових дискурсах вони є предметом аналізу міждисциплінарних філософських, соціологічних, психолого-педагогічних, культурологічних студій. Методологічна база дисертаційного дослідження базується на теоретико-методологічних здобутках філософії, історії філософії, філософії спорту, соціальної філософії, філософії освіти, психології, соціальної педагогіки тощо. Наголошено, що з метою комплексного аналізу аксіологічних аспектів спортивної діяльності, виправданим є застосування елементів діалектичного, компаративного, феноменологічного, екзистенційного, антропологічного, аксіологічного й порівняльного методів, методів ідеалізації, абстрагування та сходження від конкретного до абстрактного, від емпіричного до теоретичного.

Зазначено, що базовим методом дослідження ціннісних аспектів спортивної діяльності є аксіологічний метод, який, з одного боку, дає змогу розглядати сам фізкультурно-спортивний процес як засіб формування системи цінностей, у яких особистість спортсмена та його здоров'я сприймається як цінність, що потребує свого збереження та примноження, а з другого, – передбачає ціннісну орієнтацію на необхідність формування спортсмена як носія відповідних культурних смислів і традицій, з позицій власного, суб'єктивного буття у світі та буття самого світу для нього. Зауважено, що аксіологічний метод сприяє осмисленню соціально-культурної сутності

феномена спорту не лише як цінності та процесу, а й як результату ціннісних орієнтацій особистості спортсмена. Констатовано, що всебічний розгляд методології соціально-філософського дослідження спортивної діяльності ґрунтується на таких методологічних принципах, як принцип об'єктивності, обґрунтованості, історизму, причинності, соціальної спрямованості та методологічного плюралізму.

Встановлено, що завдяки наявному методологічному інструментарію соціальна філософія глибоко та послідовно обґрунтовує не лише амбівалентну природу спорту, а й його людиновимірну сутність як соціокультурного феномену; визначає шляхи подальшого розвитку спортивної діяльності крізь призму усвідомлення її аксіологічного змісту. Спорт проаналізовано як феномен, що володіє значним потенціалом гуманістичних цінностей та ідеалів, і, як соціальна практика, що водночас постає як один з основних засобів формування успішної, цілісної та гармонійної особистості. Визначено сутність спорту як феномену культури в аспекті існування нерозривного зв'язку спорту з домінуючою у соціумі системою цінностей та ціннісних орієнтацій.

З'ясовано, що в процесі еволюції спорту як соціального інституту відбувається формування універсалій його аксіологічних засад, поза осмисленням яких ускладнюється дослідження питання сутності ціннісного потенціалу спортивної діяльності загалом. Обґрунтовано, що комплекс ціннісних основ спортивної діяльності варто розуміти як модель ідеальної форми існування людини в суспільстві, що базується на принципах рівності стартових можливостей, працьовитості та суспільної справедливості. Констатовано, що ідею гуманізму слід розглядати як одну з провідних у людській культурі та в історії цивілізації, яка постає цілісною системою настанов, пов'язаних із баченням людини як визначальної цінності, із захистом її основоположних прав і свобод, із утвердженням її перетворювальної місії в світі, що трансформується та змінюється.

Гуманізм – це усвідомлена і дієва гуманність людини, яка водночас є способом її життя, надійним орієнтиром її ціннісних орієнтацій.

Аргументовано, що спортивна діяльність, яка ґрунтується на принципі універсалізму, є наочним взірцем втілення у соціальну практику основоположних засад європейської культури, що розкривають один із сутнісних аспектів гуманістичного ідеалу: установку на гармонійний універсальний розвиток людської особистості, на гармонію духу і тіла. Фундамент визначального спортивного принципу чесної і справедливої гри становить саме прояв гуманності, толерантності й шляхетності цілей у змаганнях, відповідальності, зобов'язаності, взаємної поваги спортсменів.

З'ясовано, що всебічному усвідомленню спорту як формалізованої змагальності та макромоделі розвитку особистості сприяє те, що на відміну від чуттєво-предметної діяльності, котра сприймається як створення зовнішнього предмету, спортивна діяльність орієнтована не лише на удосконалення тілесності спортсмена, а й на формування та збереження іманентної йому тілесно-духовної єдності. Зазначено, що в сучасних умовах досить гостро стоїть проблема утвердження ціннісного ставлення до здоров'я і мотивації до здорового способу життя як суттєвих чинників збереження і примноження добробуту української нації. Здоровий спосіб життя у єдності багатоаспектних смислів передбачає такий принцип організації життєдіяльності особистості та суспільства, за яким повсюдне утвердження, зміцнення та примноження здоров'я надійно інтегруються як з матеріальними (рухова активність, фізичне вдосконалення), так і духовними цінностями та орієнтирами для досягнення єдиної мети – формування цілісної, гармонійної особистості.

Встановлено, що успішне функціонування спортивної діяльності можливе за наявності повноцінного як фізичного, так і психічного здоров'я спортсмена, показником якого є здібність його тіла виконувати професійні рухи та вправи, що шліфуються, відточуються в процесі регулярних, тривалих тренувань і є сутністю здорового способу життя та ціннісних орієнтацій.

Констатовано, що всебічне дослідження умов успішного втілення тілесності в практику спортивної діяльності сприяє комплексному осмисленню параметрів спорту як соціокультурного феномену сучасного світу, аналізу функціонування спорту в діалогічному і толерантному просторі людського буття, у взаємодії культур і цивілізацій, а також змін у змісті й характері спорту під впливом глобалізації.

На основі аналізу сутності ключових понять філософії спорту ("спортивна діяльність", "спорт", "фізична культура") констатовано принципову відмінність між спортом та спортивною діяльністю: якщо спорт продукує змагальність як таку, то спортивна діяльність формує людину як особистість. Зважаючи на це, подальша комерціалізація та професіоналізація спорту виводять його за межі фізичної культури, що ставить під сумнів тезу про спорт як її компоненту і котру необхідно розглядати не лише як результат перетворення особистістю власної природної даності, а й як потребу та здатність до максимальної самореалізації.

З'ясовано, що регулярна фізична активність необхідна для повноцінного гармонійного розвитку в умовах сучасного способу життя, в якому провідними стають гіпокінезія, психічні навантаження та розлади; значний прояв соціальної незадоволеності тощо. Наголошено, що окрім сприяння здоровому способу життя, спорту належить виняткова роль у вихованні та самовихованні особистості, в її орієнтації на реалізацію соціальної активності, засвоєння та дотримання нею "правил чесної гри". Регулярні заняття спортом всебічно сприяють формуванню особистісної культури – рис лицарства та шляхетності, толерантності, самотренування та самоконтролю, самовдосконалення. Акцентовано увагу на суперечливому характері впливу спорту на формування світоглядно-ціннісних орієнтацій особистості спортсмена. За певних умов спорт здатний підпорядковувати потреби, інтереси, мотиви, цілі, переконання тощо егоїстичним установкам як окремої людини, так і певних соціальних груп.

Визначено, що загальна гармонія сприяє формуванню досконалого суспільства, метою якого є створення належних умов прояву потенційних як фізичних, так і духовних сил особистості, її талантів, нахилів та уподобань. У цьому контексті загальна гармонія сприяє формуванню дійсно шляхетного та успішного суспільства, основною рисою якого є утвердження та збереження людської гідності. Аргументовано, що система соціально-ціннісних основ спортивної діяльності, як специфічної практики духовно-тілесного удосконалення, вимагає такої побудови життєдіяльності суспільства й особистості, за якої низка духовно-моральних пріоритетів дієво поєднується з матеріальними цінностями та орієнтирами для досягнення стратегічної мети – прояву професійного, творчого, духовного та фізичного потенціалу людини, що, безумовно, сприяє як гармонізації її становища у глобалізованому світі, так і її вкоріненості в ньому.

Доведено, що освітній потенціал цінностей спортивної діяльності полягає в тому, що вони є суттєвими чинниками цілісного та гармонійного розвитку особистості, котра у своїй життєвій стратегії намагається досягнути сенс власного буття. Зазначено, що ситуація поглиблення соціальної поляризації сучасного українського суспільства деформує освітній потенціал цінностей спорту, зважаючи на те, що спорт вищих досягнень в умовах його комерціалізації нерідко функціонує поза межами гуманізму та відданості ідеалам олімпізму.

Аргументовано, що значна роль у формуванні гармонійної єдності тілесного та духовного в людині належить освіті, насамперед фізкультурній. Виявлено дію негативних тенденцій розвитку як освітньої сфери, так і сфери охорони здоров'я в умовах модернізації українського соціуму, що звужує соціальну базу функціонування масового, дитячого й юнацького спорту та зумовлює подальший розвиток професійного спорту не лише поза межами ідеалів гуманізму та олімпізму, а й в статусі елітарного, малодоступного для широкого загалу. Освітній потенціал цінностей спортивної діяльності є

одним із чинників успішного соціального облаштування багатьох сфер суспільного життя.

Ключові слова: фізична культура, спорт як соціокультурний феномен, спортивна діяльність, аксіологія, універсалії європейської культури, гуманістичний потенціал спортивної діяльності, здоровий спосіб життя, освітній потенціал спорту.

ANNOTATION

Oleksyn I. Y. Axiological aspects of sports activity: socio-philosophical analysis. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philosophy, specialty 09.00.03 – social philosophy and philosophy of history. – Zhytomyr State University named after Ivan Franko, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Zhytomyr, 2018.

The thesis is devoted to the socio-philosophical analysis of the axiological aspects of sporting activity, its essential characteristics and features of influence on the functioning of the individual and society, the elucidation of socio-cultural factors for sporting activities deployment in the modern world.

It is argued that it is the methodological instrumentarium of social philosophy that allows to deeply and consistently substantiate not only the ambivalent nature, but also the human dimension nature of sports as a sociocultural phenomenon, to determine the ways for further development of sports activities through the prism of understanding its axiological content, to identify trends in the development of sports within sociocultural changes in the globalized world.

It is determined that sporting activities as professional sports, sports of higher achievements, takes its origins from the material and spiritual culture of primitive society, due to the fact that competitive games and confrontations aimed at solving interpersonal and group conflict situations. The research found that over time the corresponding forms of competition with the possibility of typify confrontations, realizing the real possibilities of regularly trained human

body and both physical and mental abilities and pointing the winners gradually acquire the status of sports activities.

It studies the genesis of sports activity reflection from the times of ancient society to the present in the socio-philosophical ideas. It was discovered that the ancient Chinese philosopher Confucius emphasized the need to create favorable conditions for the full development of martial arts, and the Book of Way and Grace, which is associated with the founder of Lao Tzu Taoism, contains numerical references to their essence as a kind of sports competitions. During the period of Antiquity, Socrates believed that the bodily basis of a person, beyond which the meaning of sporting activity was losing, is a temporary repository of soul. It is noted that Plato considers body characteristics to be the intermediate link in the triad of such blessings as soul, body and welfare. Characteristics that are related to its ability to improve as a result of regular, persistent, to some extent ascetic exercise of appropriate sports, be it a struggle or throwing a spear. It was found that Aristotle considered sport as a test and a pledge of perfection of a person based on competition as a universal form of its immensity, capable of comparing its potential strengths and opportunities with another individual. The philosopher has an important role in understanding the essence of envy, which he considered a mean feeling, while the competition, which is a good feeling that serves generous aspiration to be equal, beyond which the analysis of the multifaceted content of axiological aspects of sporting activity becomes complicated.

It was stated that the dualistic separation of personality in the Middle Ages took place due to the fact that the Catholic Church in person, first of all, of John Chrysostom and Tertullian, condemned not only all physical but also any games, primarily sports. It is emphasized that the Middle Ages, in contrast to the Antiquity, laid taboo on the body and embodied lower, secondary, human values beyond which it is extremely problematic to imagine the essence of sports activity.

It is determined that in the Renaissance and New Age sports issues are present in the doctrines of J. Bruno, J. Lock and Rousseau, who analyzed the relationship between physical and spiritual, the role of health and active physical games in its

strengthening and balance of body and soul, going beyond which is extremely dangerous for an athlete. The author emphasises particular relevance of Hegel's ideas about changes in human physicality, as the basis of sports activities, that are largely conditioned by the development of spiritual culture. Using the thesis of the thinker that changes in human corporeality as the basis of sports activity are largely due to the development of spiritual culture and the idea of M. Berdyaev about the welcoming unity of the soul and body as well as the views of J. Geysing, J. Ortega-i-Hasset in understanding the socio-cultural essence of sport as a particular gaming activity, it is argued that since the second half of the nineteenth century, sport should be considered as a sociocultural phenomenon of predominantly European cultural traditions, and from the second half of the twentieth century – as a planetary phenomenon, which is inherently inherent in a competitive entity.

Consideration of the axiological aspects of sporting activity made it possible to conclude that in western and domestic scientific discourses they are the subject of the analysis of interdisciplinary philosophical, sociological, psychological and pedagogical, cultural studies. The methodological basis of the thesis relies on theoretical and methodological achievements of philosophy, history of philosophy, philosophy of sport, social philosophy, philosophy of education, psychology, social pedagogy, etc. It is emphasized that in order to comprehensively analyze the axiological aspects of sports activity, the use of elements of the dialectical, comparative, phenomenological, existential, anthropological, axiological and comparative methods, methods of idealization, abstraction and ascent from concrete to abstract, from empirical to theoretical is justified.

It is noted that the basic research method to study the value aspects of sports activity is the axiological method, which, on the one hand, makes it possible to consider the physical culture and sport itself as a means of forming a system of values in which the athlete's personality and his health are perceived as a value that needs his preservation and multiplication, and on the other, – foresses value orientation on the necessity of forming an athlete as a bearer of the corresponding cultural meanings and traditions, from the standpoint of his own,

subjective existence in the world and existence of the world for him. It is noted that the axiological method contributes to the comprehension of the socio-cultural essence of the phenomenon of sport not only as a value and process, but also as a result of the value orientations of the athlete's personality. It is stated that the comprehensive consideration of the methodology of socio-philosophical research of sports activity is based on such methodological principles as the principle of objectivity, reasonableness, historicism, causality, social orientation and methodological pluralism.

It is determined that due to the available methodological tools, social philosophy deeply and consistently substantiates not only the ambivalent nature of sport, but also its human-dimensional essence as a sociocultural phenomenon; determines the ways of further development of sports activities through the prism of awareness of its axiological content. Sport is analyzed as a phenomenon that has a significant potential of humanistic values and ideals, and as a social practice, which simultaneously appears as one of the main means for the formation of a successful, holistic and harmonious person. The essence of sport as a cultural phenomenon in the aspect of the existence of an inextricable connection of sport with the system of values and value orientations dominant in society is determined.

It was found out that in the evolution process of sport as a social institute the formation of universals of its axiological principles takes place, beyond the comprehension of which the study of the essence of sports activities value potential becomes rather complicated. It is substantiated that the value bases complex of sports activity should be understood as a model of the ideal form of human existence in a society that is based on the equality principles of initial opportunities, diligence and social justice. It is stated that the idea of humanism should be considered as one of the leading in human culture and in the history of civilization that which appears as an integrated system of guidance related to the human vision as a defining value, with the protection of its fundamental rights and freedoms, with the assertion of its transformative mission in a transforming and changing

world. Humanism is a conscious and effective humanity of man, which is at the same time a way of life, a reliable benchmark for its value orientations.

It is argued that sports activities based on the principle of universalism make a clear example of the implementation of the fundamental principles of European culture in social practice that reveal one of the essential aspects of the humanistic ideal: background assumption for the harmonious general development of the human person, harmony of spirit and body. The foundation of the defining sports principle of an honest and fair game is the very manifestation of humanity, tolerance and nobility goals in the competition, responsibility, commitment, mutual respect of athletes.

It is found out that the full comprehension of sport as a formalized competition and a macromodel of personality development is facilitated by the fact that, in contrast to the sensory-substantive activity, which is perceived as the creation of an external subject, sports activity is focused not only on the perfection of the physicality of the athlete, but also on the formation and preservation of his inherent physical and spiritual unity. It is noted that in today's conditions, the problem of establishing a value attitude towards health and motivation to a healthy lifestyle as essential factors for the preservation and enhancement of the well-being of the Ukrainian nation is quite acute. A healthy way of life in the unity of multidimensional meanings involves such principle of the organization of the vital functions of personality and society under which the widespread affirmation, consolidation and enhancement of health are firmly integrated into both material (motor activity, physical perfection) and spiritual values and guides to achieve a single goal - the formation of a coherent, harmonious person. It is defined that the successful functioning of sports activities is possible in the presence of a full-fledged as physical and mental health of athlete, the indicator of which is the ability of his body to perform professional movements and exercises that are polished, sharpened in the process of regular, long-term training and is the essence of a healthy lifestyle and value orientations.

It was stated that the comprehensive study of the conditions for the successful implementation of corporeality in the practice of sports activities contributes to a comprehensive understanding of the parameters of sport as a sociocultural phenomenon of the contemporary world, the analysis of the functioning of sport in the dialogic and tolerant space of human existence, in the interaction of cultures and civilizations, as well as changes in the content and nature of sport under the impact of globalization.

Based on the analysis of the essence of key concepts of the philosophy of sport ("sports activities", "sports", "physical culture") a fundamental difference between sports and sports activities is figured out: if sport produces competition as such, sports activity forms a human as a person. In view of this, further commercialization and professionalization of sport lead it beyond the limits of physical culture, which raises the question of the sport as its component and which should be considered not only as the result of transforming the personality of his own natural entity but also as a need and ability to maximize self-realization.

It has been found out that regular physical activity is necessary for full harmonious development in the conditions of the modern way of life, in which the leading ones are the hypodynamia, mental load and disorder; a significant manifestation of social dissatisfaction, etc. It was emphasized that in addition to promoting a healthy lifestyle, sport has an exceptional role in the upbringing and self-education of the individual, in individual orientation towards realization of social activity, assimilation and observance of individual "rules of fair play". Regular exercise fully contribute to the formation of personal culture—features of chivalry and nobility, tolerance, self-examination and self-control, self-improvement. The attention is focused on the controversial nature of the influence of sport on the formation of worldview and value orientations of the athlete's personality. Under certain conditions, sport can subordinate needs, interests,

motives, goals, beliefs, and so forth to selfish instincts of both an individual and certain social groups.

It is determined that general harmony contributes to the formation of a perfect society, the purpose of which is to create the proper conditions for the manifestation of the potential as a physical, and spiritual forces of personality, its talents, inclination and preferences. In this context, general harmony contributes to the formation of a truly noble and successful society, the main feature of which is the affirmation and preservation of human dignity. It is argued that the system of social and value bases of sports activity, as a specific practice of spiritual and physical improvement, requires such a construction of the life of society and personality, under which a series of spiritual and moral priorities is effectively combined with material values and guidelines to achieve the strategic goal to manifest the professional, creative, spiritual and physical potential of a person, which, of course, contributes to both the harmonization of its position in the globalized world and its entrenchment in it.

It is proved that the educational potential of the sports activity values is that that they become essential factors in the holistic and harmonious development of individuals, who in their life strategy try to understand the meaning of their own being. It is noted that the situation of social polarization deepening of modern Ukrainian society deforms the educational potential of sports values, taking to account that sport of higher achievements in the conditions of its commercialization often functions beyond the limits of humanism and devotion to the ideals of olympias. It is argued that a significant role in shaping the harmonious unity of the physical and spiritual in a person belongs to education, primarily physical education. It reveals the effect of negative trends in the development of both the educational sphere and the health care sector in the conditions of modernization of the Ukrainian society, that narrows the social base for the functioning of mass children and youth sports and predetermines the further

development of professional sport not only beyond the limits of humanism and olympism ideals but also in the status of an elite one, inaccessible to the general public. Educational potential of sports activity values is one of the factors of successful social development of many spheres of public life.

Keywords: physical culture, sport as a sociocultural phenomenon, sports activities, axiology, universals of European culture, humanistic potential of sports activities, healthy lifestyle, educational potential of sport.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях України:

1. Олексин І. Я. Спорт як чинник формування в особистості цінностей здорового способу життя / І. Я. Олексин // Практична філософія. – 2017. – № 4 (66). – С. 191–196.
2. Олексин І. Я. Тілесність як основа спортивної діяльності / І. Я. Олексин // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць, вип. 70 / Гол. ред. В. Г. Воронкова; Запоріж. держ. інж. Акад. – Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2017. – С. 77–83.
3. Олексин І. Я. Ціннісний потенціал спортивної діяльності в універсальних європейської культури / І. Я. Олексин // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: "Видавництво "Гілея", 2017. – Вип. 124 (9). – С. 214–219.
4. Олексин І. Я. Спортивний вимір соціальних цінностей в філософських поглядах стародавніх греків / І. Я. Олексин // Вісник Житомирського державного університету Імені Івана Франка: науковий журнал. Філософські науки / [Гол. ред. П. Ю. Саух, відп. ред. Н. А. Сейко] – Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2017. Вип. 1(83). – С. 87–91.

5. Олексин І. Я. Аксіологічний вимір життєвого світу особистості / І. Я. Олексин // Практична філософія. – 2017. – № 2 (64). – С. 38–44.

Публікації в закордонних виданнях:

6. Oleksyn I. Social ideal and values of sport as expression of humanism / I. Oleksyn // Scientific journal. Regional bulletin of the East. – № 3 (75). – Ust-Kamenogorsk: Publishing house "Berel" of S. Amanzholov EKSU, 2017. – P. 163–170.

Публікації в інших виданнях:

7. Олексин І. Я. Ціннісний світ особистості / І. Я. Олексин // Сучасні соціально-гуманітарні дискурси. Матер. V всеукр. наук. конфер. м. Дніпропетровськ, 21 березня 2015 р.: у 5-х частинах. – Д.: ТОВ "Інновація", 2015. – Ч. 2. – С. 85–86.
8. Олексин І. Я. Феномен спорту в Західній культурі / І. Я. Олексин // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матер. V всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Дніпропетровськ, 28 серпня 2015 р.): у 2-х частинах. – Д.: ТОВ "Інновація", 2015. – ч. 2. – С. 102–104.
9. Олексин І. Я. Спортивна діяльність у контексті соціальних цінностей / Л. А. Шеремет, І. Я. Олексин // "Філософія спорту як трансдисциплінарна галузь знань" / тези доповідей і виступів учасників VII Всеукраїнського "круглого столу" з філософії спорту 17 травня 2016 року (ред. кол. Ібрагімов М. М., Пінчук Є. А., Андрєєва О. В.). – К.: Видавець ПАРАПАН, 2016. – С. 80–86.
10. Олексин І. Я. Бачення сутності соціальних цінностей у філософській думці Середньовіччя / І. Я. Олексин // "Філософія. Людина. Сучасність": Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю заснування Донецького університету (м. Вінниця, 4-5 квітня 2017 р): тези доповідей / за заг. ред. проф. Р. О. Додонова. – Вінниця, 2017. – С. 49–52.

11. Олексин І. Я. Соціально-філософські аспекти ціннісного світу особистості / І. Я. Олексин // "Нове слово в науці і практиці: гіпотези і апробація результатів досліджень": Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 23-24 червня 2017 р.) / ГО "Інститут інноваційної освіти"; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Київ: ГО "Інститут інноваційної освіти", 2017. – С. 47–50.

12. Олексин І. Я. Гуманістичний вимір спортивної діяльності / І. Я. Олексин // "Наукова думка інформаційного століття [текст]": матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19 червня 2017 року у м. Дніпро / відп. за випуск Голденблат М. А. // ГО "Європейська наукова платформа". – Одеса: Друкарня "Друкарник", 2017. – Т. 2. – С. 89–94.

13. Олексин І. Я. Спорт як фактор формування здорового способу життя особистості / І. Я. Олексин // Пріоритетні наукові напрямки та найважливіші проблеми: від теорії до практики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 28-29 липня 2017 р.) / ГО "Інститут інноваційної освіти"; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Одеса: ГО "Інститут інноваційної освіти", 2017. – С. 15–16.

14. Олексин І. Я. Аксіологічні засади буття людської особистості / І. Я. Олексин // Людина віртуальна: нові горизонти: зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Журби М. А. – Частина 1. – Монреаль: СРМ "ASF", 2017. С. 50–52.

15. Олексин І. Я. Актуалізація ціннісної проблематики людської діяльності в епоху глобалізації / І. Я. Олексин // Літні наукові зібрання: матеріали X Міжнародної науково-практичної інтернет конференції. – Вінниця, 2017. – Ч. 2. – С. 29–35.

16. Олексин І. Я. Аксіологічні аспекти спортивної діяльності в філософських поглядах Платона / І. Я. Олексин // Перші Геретівські читання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 7 червня 2017 року). / Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буряк,

I. М. Вітенко, J. Janowski, В. С. Мисик, Ф. І. Полянський, О. А. Ревуцька, І. Ф. Янюк. // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. – Тернопіль: ТОКІППО, 2017. – Вип. 1. – С. 116–118.

17. Олексин І. Я. Глобалізаційний вимір ціннісних засад спортивної діяльності / І. Я. Олексин // "Глобалізований світ: випробування людського буття" : Міжнародна науково-теоретична конференція, 6–7 жовтня 2017 року : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. М. А. Козловець [та ін.] – Житомир : Видавець Євенок О. О., 2017. – С. 129–131.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	30
1. 1. Спортивна діяльність як об'єкт соціально-філософського аналізу.....	30
1. 2. Методологія соціально-філософського дослідження спортивної діяльності.....	58
Висновки до розділу 1.....	83
РОЗДІЛ 2. АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	88
2. 1. Ціннісні засади спортивної діяльності в універсаліях європейської культури.....	88
2. 2. Гуманістичний вимір спортивної діяльності.....	115
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНОМУ СВІТІ.....	138
3. 1. Вплив спортивної діяльності на формування здорового способу життя.....	138
3. 2. Освітній потенціал спортивної діяльності у системі суспільних цінностей сучасності	161
Висновки до розділу 3.....	177
ВИСНОВКИ.....	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	192

ВСТУП

Актуальність теми дисертації зумовлена тим, що спортивна діяльність є однією з ключових сфер соціальної та культурної активності людини. Вона належить до тих феноменів, котрі постали як об'єкти самостійного філософського аналізу лише в другій половині минулого століття. Динамічний розвиток сучасної епохи, трансформація соціокультурного простору і кардинальна зміна базових інфраструктур життя людей, розповсюдження масової культури активізують інтерес до соціально-філософського осмислення спорту як соціального явища.

Актуальність дослідження аксіологічних аспектів спорту та фізичної культури закономірно зростає з усвідомленням людиною беззаперечної цінності її життя, концептуалізацією життєдіяльності індивіда у сучасному суспільстві, а відтак, і обґрунтуванням концепту бережливого ставлення до здоров'я людини як базової соціальної цінності. Як історично зумовлена діяльність людей, специфічна форма поєднання індивідуальних і суспільних цінностей, спорт є ефективним чинником трансформації сучасного українського соціуму відповідно до викликів XXI століття і завдань європейської інтеграції, що передбачає принципово нове осмислення місця і ролі людини в системі суспільних відносин та її діяльності, зокрема спортивної.

Всебічний аналіз спорту як соціокультурного феномену, якому притаманна складна й суперечлива природа, що має безпосереднє відношення до сфери утвердження особистісних і соціальних цінностей, безумовно, потребує комплексної філософської рефлексії. Соціально-філософське дослідження різноманітних аспектів спортивної діяльності як архетипової форми культури зумовлює звернення до сфери цінностей, на

грунті яких людина вибудовує різні форми взаємодії з біологічною та соціальною сферою буттєвості.

Отже, необхідність соціально-філософського аналізу сутності спорту як важливої складової соціокультурної дійсності, його аксіологічного потенціалу, обґрунтування місця і ролі спортивної діяльності у процесі гармонізації суспільних та особистісних інтересів, повсюдного утвердження здорового способу життя та формування нової стратегії розвитку особистості в умовах трансформації українського соціуму – все це визначає актуальність теми дисертаційної роботи.

Дослідження аксіологічних характеристик феномена спортивної діяльності ґрунтується на філософській теорії цінностей, зокрема ідеях про соціальні цінності Аврелія Августина, Арістотеля, Ж. Бодріяра, М. Бердяєва, М. Гайдеггера, Г. Гегеля, П. Гуревича, Е. Гуссерля, О. Дробницького, Е. Ільєнкова, І. Канта, С. К'єркегора, Г. Лотце, Д. Леонтьєва, А. Маслоу, Ф. Ніцше, Платона, Г. Ріккєрта, Сократа, П. Сорокіна, Е. Тайлора, П. Тілліха, Ф. Тьонніса, Ф. Хатчесона, М. Шелера, А. Шопенгауєра, А. Шефтсбері та інших мислителів.

Ціннісний потенціал спорту і спортивної діяльності та визначення ключових проблем кризи цінностей в добу глобалізації проаналізовано у наукових розвідках В. Андрущенка, В. Баранівського, В. Василенка, Ф. Власенка, М. Єгупова, С. Желудкіна, С. Кримського, Л. Лубишевої, М. Михальченка, М. Поповича, О. Яценка та ін.

Соціальну проблематику спортивної діяльності висвітлено у працях М. Візителя, В. Білогур, О. Кириленко, С. Могільової, В. Моргана, В. Паначева, О. Передельського, Є. Пінчука, В. Платонова, Н. Рекутіної, В. Сутули. Дослідниками проаналізовано сутнісні форми функціонування сучасного спорту (А. Лук'янов, Н. Мазов, В. Столяров); його основні суперечності (Г. Люшен, М. Сараф) та провідні тенденції розвитку (Л. Кун, К. Леш, Л. Матвєєв); специфіка співвіднесеності спорту із соціальним життям особистості (С. Бацунов, Л. Газнюк, Ю. Семенова, Л. Шеремет), його

взаємозв'язок із феноменом як людської екзистенції, так і людської тілесності (В. Барабанова, В. Білогур, А. Возний, С. Могільова), вольовий характер спортивної діяльності (Г. Ващенко, В. Клименко, Н. Ковтун, А. Пуні, П. Рудик, В. Селіванов); проблеми гуманізації спорту (М. Богданова, М. Ібрагімов).

Віддаючи належне теоретичній і практичній значущості попереднього наукового доробку, слід визнати, що проблема аксіологічних аспектів спортивної діяльності у процесі становлення й розвитку системи ціннісного світу особистості та ціннісного потенціалу спорту в ситуації зростаючої транзитивності сучасного соціуму все ще залишається малодослідженою. Відсутні узагальнюючі, синтезуючі праці з окресленої проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах науково-дослідної програми кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання та спорту України (м. Київ) "Спорт як соціокультурний феномен", НБФ № 0114U000406.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є соціально-філософський аналіз аксіологічних засад спортивної діяльності.

Відповідно до мети визначено такі дослідницькі завдання:

- дослідити процес формування та функціонування ціннісних основ спортивної діяльності в соціально-філософській рефлексії;
- окреслити теоретико-методологічні засади дослідження спорту як однієї зі сфер людської діяльності;
- розкрити місце та роль спортивної діяльності в структурі суспільних цінностей і базових засад європейської культури;
- визначити ціннісно-діяльнісну сутність спортивної діяльності у формуванні здорового способу життя людини;
- з'ясувати освітній потенціал спортивної діяльності у системі суспільних цінностей постмодерного світу.

Об'єкт дослідження: спортивна діяльність як сфера соціального буття.

Предметом дослідження є аксіологічні аспекти спортивної діяльності в сучасному суспільстві.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною базою дисертації є міждисциплінарний підхід до аналізу фізичної культури та спорту як цілісних феноменів суспільного буття. Багатоаспектність спорту як соціокультурного феномену зумовило використання порівняльного, діалектичного та структурно-функціонального методів. За допомогою порівняльного методу здійснено співставлення різних підходів до розуміння аксіологічних засад буттєвості людини на різних етапах її соціокультурного розвитку, а також проведено ретроспективний аналіз філософського осмислення спортивної діяльності як особливої практики духовно-тілесного удосконалення особистості. Завдяки діалектичному методу досліджено біосоціальну природу людини; взаємозв'язок як індивідуальних, так і суспільних цінностей в аксіологічній сфері буття соціуму; визначено амбівалентну сутність спорту не лише як професійної, а й як аматорської діяльності; проаналізовано суперечливий зміст мотивації спортивної діяльності у сучасному суспільстві.

Структурно-функціональний метод використано у процесі вивчення функцій спортивної діяльності у сучасному світі, під час аналізу спорту як втілення інтегральної єдності онтологічної та антропологічної підсистем, у процесі визначення спортивної діяльності у системі соціокультурної дійсності та осмислення суб'єктивних підстав реалізації ціннісного потенціалу спортивної активності.

Наукова новизна дослідження полягає у здійсненні соціально-філософського аналізу спортивної діяльності як важливого чинника формування гуманістичних цінностей та ідеалів, що визначають всебічний та гармонійний розвиток особистості в сучасному світі.

У дисертаційній роботі обґрунтовано низку положень, які містять елементи наукової новизни та виносяться на захист:

Уперше:

– на основі філософської рефлексії соціально-аксіологічної специфіки спортивної діяльності у контексті її відповідності гуманістичним цінностям та ідеалам особистості і суспільства обґрунтовано, що в ідеалі зафіксовані імперативність та інтегральність, які вказують на його інтегруючу, організуючу силу, що надає спортивній діяльності упорядкованого цілеспрямованого соціального характеру і проявляється в інтеграції громадянських структур, орієнтованих на прогресивне перетворення соціуму й особистості; доведено, що визначальними для спортивної діяльності є такі основоположні цінності європейської культури, як принципи активізму та універсалізму; акцентовано, що спорт відіграє засадничу роль у набутті індивідом необхідних моральних й фізичних якостей і тілесного здоров'я для успішної діяльності у різних сферах суспільного життя, у вихованні та самовихованні особистості й стимулює її соціальну активність;

– доведено, що спорт, як одна із форм соціального прояву фізичної культури, в основі якої лежить змагальна діяльність людей і котра спрямована на пізнання та перетворення духовної і тілесної сутності людини в усій її багатоманітності, є особливою, ціннісно зумовленою формою діяльності, якій властива актуалізація таких якостей, як цілераціональність та цілеспрямованість;

– шляхом звернення до культурно-історичного дискурсу досліджено генезу та охарактеризовано аксіологічні аспекти спортивної діяльності у філософських поглядах античності, середньовіччя, Нового часу, сучасності; проаналізовано взаємодію процесів гуманізації спорту і трансформацію смислового навантаження таких його ключових понять, як "вправа", "займатися", "атлет"; при цьому аксіологічний вимір спортивної діяльності розглядається у принципово-оцінювальному контексті уявлень і смислів, які зумовлюють спортивну поведінку як окремої особи, так і соціальної спільноти. Аргументовано, що в ієрархічній структурі цінностей чітко проявляється як особистісна, так і конкретно-історична сутність, за якої

однакові явища та предмети об'єктивної реальності для кожного спортсмена можуть становити діаметрально протилежний ціннісний вимір, в силу того, що у різні періоди спортивної діяльності спортсмен перебуває у відповідній індивідуально-емоційній формі.

Отримали подальший розвиток:

– положення про те, що іманентна єдність фундаментальних характеристик спортивної складової духовної культури є втіленням схильності суспільства до визначальних принципів гуманізму, активізму, олімпізму, толерантності та взаємоповаги серед спортсменів; з'ясовано, що сутнісні ознаки спорту як феномену культури визначаються крізь призму його нерозривного зв'язку з домінуючою у соціумі системою цінностей та ціннісних орієнтацій;

– розуміння сутності ключових понять філософії спорту ("спортивна діяльність", "спорт", "фізична культура") та обґрунтування принципової відмінності між спортом і спортивною діяльністю: якщо спорт відтворює і виробляє саму змагальність як таку, то спортивна діяльність формує людину як особистість. Констатовано, що комерціалізація спорту виводить його за межі фізичної культури, ставлячи під сумнів тезу про те, що спорт слід розуміти як її компоненту.

Уточнено:

– тезу про те, що дослідження сутності тілесності як складової змагальності, яка є основою спортивної діяльності, необхідно здійснювати у контексті реалізації спортом своєї загальнокультурної місії не лише як ефективного засобу формування особистості спортсмена, а й становлення і виявлення його іманентної тілесно-духовної єдності. Доведено, що результативне і стає функціонування спортивної діяльності можливе лише за наявності повноцінного фізичного і психічного здоров'я спортсмена, показником чого є здатність його тіла виконувати професійні рухи та вправи, що шліфуються, відточуються у процесі регулярних тривалих тренувань та визначають сутність його здорового способу життя і ціннісних орієнтацій;

– положення про те, що комплексний аналіз умов успішного втілення тілесності у практику спортивної діяльності визначає параметри соціального простору спорту як соціокультурного феномену сучасного світу. З'ясовано, що всебічному усвідомленню спорту як типу формалізованої змагальності і макромоделі гармонійного розвитку особистості сприяє зорієнтованість спорту не лише на удосконалення тілесності спортсмена, а й на формування і збереження його іманентної тілесно-духовної єдності;

– твердження про принципову необхідність у процесі системного дослідження спорту як специфічної практики духовно-тілесного розвитку та здорового способу життя особистості аналізу сприйняття нею свого тіла як цінності, що має бути збережена та примножена у процесі усвідомлених практичних дій, орієнтованих на дотримання в нормі фізичного та духовного стану шляхом зміцнення здоров'я, за допомогою довготривалих спортивних тренувань, які, зазвичай, призводять до удосконалення фізичних якостей спортсмена, його статури, рухових вмінь, навичок та прийомів. Встановлено, що соціально-економічні та духовні умови сучасного суспільства актуалізують не лише розуміння цінності здоров'я як основи спортивної діяльності, а й необхідність виховання і продукування фізично та психічно здорової особистості, здатної до ефективної гармонійної життєдіяльності.

Теоретичне значення дисертації полягає в актуалізації та соціально-філософській концептуалізації досліджень сутності ціннісних аспектів спорту у модерному соціокультурному просторі; обґрунтуванні ієрархічної сутності аксіологічних засад спортивної діяльності за умов поглиблення майнового розшарування сучасного українського суспільства. Результати і висновки дисертаційної роботи сприяють доповненню та поглибленню наукового розуміння місця і ролі спорту в процесі здійснення успішної життєдіяльності як соціуму загалом, так і окремої особистості. Викладені у дисертації положення щодо соціально-ціннісних засад спортивної діяльності можуть слугувати методологічним підґрунтям для розробки соціальних програм із утвердження здорового способу життя та

сприятимуть виробленню ефективних соціально-освітніх концепцій щодо профілактики асоціальних явищ.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в тому, що його наукові результати сприятимуть дієвому розв'язанню актуальних і дискусійних проблем, пов'язаних з реалізацією державної політики й ідеології у сфері спорту та фізичної культури, при визначенні системи ціннісних орієнтацій і основних тенденцій подальшого функціонування аксіологічної сфери буття сучасного українського соціуму.

Основні положення дисертації можуть бути використані у процесі розробки та викладання курсів і спецкурсів: "Соціальна філософія", "Аксіологія", "Філософія спорту", "Соціологія спорту", а також у виховній роботі з молоддю та в практичній роботі фахівців, при обговоренні та визначенні програм і шляхів розвитку масової спортивної діяльності.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є результатом самостійної дослідницької роботи здобувача. Висновки, узагальнення й положення новизни сформульовані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення та висновки дисертаційної роботи обговорювалися на аспірантських та методологічних семінарах кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету фізичного виховання та спорту України, висвітлювалися автором у виступах і доповідях на низці міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференцій, зокрема: П'ятій Всеукраїнській науково-практичній конференції "Сучасні соціально-гуманітарні дискурси" (Дніпропетровськ, 2015); П'ятій Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю "Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук" (Дніпропетровськ, 2015); VII Всеукраїнському "Круглому столі" з філософії спорту "Філософія спорту як трансдисциплінарна галузь знань" (Київ, 2016); Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю "Філософія. Людина. Сучасність" (Вінниця, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції

"Нове слово в науці і практиці: гіпотези і апробація результатів досліджень" (Київ, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції "Наукова думка інформаційного суспільства" (Дніпро, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції "Людина віртуальна: нові горизонти" (Монреаль, 2017); Міжнародній науково-практичній конференції "Пріоритетні наукові напрямки та найважливіші проблеми: від теорії до практики" (Одеса, 2017); X Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції "Літні наукові зібрання" (Вінниця, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції "Перші Геретівські читання" (Тернопіль, 2017); Міжнародній науково-теоретичній конференції "Глобалізований світ: випробування людського буття" (Житомир, 2017).

Публікації. Основні положення та результати дослідження висвітлено у 17 публікаціях, з яких 5 статей у фахових виданнях України, 1 – у закордонному періодичному виданні, 11 – у збірниках матеріалів конференцій. Сформульовані в дисертації положення, узагальнення, висновки, рекомендації обґрунтовані автором на підставі особистих досліджень у результаті опрацювання та аналізу наукових та емпіричних джерел.

Структура та обсяг дисертації. Мета, завдання та логіка дослідження визначили зміст і структуру роботи, яка складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури (258 найменувань). Обсяг основного тексту дисертаційної роботи становить 171 сторінку.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У динамічному глобалізованому світі спорт став важливою сферою суспільної життєдіяльності, дієвим чинником соціального розвитку й форм соціальної активності сучасної людини. Спортивна діяльність людини та її результати зумовлюють вирішення багатьох важливих соціальних завдань, зокрема повноцінне відтворення людини як біосоціальної, культурної істоти, надання особистості нових емоційних та естетичних вражень, засвоєння нею соціального досвіду. Спорт формує також потужну аксіологічну сферу, що фокусує й відтворює як переваги, так і вади сучасного соціокультурного процесу. Зростання ролі та різноманітність форм існування спорту як соціокультурного феномену спричиняють концептуальну різноаспектність його розуміння. Відповідно до цього мають формуватися методологічні принципи, які б забезпечили системну спрямованість наукового дослідження і практичного пізнання амбівалентної природи спорту, його людиновимірної сутності, визначати шляхи подальшого розвитку спортивної діяльності крізь призму усвідомлення її аксіологічного змісту, виявляти тенденції розвитку спорту в контексті соціокультурних змін у глобалізованому світі.

1.1. Спортивна діяльність як об'єкт соціально-філософського аналізу

Всебічний розгляд спортивної діяльності як об'єкта соціально-філософського аналізу необхідно здійснювати, на наш погляд, з урахуванням таких трьох історичних етапів її розвитку: 1) Стародавня Греція, де впродовж багатьох століть зароджувалися та культивувалися всесвітньо відомі Загальноеллінські спортивні ігри (насамперед, Олімпійські, а також Істмійські, Немейські, Піфійські; 2) друга половина

XIX – перша чверть XX ст.: спортивна діяльність як феномен переважно західної культури; 3) друга половина XX – початок XXI ст.: спортивна діяльність як явище планетарного масштабу [43, с. 122].

Розглядаючи спортивну діяльність як соціальний феномен, слід наголосити, що сама спортивна діяльність, як професійний спорт, спорт вищих досягнень, зароджується в надрах як матеріальної, так і духовної культури первісного суспільства. З огляду на це, Н. Єрмак слушно наголошує, що "мирні протиборства та змагальні ігри виникли у надрах родоплемінного співтовариства як розв'язання внутрішніх індивідуальних та групових конфліктів. Пізніше, з усвідомленням тренуваності психофізіологічних і інтелектуальних здібностей, з появою стандартизації умов протиборства та підвищенням об'єктивності вияву переможців, вони трансформувались у спортивну діяльність" [77, с. 21 – 22]. Зазначимо, що довготривалий шлях становлення й розвитку спортивної діяльності, котрий охоплює життя багатьох поколінь, не міг не бути об'єктом пильної уваги як міфологічних сюжетів, так і соціально-філософських теорій, починаючи з часів стародавнього суспільства, аж до сучасності.

Причому, всебічний розвиток матеріального виробництва, який неминуче спричинив ускладнення всієї системи суспільних відносин, зумовив становлення й розвиток таких понять, котрі відображають досить складну систему ціннісних властивостей буття, що вбирала в себе як позитивний, так і негативний, "антиціннісний" смисл, поза яким ускладнюється аналіз, питання про місце і роль спортивної діяльності в історії соціально-філософського знання. Разом з тим, швидкоплинність та динамічність соціального життя, "виступи та міркування на площі, в народних зборах або на засіданні суду у відповідності з публічним характером суспільного життя у грецькому полісі, – стверджує Е. Фролов, – відточували не лише красномовство, а й розум, стимулювали перевід різних життєвих явищ на мову більш менш точних понять, рівно як і виведення грою цих понять перших логічних закономірностей" [213, с. 63].

Зазначимо, що саме активне й повсюдне застосування аналізованих понять детермінує процес наступності поколінь, розвиток і трансформацію традицій у формі функціонування таких сталих ціннісних символів та образів, як міфологічні герої, громадські й релігійні діячі, насамперед, преподобні святі, а, зрештою, і таких філософських та естетичних категорій, як благо, краса, істина, добро, справедливість. "Міфи, що виникали на ґрунті тих нескінченних аналогій між людиною і природою, – констатує Е. Тайлор, – все ще не втратили для нас свого нев'янучого життя і краси, є майстерними творами мистецтва, що відноситься скоріше до минулого, ніж до теперішнього" [201, с. 43].

Відомо, що герої давньогрецької міфології, в першу чергу боги Олімпу, є наочним уособленням таких наріжних соціальних цінностей, як істина, краса, добро, справедливість, в той час, як їх імена часто символізували зазначені цінності та визначальні риси характеру особистості. "Хто не впізнає самих греків у грецьких богах, – писав класик української літератури І. Левицький, – естетично-матеріальних, хитрих, лукавих Олімпійцях? Грецький Олімп то сама Греція, перенесена з Гелляди на високе небо, бо кожний народ творить собі богів, на себе гляючи, і по своєму смаку, дає їм форми по своєму психічному характеру" [116, с. 247].

Відтак, життя богів, що мали тіло людини, але значно більших розмірів і які не знали хвороб, стародавні елліни розуміли як трансформоване у вічність. Незважаючи на те, що у богів Олімпу: Зевса, Гери, Афіни, Аполлона, Артеміди, Гермеса, Гефеста, Афродіти, Нарціса, Деметри і Персефона, були свої пристрасті, страждання й незгоди, що завдавали їм прикрощів не менше ніж людям, стародавні греки вважали по-справжньому щасливим та повнокровним тільки таке життя, в якому змішувались між собою добро і зло [146, с. 13]. Отже, в міфах Стародавньої Греції значне місце займає аксіологічна проблематика у формі вічного і доленосного питання будь-якого суспільства, яка полягає в усвідомленні та визначенні

міри співвідношення добра і зла в житті тієї чи іншої особистості, що здійснює відповідну життєдіяльність, зокрема спортивну.

Соціальна природа стародавнього грека, котрий перебував у відкритому соціальному просторі, знаходить свій яскравий прояв в тому, що саме завдяки спортивним змаганням, насамперед Олімпійським іграм, він мав унікальну можливість практичного втілення ідеї публічності свого соціального буття. "Дух змагання, боротьби, агоністики, без якого не можна зрозуміти весь спосіб життя Стародавньої Еллади, знаходив виправдання вже у міфах, – наголошує Л. Віннічук, – адже й олімпійським богам і богиням не чужими були суперництво, змагання" [45, с. 397].

У цьому контексті привертає увагу думка Платона про взаємозв'язок міфів та гімнастичних вправ, оскільки "міфи це неправда, але є в них й істина. Маючи справу з дітьми, ми до міфів звертаємося раніше, ніж до гімнастичних вправ" [169, с. 168], поза якими ми не в змозі осмислити зміст спортивної діяльності.

Досліджуючи питання про сутність спортивної діяльності крізь призму соціальних цінностей в історії соціально-філософської думки, зазначимо, що в працях філософів Античності проблема цінності аналізувалася як елемент теорії буття, через те, що його цілісність уявлялась у формі абсолютної цінності для кожної людини, яку ж до того, необхідно розглядати як носія етичних та естетичних поглядів і переконань. Саме Сократа слід уважати одним з перших античних філософів, якому належить поставка питання про сутність цінностей, їх місце і роль у житті, як окремої людини, так і суспільства загалом. Дослідження зазначеної проблеми Сократ розпочинає з постановки питання про те, що є Благо, а також який зміст воно несе в собі.

Привертає увагу те, що Сократ у відомому діалозі з софістом Полем, розуміючи благо як здоров'я, мудрість, багатство, а не-благо як все те, що є протилежним їм, робить наголос на тому, щоб його опонент засвідчив – не-благо здійснюється заради проміжного, але проміжне, навпаки, заради

блага, тому ми шукаємо його навіть у ходінні, або перебуванні на місці [167, с. 284 – 285].

У філософських поглядах Платона Благо або Єдине ототожнювалось з Буттям, Добром, Красою. Причому, саме за часів Сократа та Платона, завдяки їх філософським концепціям, в науковому обігу утвердилася відома понятійна тріада: Істина, Краса, Добро. Окрім того, суттєвою характеристикою філософського вчення Сократа та Платона було те, що ціннісна проблематика, яку вони широко досліджували, була міцно інтегрована як в поняття об'єктивного світу, так й об'єктивності істинного буття. Разом з тим, Платон у творі "Закони" дає поради законодавцю здійснювати розподіл цінностей та забезпечувати їх співвідношення так, щоб воно було надійним підґрунтям суспільного щастя.

"Найбільш цінне за правом, – наголошує Платон, – це блага, що відносяться насамперед до душі, якщо в ній має місце розсудливість, потім чудові якості тіла, а також так звані блага, що стосуються майна або добробуту" [168, с. 168 – 169]. Відтак, у тріаді благ: душі, тіла, але не всього, а тільки його чудових якостей, та добробуту, співвідношення цінностей вибудовується Платоном за допомогою метода дедукції, з піднесеного, в значній мірі, сакрального – душі, до суто земного та буденного – майна, блага.

Проміжною ланкою в аналізованій градації Платона є чудові якості тіла, пов'язані, на наш погляд, з його здатністю до удосконалення внаслідок регулярного, наполегливого, багато в чому аскетичного, здійснення відповідних спортивних вправ, будь-то боротьба чи метання списа. У контексті наших роздумів закономірно постає питання як про етимологію, так і про подальший розвиток сенсу таких слів, як "вправа", "вправляти, займатися" та "атлет, борець", зміст яких в часи античності неминуче набував трьох смислових значень: а) сенсу вправи тіла, тобто фізичного смислу; б) вправи розуму та волі, тобто морального смислу; в) релігійного змісту [185, с. 9].

З огляду на це, постає проблема співвідношення мови та діяльності, зокрема спортивної, яка вже в часи Античності визначила процес трансформації сутності слова "вправа" як яскраво вираженого фізичного, значною мірою спортивного акту, що передбачає, перш за все суттєву витрату фізичних сил, вправу розуму та волі, котра має не стільки фізичний, скільки моральний смисл. У контексті нашого аналізу важливою є думка відомого філософа П. Тілліха про те, що буття людини передбачає його постійний зв'язок зі смислами. «Людина, – зазначає П. Тілліх, – є людиною лише тому, що вона володіє здатністю розуміти і формувати реальність – свій світ і саму себе – у відповідності із смислами і цінностями» [205, с. 17]. Враховуючи це, заслуговує на увагу подальший аналіз питання про трансформацію сутності слова "вправа" з фізичного, гімнастичного до винятково філософського: як вправу розуму, волі.

Необхідно звернути увагу на думку Платона про те, що людина, яка "володіє мусичним мистецтвом буде займатися гімнастичними вправами та долати труднощі в ім'я природної відваги і палкості духу, заради їх пробудження, а не придбання сили, не те, що інші атлети, котрі і харчуються, і переносять тяготи лише для того, щоб стати міцніше" [169, с. 212 – 213].

Гадаємо, Платон не випадково робить акцент на важливості для людини, котра володіє мусичним мистецтвом та займається гімнастичними вправами як основи спортивної діяльності, не стільки набуття сили, скільки пробудження природної відваги та палкості духу. Закономірно, що подібне пробудження не може відбутися поза наявності цілісної, гармонійної людини, що займається гімнастичними вправами та володіє мусичним мистецтвом, а також намагається закріпити певними мовними знаками та символами зміст своєї життєдіяльності, зокрема спортивної.

У контексті розгляду місця і ролі гімнастичних вправ у формуванні цілісної, гармонійної людини, заслуговує на увагу положення відомого німецького соціолога Ф. Тьонніса про те, що "у вправі бере повноцінну участь вже розвинена людина, людина в цілому, зокрема її специфічні

властивості: розум, розуміння, а говорячи мовою фізіології – певні центри її головного мозку" [203 с. 158], котрі значною мірою визначають сутність спортивного змагання як основи спортивної діяльності.

І саме в спортивному змаганні перед спортсменом завжди постає питання дотримання або ігнорування принципів "чесного змагання", що неминуче спричиняє відкритий діалог, котрий, на думку відомого представника філософської герменевтики Х. Гадамера, варто розглядати як "оброблення загального поля говореного" [51, с. 48]. Більше того, у пошуках визначення люди завжди зважають "не просто на слова, – зауважує Дж. Остін, – а й на реалії, про які ми говоримо, користуючись словами, застосовуємо загострене усвідомлення слів для загострення нашого сприймання явищ" [118, с. 3].

Тому ми не володіємо достатніми підставами для того, щоб досліджувати мову лише як певний набір слів та фраз, що зафіксовані, виділені в конкретній мові, оскільки мову слід розглядати як діяльність, "що продовжується, а така діяльність, – справедливо зауважує М. Мамардашвілі, – містить в собі можливість породження все нових та нових смислів" [141, с. 204]. При цьому продукування відповідною мовою нових сенсів здійснюється як в просторі духовної, власне мовної, так і відповідної предметної, матеріальної діяльності, незалежно від того, спортивна чи трудова це діяльність, що не може не формувати певних асоціацій, уявлень у формі тих чи інших думок, котрі, як зауважив німецький просвітник Х. Томазій, є "внутрішньою мовою". В такому випадку має місце досить важлива обставина, на яку і звернув увагу мислитель, для чого знадобилось би людині мислити, якщо вона була б одна, поза суспільством [69, с. 91]. Отже, не в умовах самотності, своєрідної робінзонади, а в просторі суспільних відносин, у процесі здійснення тієї чи іншої, насамперед колективної діяльності, зокрема спортивної, особистість в змозі успішно оперувати своїми думками саме в площині "внутрішньої мови", яка зумовлює продуманість діяльності.

Саме "продуманість діяльності, – слушно зазначає Н. Ковтун, – вказує на її раціональний характер, адже одним з критеріїв раціональності є досягнення мети. Якщо досягнення мети під час діяльності вказує на її раціональний характер, то відсутність результату зазвичай вказує на можливість ірраціональних способів і методів діяльності" [110, с. 134]. Більше того, якраз в спортивній діяльності, відсутність омріяного результату, наприклад, на представницьких міжнародних або олімпійських змаганнях, не завжди може свідчити про наявність ірраціональних способів і методів цієї діяльності, якщо не брати до уваги вкрай болючу проблему використання допінгу.

Досліджуючи сутність процесу трансформації сенсу таких слів, як "вправа", "вправляти, займатися" та "атлет, борець" слід наголосити, що "...перенесення поняття вправи – "аскетизму" – тіла в душу, з гімнастики в моральну діяльність могло здійснитися за законом простої аналогії [41, с. 119]. Тому необхідно пам'ятати, що в мові стародавніх греків ми не знайдемо слово "спорт", котре походить від старофранцузького слова "desport", що позначає розвагу, в ній вживалось слово "атлетика" [234, с. 26].

Таке перенесення, яке не є одномоментним актом і охоплює життєвий шлях не одного покоління, уможлиблюється саме наявністю у тіла тих чудових якостей, на які звертає увагу Платон, обґрунтовуючи зміст своєї тріади цінностей. Тому цілком закономірно, що Платона ми знаємо як переможця в панкратіоні – давньогрецьких боях без правил, а його активна участь в спортивних змаганнях не могла не спричинити вплив на побудову мислителем теорії державного устрою, у якій виконанню фізичних вправ, насамперед гімнастичних, належить неабияка роль в становленні й розвитку ціннісних орієнтацій особистості [161]. У цьому контексті привертає увагу думка В. Вепрука про те, що "заняття гімнастикою (Платон у молодості був переможцем в олімпіаді з метання диска) були покликані приборкати тіло" [41, с. 122].

Зазначена обставина ґрунтується на концепції Платона про те, що існують два світи: світ тілесного і світ ідей, тоді як все матеріальне має своїм

джерелом світ духовний. Оскільки за Платоном, "стільки потрібно мати прихильності до тіла, скільки воно бере участь у служінні філософії", тому тільки гімнастика й музика є такими заняттями, що личать благородному мудрецеві [41, с. 122]. Дослідник філософської спадщини Платона В. Асмус констатує, що згідно переказу успішній філософській кар'єрі Платона передували саме його заняття атлетикою та вдалі виступи на авторитетних Істмійських змаганнях, що в певній мірі зумовило формування його поглядів щодо сутності цінності Істини, Краси та Добра [8, с. 14].

Характеризуючи сутність спортивної діяльності, необхідно наголосити, що Платон як яскравий представник афінської аристократії, значну увагу приділяв питанню гармонійного розвитку як фізичних, так і духовних рис саме рабовласників. Схвально ставлячись до спартанської системи виховання, філософ водночас робить наголос на необхідності поширення та зміцнення в її межах саме іманентної єдності як фізичної, так і розумової складової. "...Тяжко знайти краще того, – зауважує Платон, – що знайдене з самих стародавніх часів. Для тіла – це гімнастичне виховання, а для душі – мусичне" [169, с. 168]. У зміст останнього він вкладав передусім словесність.

Разом з тим, аналізуючи сутність людини, Платон наголошує, що всебічний прояв її сутнісних потенційних сил має відбуватись не стільки для неї, скільки для держави, багато в чому під її контролем та в її інтересах. Більше того, Платон уважав, що саме державі належить провідна роль у формуванні загальних та індивідуальних цінностей, які за своєю сутністю є трансцендентними. Подібне уявлення Платона про трансцендентну сутність загальних та індивідуальних цінностей виходить з того, що сама "...грецька філософія є усвідомлення всемогутності сущого" [216, с. 291]. Зазначене усвідомлення всемогутності сущого пов'язане з таким сприйняттям людиною зовнішнього світу, у якому вона нерідко відчуває свою фатальну залежність від нього, що визначає функціонування всіх сфер її життєдіяльності, зокрема спортивної.

Про значний вплив спортивної діяльності на формування уявлень вчителя Платона Сократа щодо осмислення змісту понятійної тріади: Істини, Краси, Добра свідчить те, що він є автором відомого тлумачення сутності здоров'я. Останнє, зазначає Сократ, – це ще не все, але все без здоров'я – ніщо. Ось чому за допомогою гімнастики всього тіла, підкреслює філософ, він прагне зробити здоров'я більш урівноваженим [10], що є наочним втіленням такої фундаментальної цінності, як краса, котру слід сприймати не стільки як матеріальну, скільки як духовну. Водночас Сократ, як представник ідеалістичної філософії, вважав, що тілесна основа людини, поза якою втрачає сенс спортивна діяльність, є тимчасовим вмістилищем душі. Філософ наголошує, що тіло і душа є двома частинами цілісної людини, котрі не є рівноцінними і відрізняються одна від одної, оскільки душа "панує в нас, але на відміну від тіла, вона невидима" [104, с. 159]. Відмовляючи тілу в статусі сутнісної реальності, Сократ розуміє його як випадкову зовнішню оболонку.

Розглядаючи вплив спортивної діяльності на становлення й розвиток філософських поглядів Піфагора та Евріпіда, слід насамперед зазначити, що, у Піфагора, який не створив завершених писемних творів, досить проблематично виокремити цілісний фундамент його філософських поглядів. Основою його поглядів було переконання в тому, що наріжним каменем всього, що має місце в об'єктивному світі, його першоелементом є число. Ми отримуємо й цікаву інформацію про те, що філософ виборов титул чемпіона Олімпійських ігор з кулачного бою [10]. Очевидно й те, що регулярні заняття Піфагора фізичними вправами сприяли його довголіттю, оскільки він, як відомо, прожив майже сто років.

Щодо філософа та драматурга Стародавньої Еллади Евріпіда, то він був не лише автором всесвітньо відомих трагедій та сатиричної драми "Кіклоп", а й активно займався гімнастикою, навіть виборов звання переможця спортивних змагань серед хлопчиків, але не був допущений на Олімпійські ігри в силу свого молодого віку [75].

Таким чином, короткий екскурс в історію не тільки філософської думки відносно поглядів Сократа та Платона щодо змісту таких цінностей як Краса, Добро, Істина, а й їх, так би мовити, спортивної біографії, та спортивних здобутків Піфагора й Евріпіда, дозволяє стверджувати, що регулярне заняття відповідними спортивними вправами не тільки усіляко сприяє самореалізації особистості як в галузі філософської, так і спортивної діяльності, а й загартовує такі її важливі вольові риси, як силу духа, тіла, розуму, завзятість, мужність наполегливість та цілеспрямованість.

У контексті нашого дослідження особливої уваги, на наш погляд, набуває питання про співвідношення таких фундаментальних цінностей як краса та сила саме у спортивній діяльності. У цьому контексті досить важливим є розуміння Арістотелем співвідношення таких понять як щастя, що містить в собі суттєвий аксіологічний зміст, та спортивної діяльності. Щастя, наголошує Арістотель, перш за все ціниться тому, що є початком будь-якої діяльності в значенні кінцевої мети, оскільки все інше здійснюється заради нього [7, с. 73 – 74].

Разом з тим, у Арістотеля ми знаходимо намагання співставити саму цінність благ з поняттям мети, оскільки більш цінне те благо, яке ближче до мети, тому, що самі ліки цінніше своїх інгредієнтів, адже ближче до мети у вигляді здоров'я [5, с. 39, 41]. При цьому необхідно зазначити, що в філософських поглядах Арістотеля присутня спортивна тематика, оскільки він наголошує, що виховання потребує трьох речей: хисту, науки та вправи [74, с. 193]. Цілком закономірно, що Арістотель у свій час був учителем гімнастики, про це згадує його учень Аристоксен в "Життєпису Платона" [74, с. 198]. Це зумовило ту обставину, що серед таких елементів виховання, як хист та наука, вправі Арістотель надає найвагомішого значення, оскільки фізична вправа є надійним фундаментом переважної більшості спортивних змагань.

Зазначимо, що важливим чинником стрімкого розвитку спортивних змагань у Стародавній Елладі був такий визначальний елемент не лише соціального буття, а й культури еллінів, як агоністика, яку необхідно

розуміти як фундаментальний принцип змагальності, котрий знаходив свій всебічний прояв як у спортивній діяльності, так і в праці, мистецтві. Агони як яскравий символ та уособлення змагальності, постійно орієнтували стародавніх греків на досягнення вагомого результату у рівній та чесній боротьби, метою якої було вибороти першість, яка в реальному житті втілювала реалізацію справедливості.

У контексті теми нашого дослідження заслуговує на увагу розуміння сутності спорту польським дослідником Ж. Ліп'єцем як сфери суперництва, що неминуче сприяє осмисленню теорії удосконалення, котра всебічно досліджена в працях Платона і Арістотеля. "Перший, – зазначає Ж. Ліп'єць, – вимагав, щоб людина прагнула до ідеалу добра і краси шляхом вправи душі й тіла, щоб держава набула образ розумної політейї... Стагірит же вбудовував удосконалення в програму індивідуального буття. Але тоді має бути, так би мовити, поле верифікації, де б перевірялися ці процеси. Спорт в цьому відношенні є верифікація і гарантія удосконалення" [245, с. 40]. Таким чином, розуміючи спорт як верифікацію та гарантію удосконалення, що базується на змагальності як універсальній формі буттєвості людини, котра дає їй можливість зіставляти свої потенційні сили та можливості з іншими, варто наголосити, що "змагання як певне бажання зрівнятись, є почуття добре і буває у людей добрих, а заздрість є щось низьке і буває у низьких людей" [6, с. 95].

Підкреслимо, що в історії соціально-філософського знання Арістотелю належить значна роль в осмисленні місця і ролі заздрості в спортивній діяльності, оскільки спортсмен завжди співставляє свої сили, вміння, нарешті, результати своєї спортивної діяльності з іншими. Ось чому сутнісна природа змагальності полягає в тому, що вона постійно відтворює умови самовизначення особистості, котре реалізується в системі "Я – інший". І результатом подібного співставлення може бути наявність таких діаметрально протилежних почуттів, як "почуття заздрості" та "почуття змагання" [6, с. 90 – 91].

Наголосимо, що заздрісник у суперництві, за Арістотелем, намагається перемогти за допомогою будь-яких засобів, навіть тих, що нехтують правилами чесного змагання та не узгоджуються із законом. У контексті нашого дослідження вкрай цікавою та актуальною є наступна теза Арістотеля: відповідаючи на питання, яку користь він отримав від філософії, Стагірит відповів: "...став робити добровільно те, що інші роблять в страху перед законом" [74, с. 193 – 194]. Відтак, Арістотелю належить важлива ідея про те, що знання філософії дозволяють людині усвідомлено та добровільно виконувати вимоги закону, котрі визначають характер та зміст життєдіяльності людини, зокрема спортивної.

У контексті соціально-філософського аналізу спортивної діяльності привертає увагу праця вільнодумця та письменника доби занепаду античної цивілізації Лукіана "Анахарсіс, або Про вправу тіла", в якій він змальовує зміст та особливості грецьких спортивних ігор. Вустами Солона, котрий розповідає скіфу Анахарсісу про сутність та специфіку грецьких спортивних ігор та свят, Лукіан дає розгорнуту характеристику саме природи спортивних змагань: "Солон: Як би, Анахарсіс, зараз був час Олімпійським, Істмійським або Панафінейським змаганням, то, те, що відбувається там показало б тобі, що даремно ми так піклуємось про змагання... Ми робимо це не лише заради самих змагань, щоб юнаки могли отримати нагороди, бо на змагання йдуть лише небагато, – але заради тієї великої користі, котра виникає з цього для всієї держави і для них самих. Бо їх вправи є також спільним змаганням всіх добрих громадян, і вінець цього змагання сплетений не з соснових або масляних гілок, або селери, – ті, хто отримає вінок, отримає в ньому все доступне людині щастя: я кажу про свободу кожної людини в приватному житті і в житті її батьківщини ...про саме чудове, що кожен міг би собі вимолити у богів; все це вплетено в той вінок, про який я говорю, і є нагородою того стану, заради якого відбуваються всі ці вправи і ці праці" [131, с. 218].

Характеризуючи сутність змагань, Солон зазначає, що, з одного боку, вони є шляхом до щастя і свободи людини, а, з другого, – саме фізичні вправи, поза якими втрачають зміст спортивні змагання, прирівнюються до праці. Така постановка питання розширює уявлення не лише про сутність вправ як підґрунтя спортивної діяльності, а й розуміння її як різновиду трудової діяльності. Ось чому, на наш погляд, переконливою є думка С. Бацунова про необхідність надання спорту статусу виду трудової діяльності [17, с. 18], що, безумовно, розширює розумінні меж соціального простору спорту як соціокультурного феномена.

Надзвичайно цікаві думки щодо сутності спортивної діяльності ми знаходимо у філософів Стародавнього Китаю. Так, представники даосизму обґрунтували ідею про те, що відмінною рисою стану дао є перебування людини в умовах гальмування нею активності, насамперед фізичної, шляхом сполучення потенційних сил власної життєдіяльності з фундаментальними процесами та імпульсами глибинної космологічної стихії. І саме перебування людини в подібній ситуації, що розкриває перед нею нескінченний світ космологічних, потаємних у своїй сутності фізіологічних, психоемоційних станів, означає виключення для неї будь-якої діяльності, зокрема змагальної, що є фундаментом діяльності спортивної [63].

Саме тому, коли на спортивних змаганнях "сходяться два стрільця з лука, – наголошує китайський філософ Гуань Ін-цзи, – вони дивляться, хто з них умілий, а хто невмілий. Коли сходяться два гравці в шашки, вони дивляться, хто виграв, а хто програв. Коли ж сходяться дві людини, що знайшли Дао-шлях, то їм нічого дивитись один у одного. У тих, кому нічого дивитись один у одного, немає ані мистецтва, ані вміння, ані перемоги, ані поразки" [63, с. 39].

Привертають увагу погляди про тіло, поза яким не можлива спортивна діяльність, не як зовнішнього прояву буття людини, а як внутрішнього тіла, у якому існує "Я". Таким чином, сприйняття тіла як цілісного мислячого організму в філософії Дао містить яскраво виражений символічний зміст.

Варто зазначити, що в філософській думці Стародавнього Китаю присутня тематика про сутність таких бойових мистецтв як Гунфу та Уншу, котрі є проявом змагальності як основи спортивної діяльності. Причому самі терміни Гунфу та Уншу, що є синонімами бойових мистецтв та мають свій відповідний смисл, не слід ототожнювати.

Так, Гунфу означає не лише бойові мистецтва, а й успіхи, досягнення, що здобуті шляхом довготривалих, нерідко виснажливих тренувань та наполегливої праці. В свою чергу, Уншу, означає назву сучасного спортивного уншу, котре подібне до гімнастики та передбачає застосування адаптивних форм бойових мистецтв, що не виключає як наявність, так і відсутність зброї у тих, хто змагається.

У Стародавньому Китаї бойові мистецтва слугували для самозахисту, а також застосовувалися під час військових тренувань та полюванні. Водночас вправи з використанням зброї у рукопашному бої були суттєвою складовою тренувань китайських солдат [71, с. 59 – 68]. Про велике значення бойових мистецтв в суспільному житті Стародавнього Китаю свідчить той факт, що Конфуцій радив правителю на ім'я Дінь створити сприятливі умови для навчання підлеглих письменності та бойовим мистецтвам [63, с. 59 – 68]. Зазначимо, що в "Книзі обрядів" стародавнього китайського мислителя Лі-цзи йдеться про бойову боротьбу під назвою цзюелі або цзяолі, що передбачала застосування таких спортивних прийомів як захоплення-зчеплення, удари, використання больових точок суперника та маніпулювання суглобами.

Важливою є та обставина, що цзяолі набула статусу одного з видів спорту за часи перебування при владі династії Цінь (III – II ст. до н. е.) [132]. Так, у філософських творах Стародавнього Китаю містяться не поодинокі згадки про сутність бойових мистецтв як різновиду спортивних змагань. Зокрема в "Книзі шляху та благодаті", яку пов'язують з засновником даосизму Лао-цзи, присутні характеристики тих засад, що мають місце у бойових мистецтвах. У відомому тексті конфуціанства "Чжоулі", бій на колісницях та стрільба з луку описуються як складові таких шести мистецтв, як музика, обряди, каліграфія та математика.

Слід також зазначити, що в книзі "Кунфу", котра побачила світ у 2698 р. до н .е. вперше у систематизованому вигляді згадуються популярні серед народу різноманітні вправи лікувальної гімнастики, бойових танців та болезаспокійливого масажу [98; 105].

Аналізуючи сутність стародавніх бойових мистецтв як основи спортивної діяльності тих часів, варто звернути увагу на те, що відоме шаолінське гунфу, як різновид бойових мистецтв, було добре відоме ченцям Шаоліню, котрі не лише вивчали їх місце і роль у суспільному житті суспільства, а й застосовували ці мистецтва у своєму повсякденному житті. Окрім того, подібна практика використання бойових мистецтв стала важливим атрибутом буття ченців, котре зумовило потребу пошуку та формування як нового буддистського світогляду, так і відповідної системи знань, котрі визначили подальший розвиток філософської думки китайського народу [71, с. 60 – 67].

Визначальною особливістю епохи Середньовіччя є те, що їй притаманний процес переосмислення наріжних античних цінностей. Зважаючи на те, що значну роль у функціонуванні суспільних відносин нарівні з нормативними регуляторами, відіграють релігійні цінності, котрі втілені в самій Божественній ідеї цінності Краси, Добра, Істини. У зазначену епоху, яка тривала тисячу років, монотеїзм визначає бачення цінностей особистості як об'єктивно існуючих ідеальних субстанцій, становлення й розвиток яких зумовлений Божественною волею.

Більше того, аксіологічні погляди філософів епохи Античності про Красу, Благо, Істину, Справедливість в часи Середньовіччя, завдяки насамперед творам Августина Блаженного і Томи Аквінського, трансформувались в основоположні постулати християнських догм. Зауважимо, що релігійним поглядам, на відміну від світських, властива своя, специфічна ієрархія цінностей, яка ґрунтується на розумінні Бога, Божественного провидіння як їх першопричини та першооснови. Суттєвою рисою філософських пошуків Августина Блаженного і Томи Аквінського є

те, що вони прагнуть протиставити вищі Божественні цінності нижчим, вторинним, тобто людським цінностям [1, с. 351 – 413]. Відомо, що епоха Середньовіччя, на відміну епохи Античності, наклала табу саме на тіло, тілесність, як нижчі, вторинні, людські цінності, поза якими вкрай проблематично уявити сутність спортивної діяльності.

Наріжний принцип дихотомії тіла і духа, що бере свій початок від Платона, по-різному досліджувався та змінювався в історичні часи, що слідували за античністю. Причому, якщо Платон зазначену дихотомію не доводив до протиставлення тілесного та духовного, то в наступні епохи, насамперед Середньовіччя, як на рівні теоретичної, так і буденної свідомості увага неухильно концентрувалася на дуалістичному роз'єднанні особистості. Більше того, така позиція стала визначальною "у багатьох суспільствах і культурах, пануючи вже більш двох тисяч років і формуючи зневажливе ставлення до всього, що пов'язане з тілом" [254, с. 6].

Дуалістична роздвоєність особистості в епоху Середньовіччя знаходила свій прояв тому, що засуджувалося не лише все тілесне, а й будь-які ігри, перш за все спортивні. "Як гілка чи ручай, – наголошував богослов Тертулліан у своїй праці "Про видовища", – зберігають у собі погані якості самого дерева чи джерела, так й ігри, незалежно від їх пишності, зневажають Господа" [204, с. 281].

Інший богослов Іоанн Золотоуст, якій був свідком того, як в Антіохії проводилися спортивні змагання, з обуренням писав, що у кінних перегонах, циркових змаганнях, спортивних іграх та театральних виставах гинув час, породжуючи у глядачів дух рабства, ледарства та пихатості [97, с. 180]. Особливе обурення у Іоана Золотоуста викликали ті, хто полишив церкву заради театру. Таких людей, на його думку, слід відлучати від церкви на деякий час.

Разом з тим, необхідно підкреслити, що незважаючи на негативне ставлення офіційної влади середньовічного суспільства до будь-яких змагань, в цей період були поширені як масові, так й одиночні лицарські

турніри, котрі поставали своєрідною формою спортивних змагань. Готуючись стати лицарем, юнаки багато займалися фізичними вправами, формуючи в собі такі необхідні якості спортсмена, як витривалість, волю та силу тіла і духу. Суттєву роль у фізичному вихованні лицарів відігравали ігри та спорт. Найбільш поширеними видами спорту у середньовічному суспільстві були верхова їзда, фехтування, боротьба, метання спису та молота, стрільба з лука, стрибки в довжину. Народні верстви, всупереч заборонам, зберігали та розвивали традиційні форми ігор та фізичних вправ, які інколи набували певних організаційних форм. Наприклад, в деяких кантонах Швейцарії у XIV ст. для юнаків 16 – 18 років організовувалися систематичні заняття з бігу, боротьби, стрибків, метання списа, фехтування на палицях, а їхня фізична підготовленість визначалась в процесі спеціально організованих змагань [195, с. 20-21].

Таким чином, всупереч вкрай негативному ставленню офіційної влади, насамперед Католицької церкви, до спортивних змагань у європейському середньовічному суспільстві "народ, – ствержує І. Петрова, – мріяв про видовища, дивуючись то привезеним крокодилам і слонам, то зятятю проклинаючи полонених саксів, які вбили себе, не бажаючи змагатись на арені" [164, с. 65].

Формування якісно нових, на відміну від Середньовіччя, поглядів на спортивну діяльність у вигляді ідеалів гуманізму та вільнодумства спостерігається в епоху Відродження. Мислителі цього періоду обґрунтовували певний компроміс у взаємодії нижчих, насамперед тілесних, земних цінностей з вищими. Зазначена епоха, що підняла на новий щабель філософського осмислення ідеї Античності про красу та гармонію тілесного й духовного в людині, разом з тим дала потужний поштовх формуванню об'єднавчого процесу античного та середньовічного розуміння сутності особистості, доля якої вже цілком не залежить від Божого промислу. Виразниками нової, буржуазної ідеології були гуманісти, котрі обґрунтовували ідеї необхідності формування фізично сильних, успішних та

життєрадісних особистостей, здатних адаптуватися до суворих вимог повсякденного життя.

Так, відомий представник утопічного соціалізму Т. Кампанелла у праці "Місто Сонця" подає опис ідеальної держави, у якій відсутня приватна власність, де праця є сферою самореалізації особистості, котра має сприятливі умови для того, щоб займатись мистецтвами та науками. Він особливо наголошував на тому, що система виховання має бути побудована так, щоб підростаюче покоління мало можливості розвивати як фізичні, так і розумові здібності та нахили. На думку Т. Кампанелли, діти, починаючи з двох років, повинні займатись фізичними вправами, а всі жителі Міста Сонця мають неухильно дотримуватися правил моральної гігієни та здорового режиму, утвердженню якого сприяє заняття молодими особами "гімнастикою, бігом, метанням диска та іншими вправами й іграми, у яких рівномірно розвиваються усі їх члени" [101, с. 49].

Яскравий представник філософської думки епохи Відродження Д. Бруно, наголошуючи на тому, що мета філософії полягає не стільки в пізнанні Бога, скільки природи, здійснив глибокий аналіз сутності краси людського тіла, його спорідненості з духом, що є основою будь-якої рухової активності людини, поза якого не можливо уявити собі зміст спортивної діяльності. "Те, що викликає у мене любов до тіла, – зазначав Д. Бруно, – є певна духовність, видима в ньому, що звана нами красою, і полягає вона не в великих або менших розмірах, не в визначених кольорах та формах, але в певній гармонії й узгодженості членів та кольорів. Це показує відому, доступну почуттям, спорідненість тіла з духом" [35, с. 56].

Інший представник епохи Відродження Мішель де Монтень у відомій праці "Досліди" також обґрунтовує ідею нерозривної єдності душі й тіла, поза якою втрачає сенс будь-яка спортивна дія. "Навіть ігри і вправи стануть невід'ємною і доволі значною частиною навчання: я маю на увазі, – наголошував М. Монтень, – біг, боротьбу, музику, танці, полювання, верхову

їзду, фехтування... Адже виховують не одну душу і не одне тіло, а всю людину; не можна розчленувати її надвоє" [150, с. 182].

У період Нового часу важлива роль в осмисленні сутності здоров'я та активних фізичних, насамперед спортивних ігор, в його зміцненні належить видатному англійському філософу Дж. Локку. Звертаючи особливу увагу на користь фізичних вправ у тілесному та духовному загартуванні джентльмена, Дж. Локк, наголошував, що він, з метою зміцнення свого здоров'я, має доглядати за своїм тілом та формувати як хороші манери, так і впевненість у своїх власних силах. "Здоров'я, – наголошував Дж. Локк, – необхідне для наших справ та для нашого добробуту" [126, с. 20, 23]. Філософ обґрунтував та створив ефективну систему підготовки до самостійного життя джентльмена, який завдяки міцному здоров'ю демонструє здоровий дух у здоровому тілі.

Разом з цим, Дж. Локк акцентував увагу на необхідності повсюдного практичного запровадження цілісної системи формування підростаючого покоління, що базується на нерозривній єдності фізичної, розумової, психічної складових здоров'я, завдяки загартуванню тіла, виробленню найкращих рис характеру та розуму особистості. Філософ особливо підкреслював необхідність "вдосконалення органів руху та органів відчуття, загартування тіла, розвитку сили волі, здатності організму до значної напруги фізичних сил" [126, с. 49] особистості, що є фундаментом спортивної діяльності.

Слід зазначити, що ідеї Дж. Локка про шляхи зміцнення здоров'я, місця і ролі фізичних вправ у формуванні успішної особистості джентльмена, всебічно сприяли тому, що до навчальних закладів Великобританії було введено як навчальний предмет фізичне виховання, котре орієнтувало дітей та підлітків на регулярне виконання рухових, спортивних ігор, як надійної основи спортивної діяльності.

Водночас видатний німецький філософ епохи Просвітництва Г. В. Лейбніц обґрунтував своє бачення цілісності людської тілесності як надійної основи будь-якої спортивної діяльності. Він намагається поєднати

механічне осмислення сутності людської тілесності з природним, тобто фізичним, а також духовним, що визначається Богом [122, с. 299].

Окреслена постановка питання Г. В. Лейбніцем про сутність тілесності, перегукується з думкою Д. Бруно, на яку ми вже звертали увагу, про спорідненість тіла з духом. Адже основою людської тілесності, як наголошує Д. Бруно, є гармонія душі і тіла [35, с. 197], поза якою не можливо уявити собі будь-яку спортивну дію, що визначає зміст спортивної діяльності взагалі.

Відомий французький філософ епохи Просвітництва Ж.-Ж. Руссо в своїй праці "Еміль, або Про виховання" обґрунтував низку положень, що дозволяють розширити наші уявлення про сутність спортивної діяльності. По-перше, Ж.-Ж. Руссо дає розгорнуту характеристику особливої користі для формування гармонійної особистості її рухової активності, загартування тіла, вмінь та навичок керування своїми фізичними та духовними силами. "Якщо ви хочете розвивати розум вашого учня, – наголошував мислитель, – виховуйте сили, якими він має керувати. Вправляйте постійно його тіло, зробіть його сильним та здоровим; нехай він працює, діє, бігає, кричить: нехай завжди перебуває в русі: нехай буде він людиною дужою за силою і через деякий час він стане таким же за розумом" [180, с. 144].

По-друге, досить важливою й актуальною проблемою в осмисленні сутності спортивної діяльності є встановлення та фіксація рівноваги тіла і душі, вихід за межі якої є для спортсмена вкрай небезпечним. І саме Ж.-Ж. Руссо належить значна роль в аналізі зазначеної рівноваги душі і тіла. "Підростаючи, – зазначає Ж.-Ж. Руссо, – ми набуваємо сили, робимось менш безпокійними, менш рухомими, більш занурюємося в себе. Душа і тіло приходять так би мовити у рівновагу, і природа вимагає лише стільки руху, скільки необхідно для нашого самозбереження" [180, с. 59].

По-третє, на основі положення Ж.-Ж. Руссо про те, що коли душа і тіло перебувають у рівновазі, і саме природа вимагає лише стільки руху, скільки необхідно для нашого самозбереження, постає досить важливе питання про обсяг, межі руху, необхідного для нашого самозбереження не тільки в

повсякденному житті, а й в спортивній діяльності, котра є простором прояву сутнісних фізичних й духовних сил спортсмена, що дотримується правил та вимог чесної гри.

Відтак у Ж.-Ж. Руссо ми можемо знайти в значній мірі вичерпну відповідь на поставлене нами питання про межі руху, необхідного для нашого самозбереження у відповідних сферах життєдіяльності людини, зокрема спортивній. "Я не думаю, – наголошує Ж.-Ж. Руссо, – щоб який-небудь філософ був настільки сміливий, щоб сказати: ось межа, до якої може дійти людина і яку вона не зможе подолати. Ми не знаємо, що нам дозволить наша природа; ні один з нас не виміряв відстань, яка може бути між однією людиною і іншою людиною" [180, с. 53].

Побіжно зазначимо, що важливі ідеї щодо єдності тілесного та духовного здоров'я людини як основи спортивної діяльності висловив геніальний український філософ Г. Сковорода. Так, філософ стверджує, що пріоритетним напрямком формування особистості є всебічне розкриття її природних здібностей, талантів та можливостей, природної спорідненості як умови її гармонійного розвитку. Ідеалом такої особистості, на думку Г. Сковороди, є всебічний розвиток вільної, щасливої та доброчесної людини, здоровою не лише тілом, а й душею, що самореалізується на основі нерозривної єдності волі та розуму, дій та думок, рук та серця [188, с. 440]. Привертає увагу й думка Г. Сковороди про "обдарування тіла" [186, с. 333], поза яким, вкрай проблематичне всебічне осмислення сутності спортивної діяльності, основою якої є тілесність, що і передбачає такі обдарування тіла, за термінологією філософа, як сила, витривалість, гнучкість.

Більше того, в контексті нашого дослідження постає важливе питання про межі обдарування тіла саме в спортивній діяльності, оскільки "того, до чого здатне тіло, – як підкреслює Б. Спіноза, – до сих пір ніхто ще не визначив" [190, с. 458]. У свою чергу, "виявлення граничних можливостей людини, якою володіє людська тілесність, – справедливо наголошує

В. Білогур, – це тільки частина того процесу, за межами якого людина попадає у стан бездуховності і антигуманності" [22, с. 206].

Адже, як певна зовнішність, тілесність репрезентує не стільки себе, скільки людську душу, виступаючи як її знак [56, с. 210]. Варто наголосити, що у Г. Гегеля ми можемо знайти роздуми про свідому зміну людиною свого тіла під кутом зору розвитку відповідних культурних традицій. "У дійсно культурних людей, – зазначав Г. Гегель, – зміна фігури, способу тримати себе і всякого роду зовнішніх проявів має своїм джерелом високу духовну культуру" [55, с. 34]. На основі наведеного положення німецького філософа можна зробити висновок про те, що зміни людської тілесності як основи спортивної діяльності багато в чому зумовлені розвитком духовної культури.

У цьому контексті варто звернути увагу на думку відомого французького соціолога кінця XIX – першої половини XX ст. М. Мосса про те, що "три виміри людської тілесності – фізіологічний, соціологічний, психологічний – не лише співіснують, а й утворюють унікальну взаємодію фізичного, соціального й індивідуального в людському тілі як посередника їх існування" [246, с. 72 – 73]. У зазначених М. Моссом трьох вимірах людської тілесності : фізіологічному, соціологічному та психологічному, на нашу думку, не в повній мірі присутній саме культурний, за висловом Г. Гегеля, рівень високої духовної культури, що істотно впливає на зміну фігури, способу тримати себе, оскільки соціологічний вимір людської тілесності сам по собі не вбирає в себе усе багатство та повноту рівня високої духовної культури.

Необхідно наголосити, що М. Бердяєв, обґрунтовуючи тезу вітальної єдності душі і тіла, звертає увагу на те, що дуалізм має місце "не між душею і тілом, а між духом і природою, свободою і необхідністю" [19, с. 18]. Разом з тим, форма людського тіла означає перемогу "духу над природним хаосом", а "форма тіла – духовно-душевна" [19, с. 18], котра шліфується, удосконалюється, перш за все, в процесі довготривалих спортивних тренувань.

Більше того, в самому спорті, основою якого є тілесність, міститься суттєвий культурний потенціал, завдяки якому, на думку німецького дослідника спорту Г. Люшена в межах самої спортивної діяльності відсутнє відчуження як значна хвороба сучасної західної культури [135, с. 49].

У контексті нашого дослідження виникає потреба проаналізувати сутність теорії "культури – гри" відомих дослідників Х. Ортега-і-Гассета та Й. Хейзінга, котрі обґрунтували свої оригінальні підходи в осмисленні соціально-культурного змісту спорту як певної ігрової діяльності. Так, іспанський філософ Х. Ортега-і-Гассет, наголошуючи на наявності у спорті значного культурного потенціалу, зауважував, що праці "протилежний інший тип зусилля, що породжується не за обов'язком, а як вільний і щедрий порив життєвої потенції: спорт... Наукова і художня творчість, політичний і моральний героїзм, релігійна святість – високі результати спортивної захопленості... Життя, що бачить більше інтересу і цінності в своїй власній грі ...надає всім своїм зусиллям притаманним спорту радісний ...обрис" [249, с. 195 – 196]. Отже, в наведеному положенні філософа червоною ниткою проходить думка про те, що спорт слід сприймати як гру у самому гранично високому сенсі цього слова.

Вкрай важливими та цікавими є й роздуми Х.Ортеги-і-Гассета про причини стрімкого зростання авторитету спортивної діяльності у XX ст., що пов'язані зі зміною соціокультурного пріоритету, котрим у XIX ст. була праця, а в XX ст. стала гра, насамперед спортивна. Серйозним наслідком такої зміни соціокультурного пріоритету стало те, що, по-перше, у XX ст. набуло значного розповсюдження спортивно-святкове, в певній мірі карнавальне ставлення до життя. По-друге, іншою причиною, що зумовила стрімкий розвиток спортивної діяльності стала зміна культурних засад у сприйнятті тіла як наглядача душі. "Торжество спорту, – наголошує Х. Ортега-і-Гассет, – означає перемогу юнацьких цінностей над цінностями старості" [160, с. 57].

Нідерландський філософ Й. Хейзінга у праці "Homo ludens" здійснює ґрунтовний аналіз теорії та історії гри, зокрема спортивної. Дослідник наголошує, що епохи Середньовіччя та Відродження заперечували гру, котра старша культури та фізичні вправи як цінності культури, які знайшли своє повсюдне утвердження саме у XX ст. Й. Хейзінга зазначає, що спортивні змагання існують впродовж віків у формі бігу, греблі, плавання як випробування таких фізичних якостей людини як витривалість, сила, швидкість. Філософ наголошує : "...ці форми змагання лише у незначній мірі набувають характеру організованих ігор" [219, с. 221].

Разом з тим, варто сказати, що Й. Хейзінга, на відміну від Х. Ортега-і-Гассета, котрий поставив спорт попереду культури, констатує, що в XX ст. спорт, на відміну від епохи античності, вже не є складовою релігійного ритуалу, оскільки позбавлений колишньої одухотвореності і, "незважаючи на все своє значення для учасників і глядачів, він залишається безплідною функцією, у якій древній ігровий фактор у більшій мірі вже встиг відмерти" [219, с. 223]. Отже, спорт XX ст. Й. Хейзінга розуміє, з одного боку, як гру, що застигла та трансформується в серйозну гру, а, з другого, – як серйозне заняття, що поступово набуває рис гри, зберігаючи статус серйозного заняття.

При цьому привертають увагу й роздуми Е. Фромма про сутність "ігрового насилля", котре за певних умов знаходить свій прояв у спортивній діяльності. Яскравим втіленням "нормальної (непатологічної) форми насилля, – наголошує Е.Фромм, – є "ігрове насилля". Воно не мотивовано ненавистю або прагненням до зруйнування. В фехтуванні, боротьбі тощо не ставиться мета вбити супротивника" [214, с. 42].

Таким чином, насиллям у сфері спортивної діяльності, можна вважати все те, що пов'язане зі свідомим, брутальним нехтуванням правил чесної гри, що має своїм наслідком тяжкі, подекуди смертельні травми. Запобіганням проявів насилля, агресії у сфері спортивної діяльності є неухильне дотримання усіма спортсменами загальноприйнятих правил гри, що надійно

регламентують змагальний процес у форматі його відданості принципам олімпізму та гуманізму.

Досліджуючи сутність спортивної діяльності, звернемося й до поглядів німецького філософа Х. Ленка, який обґрунтував важливе положення про те, що спорт слід сприймати як сферу, у якій "справжні особистісні дії, в справжньому психофізіологічному сенсі, – це не тільки можливі, але й ідеальні випадки. Спортивна дія і досягнення не можуть бути передані, виконані за когось іншого, підроблені або отримані таємно. В цьому сенсі нормальне спортивне досягнення здійснюється за допомогою особистих старань і зусиль, і це в ідеальному плані є справжньою і чесною дією, що отримує адекватну оцінку" [244, с. 95 – 96].

Розуміючи спорт не лише як можливі, а й як ідеальні випадки, не можна не усвідомлювати двоїстий характер спортивної діяльності, сутність якої переконливо обґрунтував представник Франкфуртської школи соціальної філософії Т. Адорно. "Спорт, – наголошує філософ, – двозначний: з одного боку, він може мати антиварварський і антисадистський ефект, завдяки fair play, лицарству, уваги до слабого. З другого боку, багато його форм і правил здатні посилювати агресію, грубість і садизм, особливо тих осіб, які активно займаються спортом" [237, с. 99].

Заслуговує на увагу підхід уже згадуваного нами польського дослідника Ж. Ліп'єца в осмисленні сутності спорту як продовження інстинкту родової, індивідуальної, соціальної агресії. "Спорт, – зазначає Ж. Ліп'єц, – є інтенціональна агресія, але вона має ореол піднесеності, спрямованої до символізованої позиції першості і до її атрибутів: лаври, медалі, де неминуча жорстокість справжньої війни поступається місцем регламентованій умовності, що дозволяє наступний реванш" [245, с. 39 – 40].

Важливе місце в дослідженні сутності буття людської особистості, зокрема спортсмена, її ціннісного світу належить поглядам А. Маслоу, викладеними ним у праці "Мотивація і особистість". Вони справили суттєвий вплив на створення привабливого і цілісного уявлення на природу ціннісного світу особистості, його основних рис та ознак. У цьому контексті

привертає увагу інтерпретація А. Маслоу сутності поняття "творчість самоактуалізації", аналіз якого дозволяє осмислити специфіку спортивної діяльності, в процесі якої відбувається розкриття сутнісних фізичних, духовних сил особистості спортсмена. Вчений розуміє "творчість самоактуалізації" як постійну готовність особистості ставитись до всього творчо, не виключаючи буденність повсякденного життя, а також до праці, спорту, навчання, бізнесу.

Визначальними складовими обсягу самого поняття творчості А. Маслоу вважає такі риси, як "оригінальність, винахідливість, несподіванка, нестандартність" [143, с. 173], поза якими не можна уявити сутність спортивної діяльності, що має на меті досягнення вагомих та престижних результатів. Більше того, істотною ознакою творчості американський психолог вважає специфічний тип сприйняття об'єктивної реальності. Ось чому, на відміну від пересічної людини, творчі особистості, насамперед спортсмени, що є більш природнішими, завжди впевнені в собі, розкуті, невимушені та демонструють, перш за все, психологічну готовність подолання труднощів, що неминуче постають на життєвому шляху.

Таким психологічно сильним, вольовим особистостям не притаманні ті чи інші стереотипи, почуття страху, вони, як правило, не ховаються від труднощів, їх приваблює все те, що треба пізнати, відкрити для себе. При цьому А. Маслоу зазначає, що творчі здібності таких особистостей є критерієм "їхньої більшої цілісності й інтегрованості, що є обов'язковими умовами самоактуалізації" [143, с. 179]. Він особливо підкреслює, що в творчості самоактуалізації, поза якою не можливі будь-які серйозні результати та досягнення в процесі діяльності, зокрема спортивної, особливе місце належить не стільки здобуткам у певному її виді, скільки цілісній, гармонійній особистості з високим рівнем її свідомості та позитивними емоціями. "Самореалізація в спорті, як і в інших сферах життя, – справедливо зазначає англійський соціолог спорту П. Макінтош, – пов'язана з прагненням до певного морального ідеалу, з наміром втілити у

власній поведінці своє уявлення про цінності індивіда" [140, с. 69], що є наочним свідченням його гармонійної цілісності та наявності у нього високого рівня свідомості.

Водночас слід не забувати, що в реальному житті результатом спортивної діяльності є як перемоги, так і поразки, до яких психологічно має бути готовий спортсмен, налаштований на подолання труднощів та перешкод, що неминуче виникають на його життєвому шляху. У цьому контексті заслуговує на увагу теза В. Клименка про те, що у спортсмена нерідко "виразно домінують почуття боротьби волі й розуму з інертністю опору "матеріалу" руху, які переростають або в ефективний пошук, що завершується створенням гармонії та досягненням естетично прекрасного, піднесеного, навіть героїчного, або ж, якщо цей пошук призводить до невдачі, виникає почуття трагічного, яке спонукає до нового етапу боротьби" [107, с. 217].

І лише цілісна особистість з високим рівнем свідомості та позитивними емоціями потенційно налаштована саме на здобутки, якими, наприклад, для спортсмена є перемоги на престижних національних та міжнародних змаганнях, насамперед на Олімпійських іграх. Подібна позиція дозволяє не лише зафіксувати, а й більш глибоко зрозуміти сутність тих двох світів, у яких перебуває особистість: світу суб'єктивних переживань та світу предметно-практичної діяльності. Академік В. Шинкарук, визначаючи особливу роль світу суб'єктивного в житті особистості, не без підстав наголошував, що у своєму житті ми не так живемо як переживаємо [229, с. 12]. Більше того, "духовне одужання, встановлення внутрішньої гармонії людини, – слушно наголошує академік М. Попович, – означає встановлення міри в співвідношенні "зовнішньої" і "внутрішньої" людини, або "душі і духа" [173, с. 227], поза якою втрачає сенс будь-яка діяльність, в тому числі й спортивна.

Отже, в історії соціально-філософської думки, починаючи з античності й до сьогодення, спостерігається постійне звернення мислителів до осмислення соціокультурної сутності феномену спорту. Це зумовлюється як його суспільною роллю, так і характером домінуючих у ту чи іншу епоху

світоглядних уявлень. Всебічне осмислення як світу суб'єктивних переживань, так і світу предметно-практичної діяльності спортсмена дає можливість дослідити аксіологічні аспекти спортивної діяльності на основі визначення методології її соціально-філософського аналізу.

1.2. Методологія соціально-філософського дослідження спортивної діяльності

Дослідження спортивної діяльності як явища повсякденного життя людини у мінливому глобалізованому світі не може задовольнити традиційна методологія. Визнаний фахівець у царині досліджуваної проблеми В. Білогур, констатує недостатню розробленість спорту як предметної сфери соціальної філософії, обґрунтовує необхідність всебічного осмислення спорту як цілісного феномену повсякденного життя сучасної людини, життєстверджуючого фактору реалізації її сутнісних сил [23, с. 39–40]. На розробку нової методології соціально-філософського дослідження спортивної діяльності в значній мірі негативно впливає й те, що "з методологічної складності реальної спортивної діяльності, – слушно зазначає О. Передельський, – впливає методологічна складність її філософського відображення, осмислення, фундаментального ідеального конструювання" [162, с. 14].

Більше того, методологічна складність філософського відображення спортивної діяльності, особливістю якої є її соціальний характер, що об'єктивується відповідними спортивними результатами, зумовлює необхідність розгляду питання про мету, суб'єкт та об'єкт спортивної діяльності. Найбільш вичерпний аналіз сутності мети спортивної діяльності, на наш погляд, здійснив В. Столяров, наголошуючи, що "порівняння і оцінка здібностей суперників на основі їх змагання – основна мета цієї діяльності" [199, с. 38].

Подібне розуміння мети спортивної діяльності корегується з визначенням її як багаторічного, активного, орієнтованого на вищі спортивні досягнення процесу удосконалення майстерності спортсмена [171, с. 14]. Підкреслимо, що спортивній діяльності, як і кожній іншій, притаманний предметний характер. Причому предмет спортивної діяльності є досить специфічним, оскільки у якості його слід розуміти людину, що займається спортом як тілесно-духовним опануванням нею оточуючого середовища.

Тому у якості об'єкта спортивної діяльності необхідно розглядати людську тілесність, яка удосконалюється в процесі довготривалих спортивних тренувань, що визначаються високим рівнем волі та свідомості спортсмена. Водночас необхідно зазначити, що в спортивній діяльності відбувається злиття її об'єкта і суб'єкта. У свою чергу, суб'єктом спортивної діяльності виступає внутрішній світ спортсмена [28, с. 101]. Цілком зрозуміло, що в основі духовного світу спортсмена як суб'єкта спортивної діяльності лежать його потреби та інтереси.

Визначаючи сутність внутрішнього світу спортсмена як суб'єкта спортивної діяльності варто пам'ятати, що в ній завжди присутній утаємничений, нікому не знаний – і навіть самим спортсменом не усвідомлений, трансцендентальний смисл [92, с. 35], що не може не ускладнювати осмислення методології соціально-філософського дослідження спортивної діяльності.

Зважаючи на це, постає питання про зміст, форми та організацію спортивної діяльності. Відомий дослідник спорту та фізичної культури Л. Лубишева не без підстав зазначає, що сам тренувальний процес організовується у відповідності з цільовими передумовами, котрі конкретно знаходять свій прояв у визначеній величині росту спортивного результату. І саме цей показник, наголошує науковець, визначає зміст, форми та організацію спортивної діяльності. Враховуючи те, що ріст спортивної майстерності, результативності забезпечуються і в той же час лімітуються фізичними можливостями організму спортсмена, стає зрозумілим, що спортивна

діяльність – це складне соціально-біологічне явище, яке не зводиться лише до фізкультурної діяльності [130, с. 11]. Таким чином, в спортивній діяльності, з одного боку, завжди присутній трансцендентальний смисл, а з другого, – її слід розуміти як складне соціально-біологічне явище, що не вбирає в себе увесь зміст фізкультурної діяльності.

Зазначена обставина повинна бути врахована при розгляді методології соціально-філософського дослідження спортивної діяльності, оскільки в самій "філософії спорту" має місце розмежування понять "методологія" як вчення про методи пізнання, що виробляються теорією фізичного виховання і теорією спорту, та "світогляд" як системи знань на рівні теоретичної та буденної свідомості про світ і місце в ньому тілесних якостей і здібностей людини, за допомогою яких вона ідентифікує та відрізняє своє власне тіло від тілесності всесвіту [93, с. 139].

Реалізація дослідницьких завдань нашої роботи має на меті осмислення авторського тлумачення теоретико-методологічних підходів, що розкривають сутність, зміст, ознаки спортивної діяльності, її структуру, зв'язки та відносини. Обґрунтування саме такого розуміння спортивної діяльності як соціального простору життєдіяльності значною мірою залежить від дотримання епістеміологічної методології, згідно з якою людина постає як об'єкт і суб'єкт не лише власної життєтворчості, а й самоактуалізації. Взагалі питання взаємозв'язку методології та епістемогії як світоглядного поняття ґрунтується на осмисленні місця і ролі філософії в межах загальної культурологічної теорії й практики.

Виникає нагальна потреба створення нової екзистенціально-антропологічної системи мислення в результаті відмови від натуралістичної парадигми досліджень спорту та спортивної діяльності, витoki якої містяться в антропологічній філософії Нового часу, котра надавала пріоритетного значення розгляду питань, пов'язаних з осмисленням сутності фізичної тілесності людини. Саме в цей історичний період в методології наукового аналізу не лише відроджуються, а й знаходять широке розповсюдження

погляди Леонардо да Вінчі про математичний метод як визначальний метод пізнання та перетворення об'єктивної реальності.

Зазначимо, що окрім раціоналістичного світоглядного розуміння сутності спортивної діяльності в антропологічній парадигмі Нового часу, серед основних фізкультурно-спортивних парадигм, котрі відображають історичну специфіку культурно-цивілізаційного поступу, доцільно виокремити ще три: а) класичну давньогрецьку парадигму, що утверджувала та культивувала красу людського тіла, завдяки якому знаходили своє втілення цілісність та досконалість особистості, котра відчувала себе успішною та щасливою; б) негативістське, схоластичне світоглядне ставлення до тіла, фізичним навантаженням та спорту в духовному житті Середньовіччя, де фізична активність нерозривно пов'язувалася з культовими обрядами та традиціями; в) сучасну світоглядну парадигму спортивної діяльності в постнекласичній науковій теорії, яка бере свій початок з кінця ХХ ст. і використовує не лише раціоналістичні способи, а й дослідницькі, нетрадиційні, екстрасенсорні, зокрема міфологічні містифікації свідомості [92, с. 116 – 117].

Аналізуючи методологію соціально-філософського дослідження спортивної діяльності, наголосимо, що філософію не слід розглядати як вищого "арбітра" стосовно будь-якої науки, оскільки вона перебуває у постійному розвитку, змінюючи своє місце і роль в духовному житті соціуму, залишаючись надійним підґрунтям наукових розвідок та узагальнень. З такої точки зору зміст поняття "методологія" необхідно співвідносити з поняттям "епістемологія", якому притаманний яскраво виражений загальнокультурологічний потенціал пізнання.

Враховуючи вищезазначене, необхідно звернути увагу на дві важливих обставини. По-перше, епістемологія спортивної діяльності покликана орієнтувати її пізнання на осмислення суперечності між духовною і тілесною сутнісною характеристикою особистості. Епістемологія у контексті "філософії спорту", справедливо зазначає М. Ібрагімов, повинна всебічно

досліджувати: а) трансцендентальність (ціль цілей) як спосіб переходу "з небуття у буття", презентацію у формах тілесності краси та сили прихованих потенційних та резервних можливостей унікального організму людини; б) екзистенціальність як смисложиттєвість, тобто як свідоме покладання спортсменом на вітвар "Добра та Зла" свого життя; в) інтенціональність як потяг до життя, ризикованість та подолання страху смерті; г) телеологічність як прояв непохитної віри в безмежні можливості в самоудосконаленні та постійному розвитку потенційних фізичних та духовних сил спортсмена.

По-друге, потрібно враховувати істотний потенціал спортивної епістемології у всебічному аналізі індивідуальних особливостей спортсменів не лише як об'єктів підготовки до змагань із застосуванням різноманітних фізичних властивостей їх тілесності, а й суб'єктів спортивної діяльності з максимальним урахуванням їх морально-психологічних якостей, життєвих обставин, у яких перебуває спортсмен в той чи інший час, його орієнтації на перемогу та внутрішніх психофізіологічних рис [92, с. 123].

Всебічне осмислення соціально-філософського підходу до дослідження спортивної діяльності зумовлює звернення до структурно-функціональної методології, що охоплює широку палітру методів і процедур, котрі є основою дослідницького арсеналу у розгляді сутності та специфіки спортивної діяльності. Виходячи з фундаментальних принципів побудови функціональної системи, обґрунтованих К. Судаковим, є всі підстави стверджувати, що спортивна діяльність як функціональна система базується на таких сутнісних характеристиках: а) результат діяльності є визначальним, системотворчим чинником; б) саморегуляцію слід розуміти як загальний принцип організації функціональних систем; в) функціональним системам різного рівня організації притаманні схожість будови; г) ієрархія функціональних систем; д) мультипараметральний взаємозв'язок функціональних систем залежно від кінцевих результатів; е) зміна параметрів результатів однієї гомеостатичної функціональної системи спричиняє відхилення результатів інших з досягненням якісно нового рівня гомеостазу [200].

Аналізуючи сутність спортивної діяльності як функціональної системи, зауважимо, що з точки зору теорії функціональних систем її кінцевим результатом є саме спортивні результати, до яких прагне кожен спортсмен [215, с. 35], і котрі, як ми вже зазначали, зумовлюють її зміст, форми та організацію. Відомо, що основними рисами спортивної діяльності є гра, змагання та видовищність, поза аналізом яких вкрай проблематично зрозуміти її сутність. Зазначені сутнісні риси спортивної діяльності є предметом розгляду структуралістської методології, що аналізує їх як елементи, які доповнюють, а не зумовлюють один одного. Тому одні теоретики, як зазначає М. Ібрагімов, розглядають їх у цілісній системі, а другі – виокремлюють ту чи іншу складову [89, с. 46]. Не ставлячи перед собою завдання всебічного аналізу гри, змагання, видовищності як сутнісних рис спортивної діяльності, зазначимо, що їх слід розглядати як елементи цілісної системи (спортивної діяльності), що відповідає вимогам структуралістської методології.

Відтак сутнісними характеристиками системної і структурно-функціональної теорії є її спрямованість на виявлення системної структури спортивної діяльності, фіксацію та осмислення єдності відносин між структурними елементами цілого, котрим притаманна властивість утримувати свою тривалість та життєздатність під час докорінних змін та обґрунтуванні місця і ролі того чи іншого елемента, його функцій в процесі становлення й розвитку всієї системи. Зазначені теорії базуються на таких фундаментальних принципах, як аналіз органічного цілого, єдності аналізу і синтезу, переходу від абстрактного до конкретного, логічного й історичного, фіксації в об'єкті елементів різної якості та їх взаємозв'язку, синтезі структурно-функціональних та генетичних знань щодо сутності та структури об'єкта.

Розглядаючи визначальні характеристики спортивної діяльності як функціональної системи, зазначимо, що в соціально-філософській літературі обґрунтована сутність моделей спорту та спортивної діяльності, котрі

розширюють уявлення щодо філософських засад спорту як соціально-аксіологічної системи, серед яких варто виділити такі:

а) експресивна модель спорту та спортивної діяльності як соціально-ціннісної системи, що визначається такими нормативними показниками, як радість, задоволення, успіх, перемога, колективні дії, досягнення;

б) "змагальна модель спорту", для якої визначальними цінностями є змагання, перемога, досягнення успіху, ціннісні норми та орієнтації, котрі детермінують побут людей, насамперед спортсменів;

в) "комерційна модель спорту", згідно з якою спортивна діяльність сприймається як театральна вистава, шоу, що об'єднує мільйонні маси глядачів, телеглядачів та вболівальників;

г) спорт як "функціональна система", котрій притаманний функціональний характер і яка орієнтована на досягнення високих спортивних результатів і рекордів завдяки розвитку психофізіологічних сил та можливостей спортсмена [25, с. 10].

Особливе місце в соціально-філософському аналізі спортивної діяльності належить методології системного дослідження, обґрунтованої У. Баклі, К. Бейлі [238], Н. Луманом [134], Е. Ласло [243].

Важливою є та обставина, що в 70-х рр. XX ст. американським філософом Е. Ласло в науковий обіг був введений термін "системна філософія", зміст якої полягає у визнанні:

- холізму як методології і онтології;
- інтеграції наукового знання як ідеалу, що є орієнтиром всіх наукових досліджень;
- гуманізму як завдання будь-якої науки;
- єдності природи як філософської установки [243].

Водночас Н. Луман досліджує суспільство як всеосяжну соціальну систему, що вбирає в себе "всі інші системи" [134]. Тому є всі підстави розглядати спорт як соціальний інститут. Розглядаючи спорт як важливий соціальний інститут, що передбачає взаємозв'язок особистості спортсмена з

певними соціальними системами, варто враховувати, що "взаємозалежність" і "зчеплення" функціональних запитів особистостей і соціальних систем здійснюється завдяки цінностям. Вони, у свою чергу, є субстантивною характеристикою спільнот, щодо яких як особистості, так і соціальні системи постають як похідні [32, с. 145]. Оскільки соціальна система, що заснована на комунікації, утворює соціальні структури, то вирішення проблеми яких відбувається, за Н. Луманом, як проблема подвійної можливості. В суспільстві, наголошує Н. Луман, такими структурами є "керівник – підлеглий", "батьки – діти", "вчитель – учні", "тренер – спортсмен" [134].

Таким чином, на основі методології системного дослідження спорт розглядається як важливий соціальний інститут. Ґрунтуючись на аналізі проблеми подвійної можливості "тренер – спортсмен", така методологія відкриває шлях до глибокого осмислення сутності спортивної діяльності, що значною мірою визначається характером, специфікою взаємовідносин між тренером і спортсменом. Досліджуючи характер відносин між ними, ми тим самим поглиблюємо уявлення про значні комунікативні можливості спортивної діяльності, оскільки участь різних за переконаннями, фізичною, психофізіологічною підготовкою, ціннісними орієнтаціями людей у спільних тренуваннях і змаганнях, врешті-решт, формує у них яскраво виражене почуття спільності, солідарності, товариства, дружби, співробітництва й належності до єдиного колективу.

Вищезазначене може бути дієвим чинником скорочення "соціальної дистанції" між людьми, що інтегровані в систему спортивних відносин, та формування у них вкрай важливого почуття спільності [18, с. 173], поза яким не можлива стала, результативна й ефективна спортивна діяльність. Отже, системний метод дає змогу досліднику:

1. Визначити, конкретизувати та застосовувати принципи і категорії соціальної філософії, а також практично використовувати їх під час аналізу спортивної діяльності як сфери самоствердження особистості.

2. Виявити та проаналізувати суперечливі тенденції в системі знань про спортивну діяльність, обґрунтувати авторську позицію в їх подальшому розгляді як цілісного об'єкта її всебічного осмислення.

3. Розглянути сутність та ознаки спортивної діяльності у вигляді цілісної системи понять та методів, що дозволяють здійснити її багатогранне та комплексне дослідження.

Обґрунтування й напрацювання філософського та конкретно-наукового способу дослідження спортивної діяльності як цілісного явища є основою системного аналізу. Принциповою вимогою цілісності є те, щоб всі складові системи були узгоджені як між собою, так і з системою загалом. Тому всебічне та комплексне осмислення сутності спортивної діяльності зумовлене не стільки аналізом її окремих складових, скільки фіксацією в них певних зв'язків, що визначають її цілісність та специфіку.

Зауважимо, що система спортивної діяльності має усі можливості бути самоорганізуючою системою за умови дотримання таких принципів:

- нести в собі активний імпульс ініціативи всіх учасників спортивної діяльності, насамперед спортсменів, тренерів, арбітрів, їх постійної націленості на самовираження та самоствердження;

- системі спортивної діяльності повинна бути притаманна орієнтація на практичне втілення всіх ініціатив та пропозицій, що сприяє утвердженню комфортної психоемоційної атмосфери серед всіх учасників фізкультурного процесу, результатом якої є перемоги та вагомі досягнення на престижних спортивних змаганнях;

- система спортивної діяльності має втілювати свободу вибору, що знаходить свою реалізацію шляхом усвідомленого, без тиску ззовні, визначення спортсменом стратегії і тактики свого фізичного й духовного удосконалення;

- побудова системи спортивної діяльності здійснюється на основі її підпорядкування процесу всебічного та гармонійного розвитку спортсмена, формуванню у нього цінностей здорового способу життя.

Більше того, є всі підстави структуру системи розуміти як сукупність її складових та зв'язків, що детермінують внутрішню конструкцію і впорядкованість об'єкта як єдиного та цілісного утворення. Здійснюючи аналіз системи, варто пам'ятати, що структура завжди виконує роль способу її організації та функціонування. Причому, в умовах проектування системи спортивної діяльності на першому етапі відбувається поділ цієї системи на відповідні складові, після чого здійснюється формування її структури. З метою сталого функціонування структурі системи спортивної діяльності повинна бути притаманна оптимальна кількість елементів, що визначають її послідовний та ефективний розвиток, тобто вона має демонструвати такі риси, як гнучкість, мобільність, здатність до пристосування та адаптації до вимог, котрі до неї висувають умови її існування.

У цьому зв'язку доцільно нагадати думку видатного соціолога ХХ ст. П. Сорокіна про те, що "взаємодія людей виробляє соціокультурне явище, реальне суспільство або соціокультурну систему, котрі цілком не можуть бути зведені до всіх їх індивідуальних членів взятих ізольовано. Структурні та динамічні властивості будь-якої системи міжособистісних або міжгрупових дій радикально відрізняються від властивостей простої арифметичної суми цих індивідів" [191, с. 185].

Еволюція системи спортивної діяльності відбувається у відповідності з тими соціальними, економічними, політичними, духовними процесами в соціумі, що в значній мірі зумовлює її сталий, прогресивний розвиток. Більше того, відсутні будь-які підстави розглядати спорт як повністю замкнену і самодостатню систему, орієнтовану винятково на реалізацію сублімативного начала. Людина, яка потрапляє у спортивне життя не перестає бути учасником соціально-культурних процесів, що розширюють сукупність критеріїв для самоідентифікації [27, с. 1].

Наголосимо, що системні дослідження необхідно розуміти як всебічне виявлення різних складних, насамперед соціальних проблем, методами системного аналізу, ґрунтуючись на фундаментальному принципі

системності та використовуючи як надійну методологію системний підхід. Більше того, методологія системного дослідження дає змогу змодельовати та визначити соціально-економічну віддачу таких престижних спортивних заходів, як Олімпійські ігри, міжнародні спортивні змагання, проведення яких в умовах комерціалізації спортивної діяльності пов'язане не лише з величезними матеріальними затратами, а й значними фінансовими, морально-політичними дивідендами.

Ще в середині 60-х років XX ст. відомий політичний діяч США А. Ентховен зауважив, що "системний аналіз може бути корисний при виробленні і розгляді альтернативних підходів до проблем освіти, охорони здоров'я, міського транспорту, судочинства і попередження злочинності... та багаточисельних інших проблем" [248, с. 990]. Отже, сьогодні "стає загальноприйнятним, що системна методологія є найбільш впорядкованою надійною основою для управління складними сферами взаємопов'язаної діяльності, дозволяє розкривати та аналізувати складові компоненти системи і послідовно сполучати їх один з одним" [54, с. 243 – 244].

Зазначимо, що визначальним принципом системного підходу при розгляді соціальних систем, в тому числі й спортивної діяльності та її складових, є принцип функціональності, котрий передбачає спільний аналіз структури та її функцій з домінацією функцій над структурою. Виходячи з цього, структура будь-якого соціального утворення міцно пов'язана з функціями системи та її структурних компонентів. Тому не випадково, що процесу створення або реформування структури передуює всебічне осмислення її функцій у системі.

У цьому контексті виникає потреба у визначенні саме соціальних функцій спорту, аналіз яких розширює наші уявлення про сутність спортивної діяльності як системи. В сучасній соціально-філософській літературі питання сутності соціальних функцій спорту знайшло своє належне висвітлення. Так, відомі дослідники спорту А. Лук'янов та Н. Мазов зазначають, що є всі підстави вести мову про спорт не лише як про

цивілізаційне явище, а й як про соціально-ціннісну систему, що виконує такі соціальні функції, як емоційна, соціально-інтегративна, політична, біологічна, а також функції соціалізації і мобільності [133, с. 171].

Авторитетний дослідник людинотворчої спрямованості спорту С. Бацунов наголошує, що вона розкривається через пізнання таких соціальних функцій, як соціокультурна, символічна, інтегративна, пізнавальна, комунікативна, гедоністична, ілюзорно-компенсаторна, соціоемоційна, етично-емоційна, політична, функція соціалізації, соціальної мобільності, ціннісного орієнтування [18, с. 172].

Вкажемо, що відомий філософ О. Передельський здійснює дослідження вже не соціальних, а взагалі таких базових функцій спорту та спортивної діяльності, як, по-перше, функції соціалізації; по-друге, функції інтеграції; по-третє, політичні функції, до яких впритул примикає й економічна конкуренція. Тому спорт, слушно зазначає дослідник, традиційно є способом вирішення соціальних, економічних і політичних проблем [162, с. 11].

У сучасних умовах суспільного розвитку одним з пріоритетних шляхів дослідження теорії систем є синергетична концепція всебічного розгляду явищ та процесів об'єктивної реальності. Нині синергетика значно впливає на подальший розвиток різних галузей знань, зокрема гуманітарних. Використання синергетики в спортивній діяльності дає змогу досліджувати її як нелінійну, відкриту систему, що базується на свободі вибору спортсмена, що є надійною умовою розкриття всіх його потенційних як фізичних, так і духовних сил.

Грунтуючись на домінантній взаємодоповнюваності методів, є всі підстави аналізувати спортивну діяльність як відкриту систему, а взаємодію її елементів та соціуму розглядати на основі поєднання методології синергетики з іншими методологічними підходами.

Засновник синергетики Г. Хакен розумів її як теорію про взаємодію та розвиток, як максимально розвинену концепцію самоорганізації [217, с. 14]. Вагомі результати синергетики дозволили на якісно новому рівні осмислити

особливості побудови ієрархії форм буття, зокрема форми руху матерії з точки зору так званого "діалектичного матеріалізму" та акцентувати увагу дослідників на всебічному розгляді процесів самоорганізації усіх живих організмів, серед яких людині належить визначальне місце.

Обґрунтованою, на нашу думку, є позиція М. Ібрагімова в тлумаченні сутності понять "філософія спортивної науки", або ж "філософія спортивної діяльності", котрі доцільно використовувати для позначення методологічної функції самої філософії. Як переконливо зазначає дослідник, наукова фізкультурно-спортивна методологія і фізкультурно-спортивний світогляд – не тотожні поняття, так само, як поняття науки і культури, хоча вони нерозривно поєднані [92, с. 179].

Згідно з вимогами синергетики, що зумовлюють ґрунтовний аналіз процесів самоорганізації усіх живих організмів, серед яких людині належить провідне місце, саме "людиномірність", справедливо наголошує М. Ібрагімов, розглядається як один з визначальних критеріїв логіко-раціоналістичного наукового дослідження в цілісному знанні про сутність природи та людини. «Фізкультурно-спортивна галузь знань, – підкреслює науковець, – долаючи рубіж експериментально-прикладного призначення та підносячись на рівень теоретичного узагальнення накопичених емпіричних знань, потребує філософсько-антропологічної експертизи, світоглядної оцінки цілей і цінностей, ідеалів і смислів, що фундаментуються у фізкультурно-спортивній "світоглядній парадигмі". "Людиномірність" як філософсько-аксіологічна категорія стає одним із критеріїв визначення гуманістичної сутності різних видів фізкультурно-спортивної діяльності і науково-дослідницьких робіт в ній» [92, с. 179].

Отже, ґрунтуючись на усвідомленні сутності філософсько-аксіологічної категорії "людиномірність", синергетика дає змогу осмислити нелінійність, відкритість, багатоаспектність спортивної діяльності, багатоваріантність шляхів її функціонування та неможливості її сутнісного розгляду в межах традиційних концепцій, що базуються на лінійному уявленні та зумовлюють лінійне

мислення. Адже «спортивна діяльність, – наголошує Л. Шеремет, – як і діяльність художника, композитора, вченого, поряд з метою, результатами та іншими своїми системотворчими елементами, найбільш за все пов'язана з самим "характером" здійснення дій. Спортом може займатися далеко не кожен, але якщо спортивне мистецтво втрачає свою роль у суспільстві, свою моральну або розумну силу, то воно виявляється спрямованим не на відтворення, а на руйнування суспільного життя» [227, с. 180].

Вважаємо, що спортивну діяльність як структурну складову духовного життя соціуму, варто розглядати як соціальну систему, котрій притаманний суттєвий рівень відкритості та організованості, співвідношення як суспільного порядку, так і суспільного хаосу, і у якій сумарна кількість системи перевищує сумарну кількість властивостей її складових. Саме різниця між сумою властивостей системи та сумою властивостей її компонентів спричиняє появу синергетичного ефекту, додаткового ефекту самого процесу дієвої взаємодії компонентів [233, с. 28], що знаходить свій вияв у спортивній діяльності. Більше того, метод синергізму, як зазначає В. Білогур, забезпечує аналіз механізму функціонування інституту спорту в невизначених умовах епохи глобалізації [23, с. 11].

В той час, як методологічні дослідження розвитку термодинаміки необоротних процесів і нелінійної динаміки у світі спорту в сучасних умовах зумовлюють те, що "дисипативні структури можуть виникати тільки в нестабільних відкритих системах, які обмінюються з оточуючим середовищем як енергією, так і речовиною, якою і є спортивна діяльність як складний соціальний феномен" [23, с. 12]. Теорія нестабільності "сучасного спорту, включаючи й олімпійський, по-новому організовує їх ретельне дослідження і осмислення саме на синергетичних засадах. Нові технології мають діяти як ферменти, каталізатори, підсилювачі процесу спортивної діяльності, які слугують детермінантами підвищення ефективності спорту як загальноцивілізаційного явища" [23, с. 12]. Тому цілком закономірно, що сутнісна характеристика функціонування спортивної діяльності крізь призму

синергетики визначається постійним зростанням рівня хаосу й порядку, детермінованого орієнтацією до максимальної стійкості.

Водночас відсутні підстави абсолютизувати методологічний потенціал синергетики, оскільки її можливості як методу аналізу соціальних процесів та явищ в певній мірі обмежені через те, що синергетика розглядає "лише масові процеси і не враховує свідомісний фактор ... Індивід як такий синергетикою не вивчається, однак в особливих станах нестійкого соціального середовища дії окремої людини можуть впливати на макроскопічні процеси" [68, с. 95]. Враховуючи те, що синергетика не враховує свідомісний фактор, уявити сутність спортивної діяльності, що базується на спортивній дії, поза вкрай складного, унікального внутрішнього світу спортсмена практично не можливо.

Відомо, що спортивна дія як квінтесенція тілесно-духовного розвитку спортсмена залежить від зумовленого конкретною специфічною ситуацією значення, яке надається цим діям, значення, яке є результатом певної розумової конструкції, системи певних уявлень [133, с. 172], що є відображенням внутрішнього світу спортсмена. У свою чергу, внутрішній світ спортсмена, з його потребами й інтересами, переживаннями та емоціями, як ми зазначали вище, є суб'єктом спортивної діяльності.

Всебічне осмислення методології соціально-філософського дослідження спортивної діяльності можливе лише при застосуванні фундаментальних методів теоретичного та практичного пізнання об'єктивної реальності. Зважаючи на це, з метою комплексного аналізу спортивної діяльності, виправданим є застосування елементів діалектичного, компаративного, феноменологічного, екзистенційного, антропологічного, аксіологічного, порівняльного методів, методів ідеалізації, абстрагування та сходження від конкретного до абстрактного, від емпіричного до теоретичного. Саме ці методи і підходи дають можливість всебічного розгляду соціокультурної сутності феномена спорту, осмислити та пояснити його актуальні проблеми, що

спричиняються глобалізаційними процесами, визначити дієві шляхи підвищення результативності його спортивної діяльності.

Так, під час аналізу сутності спортивної діяльності особливу роль відіграє діалектичний метод, такі його компоненти, як метод сходження від абстрактного до конкретного, комплексний та системний метод, історичний та логічний метод. При цьому діалектичному мисленню, таким його прийомам та принципам, як системність, всебічність, конкретність аналізу та історизм належить важливе значення. На основі положення діалектики про наявність у всіх явищах протилежностей можна ґрунтовно дослідити такий діалектико-суперечливий потенціал спорту, як його амбівалентна природа [199, с. 43 – 44].

Компаративний метод уможлиблює визначення та фіксації подібності й відмінності внаслідок збігу чи незбігу тих чи інших рис об'єктів, що досліджуються. При застосуванні порівняльного методу пріоритетне значення має осмислення провідних сфер соціальної дійсності, що визначають функціонування спортивної діяльності в форматі її відданості принципам олімпізму та гуманізму. Звернення до порівняльного методу дозволяє зіставити загальне й особливе в процесі самоствердження особистості у спортивній діяльності та виявити її аксіологічні, антропологічні механізми функціонування.

Вкажемо, що у контексті феноменології буття спортивну діяльність варто розуміти не лише як доцільний об'єкт, а й як феномен буття людини, як простір прояву її потенційних фізичних та духовних сил. Причому нормативно-регулятивні атрибути спортивної діяльності слід розглядати як орієнтири, що дають можливість особистості вибудовувати стратегію та тактику власного удосконалення. Разом з тим, треба не забувати, що діяльність необхідно розуміти як доцільне перетворення об'єкта суб'єктом з метою отримання продукту, що задовольняє певну потребу. І саме спортивна діяльність багато в чому задовольняє потребу особистості в самореалізації шляхом здобуття спортивних перемог та вагомих спортивних результатів.

Більше того, феноменологічне поле розглядається як сукупність переживань, оскільки організм, як уважає американський психолог К. Роджерс, слід вивчати як локус усього досвіду переживань. Свідомість при цьому виступає символізацією певного досвіду переживань. Я – концепція є частиною феноменологічного поля, котра в більшій мірі диференційована і є узгодженим, організованим концептуальним гешталтом, побудованим з перцепцій характеристик Я або "мене" і перцепцій характеристик Я або "мене" до інших людей та різним аспектам життя, а також цінностей, пов'язаних з цими перцепціями. Цей гештальт доступний свідомості, хоча не обов'язково завжди усвідомлений [252].

Враховуючи вищезазначену спробу обґрунтувати необхідність створення нової екзистенціально-антропологічної системи мислення в результаті відмови від натуралістичної парадигми досліджень спорту та спортивної діяльності, вважаємо за необхідне не зупинятися на аналізі її екзистенційного та антропологічного методів, а дати характеристику сутності аксіологічного методу.

Аксіологічний метод дослідження спортивної діяльності, по-перше, дає змогу розглядати сам фізкультурно-спортивний процес як засіб формування системи цінностей, у яких особистість спортсмена та його здоров'я сприймаються як цінності, що потребують свого збереження та примноження. По-друге, аксіологічний метод передбачає ціннісну орієнтацію на необхідність формування спортсмена як носія відповідних культурних смислів та традицій, з позицій власного, суб'єктивного буття у світі та буття самого світу для нього.

По-третє, аксіологічний метод сприяє осмисленню соціально-культурної сутності феномену спорту не лише як цінності та процесу, а й як результату ціннісних орієнтацій особистості спортсмена. Адже "аксіологія спорту і фізичного виховання, – зазначає М. Ібрагімов, – має досліджувати взаємозв'язок цінностей, які презентує спорт у минулому, в конкретних

історичних обставинах і в перспективі (історіософія спорту і фізичного виховання), адже кожна епоха наповнює їх новим змістом" [87, с. 108].

Становлення й розвиток аксіологічних орієнтирів особистісного розвитку спортсмена базується як на універсальних цінностях, що функціонують у соціумі, так і на спеціальних цінностях, що домінують в спортивному середовищі, а також на особистісних цінностях, які притаманні конкретній особистості. Зазначені цінності, врешті-решт, трансформуються в установки та зумовлюють принципи, що відображають як соціальну, так й професійну та особистісну, суб'єктивну дійсність, набуваючи статусу регуляторів поведінки спортсмена. Аксіологічний підхід до професійної підготовки спортсмена дозволяє всебічно осмислити процес його формування як цілісної особистості, що самореалізує себе у спортивній діяльності.

У цьому контексті звернемо увагу на дослідження Л. Лубишевої, яка вивчає процес фізичного виховання як суттєву складову соціальної культури і можливість формування двох груп цінностей: педагогічних цінностей і цінностей фізичного виховання та спорту. Дослідниця, не без підстав, зазначає, що формування соціально-значущих цінностей засобами фізичного виховання та спорту повинно знаходити своє практичне втілення в межах таких видів виховання як державно-патріотичне, соціально-патріотичне, соціально-психологічне, етичне та професійне [129, с. 13 – 14].

Зазначимо, що спортивній діяльності, основою якої є фізичне виховання і як особливий його вид – цілеспрямоване тренування, притаманний яскраво виражений усвідомлений, осмислений характер, оскільки "спортсмен і кожен, хто займається фізичними вправами, має певну мету: бути здоровим, позбавитись від тілесних дефектів, або загальмувати їх розвиток, знайти душевний спокій, відволіктися, продовжити тривалість життя або зробити його більш насиченим, похизуватися своєю тілесністю або вдосконалити її" [87, с. 109].

Цінностям притаманний відносний характер, що є суттєвою складовою спрямованості особистості спортсмена, вони відображають

сутність спортивної діяльності. Ось чому використання аксіологічного методу дає змогу, по-перше, дослідити механізм отримання спортсменом необхідних знань та уявлень про шляхи особистісного, а також професійного удосконалення засобами фізичної культури та спорту, оволодіння необхідними прийомами, вміннями, навичками; по-друге, осмислити їх ціннісну сутність, необхідну для збереження та зміцнення власного здоров'я, досягнення вагомих спортивних показників і результатів, що є критерієм успішності спортивної діяльності. Отже, метою функціонування аксіологічної складової спортивної діяльності є формування привабливого ціннісного ставлення особистості до спортивної діяльності як сфери прояву потенційних фізичних й духовних сил спортсмена, його талантів, нахилів та уподобань.

Розглядаючи методологію соціально-філософського дослідження спортивної діяльності, необхідно зазначити, що її всебічний аналіз базується таких методологічних принципах, як об'єктивності, обґрунтованості, історизму, причинності, соціальної спрямованості, методологічного плюралізму. Принцип об'єктивізму вимагає дотримування послідовності й аргументованості висновків під час дослідження аксіологічних аспектів спортивної діяльності як сфери самореалізації особистості.

Принцип обґрунтованості має на меті використання значного масиву фактологічних даних та матеріалів, що визначається багатовимірністю спортивної діяльності як простору буття людини та об'єкта аналізу, котрий охоплює всі сфери людського буття та діяльності, починаючи від міжособистісних відносин та закінчуючи діалогом між культурами.

Принцип історизму на основі осмислення конкретних взаємозв'язків дає змогу визначити шляхи майбутнього розвитку спортивної діяльності, сформулювати та окреслити основні тенденції і соціальні наслідки її подальшого функціонування. Використання принципу історизму при дослідженні аксіологічних аспектів спортивної діяльності дозволяє уникнути абсолютизації певних тенденцій, що мають місце в соціальному просторі

спорту та розглянути їх в контексті його людиновимірної сутності. В соціальній методології історизм виконує роль всезагального принципу пізнання соціальних процесів та передбачає їх дослідження в динаміці і постійному розвитку. Принцип історизму вимагає від дослідника необхідність того, щоб складові спортивної діяльності, що передбачають формування цілісної особистості, розглядати у відповідній динаміці, з визначенням їх зв'язків із соціальним контекстом, встановленням тенденцій та суперечностей в процесі їх функціонування.

Визначальним постулатом принципу причинності є те, що на подію, яка має місце в той чи інший час, здатні спричиняти свій вплив лише події, котрі передують їй у часі. Враховуючи це, вкрай обґрунтованою є позиція В. Стюпіна відносно того, що нині відсутні підстави зведення принципу причинності до змісту лапласівського детермінізму, оскільки він «доповнюється ідеями "вірогідності" і "цільової причинності"» [194]. Власне ідея вірогідності пояснює поведінку соціальної системи на основі максимального врахування сутності та специфіки взаємодії у підсистемах. У такому випадку цільова взаємодія дає розгорнуту характеристику здійснення програми саморегуляції як мети, що сприяє забезпеченню відновлення усього соціуму.

Таким чином, у контексті аналізу спортивної діяльності принцип причинності пов'язаний насамперед з пошуком відповіді на питання: утворені спортивною діяльністю образи необхідно розглядати як спонтанні чи закономірні, котрі мають ціннісну основу. «У процесі спортивної діяльності, – наголошує В. Білогур, – індивід "самоактуалізується", тобто "створює" образ самого себе, проектуючи себе у майбутнє» [27, с. 32].

На межі XX–XXI ст. у методології науки особливе місце посідає принцип методологічного плюралізму дослідження соціальних явищ та процесів. Виходячи з цього, одним з ефективних принципів аналізу соціокультурних феноменів, зокрема спорту, є принцип поліметодологічності, що заперечує абсолютизацію визнання соціальної автономності науки,

кумулятивної сутності розвитку наукових знань та наявність методологічної одноманітності під час здійснення аналізу соціальних явищ і процесів.

Відтак, принцип методологічного плюралізму постає як заперечення догматизму при розгляді амбівалентної сутності спортивної діяльності та форм її прояву. При цьому, не можна не враховувати, що цьому принципу притаманні й певні обмеження, оскільки необхідно уникати того, щоб багатоваріантність підходів та трактувань, відносність висновків не узгоджувалися з вимогами діалектики відносної та абсолютної істин. Адже, по-перше, об'єкт дисертаційного дослідження – спортивна діяльність як сфера буття людини – може і має бути висвітлений в різних ракурсах, оскільки він аналізується як в межах філософії, так і таких наук, як соціологія, педагогіка, психологія, культурологія. По-друге, результати аналізу мають знаходити своє всебічне узагальнення та осмислення саме в межах соціальної філософії.

Отже, базуючись на тому, що термінологічна основа нашого дослідження є в певній мірі неусталеною і базовим поняттям, котрі відображають сутність філософії спорту, притаманні певні розбіжності, виникає нагальна потреба з'ясування сутності тих понять, на яких ґрунтується дисертаційна робота, з метою уникнення їх термінологічного різночитання.

Закономірно виникає питання, в чому полягає зміст, обсяг, межі таких понять, як "спортивна діяльність", "спорт", "фізична культура", поза аналізом яких ускладнюється дослідження сутності аксіологічних аспектів спортивної діяльності. Так, відомий дослідник спорту М. Візітей зазначає, що спортивна діяльність – це великий спорт, або спорт вищих досягнень [43, с. 10].

Подібне розуміння сутності спортивної діяльності має місце в Законі України "Про фізичну культуру і спорт", в якому зазначено, що "спорт вищих досягнень – це спортивна діяльність, пов'язана з певним видом спорту, яка має на меті шляхом поглибленої спеціалізації та індивідуалізації навчально-тренувального процесу досягнення максимальних, рекордних спортивних результатів" [80, с. 80]. Разом з тим, Б. Шиян дає дещо інше

трактування сутності спортивної діяльності, в якій він розрізняє базову частину, що репрезентована діяльністю атлетів, та управлінсько-організаційні, науково-методичні, медичні, матеріально-технічні і кадрові служби, які забезпечують їх ефективне функціонування [230, с. 38].

На нашу думку, зводити весь обсяг поняття спортивної діяльності лише до атлетичних видів спорту не доцільно, оскільки існують такі різновиди спорту, які вимагають від спортсменів в їх змагальній діяльності демонстрації не стільки таких якостей як швидкість, витривалість, сила, скільки інтелектуальних зусиль, що має місце, наприклад, у шахах. Разом з тим, зазначимо, що наприкінці ХХ ст. на постсоціалістичному просторі набуло активного використання поняття "спортивна діяльність" в досить широкому розумінні, що вбирало в себе різноманітні форми занять з багатьох видів спорту, а також альтернативні та нетрадиційні форми рухової культури, включаючи змагально-ігрові різновиди поведінки особи під час лікування, відпочинку, ранкових гімнастичних вправ [139].

Досліджуючи сутнісні риси спортивної діяльності, звернемо увагу на переконливу позицію М. Ібрагімова та М. Саїнчука, які вважають, що "спорт, онтологією якого є предметно-тілесна практика, демонструє еталони людської тілесності, а тому спортивну діяльність можна розглядати як еталонний вид фізичної культури" [95, с. 172].

Наголошуючи на правомірності зазначеного підходу в осмисленні спортивної діяльності як еталонного виду фізичної культури, зазначимо, що в соціально-філософській літературі має місце розуміння спортивної діяльності, що лежить в основі спорту, як соціального феномена, котрий не має власної самоцільності, власної підсистемної самодостатності [163, с. 31]. Не ставлячи за мету всебічного розгляду положення О. Передельського про те, що спорту не притаманна власна самоцільність, підсистемна самодостатність, лише наголосимо, що дослідник цілком справедливо розуміє спортивну діяльність як таку, що лежить в основі спорту як соціального феномена.

Сутнісною характеристикою спортивної діяльності є те, що вона (в тому випадку, коли її потенції реалізуються досить повно) формує людину як людину [43, с. 114]. У контексті нашого дослідження продуктивною є теза М. Ібрагімова про те, що "спортивна діяльність, в основі якої лежать фізичне виховання і, як особливий його вид, – цілеспрямоване тренування, має усвідомлений, осмислений характер" [85, с. 205]. З наведеного положення М. Ібрагімова привертає увагу думка дослідника про те, що в основі спортивної діяльності лежить фізичне виховання. Інші дослідники, наприклад, О. Передельський, не без підстав констатують, що спортивна діяльність лежить в основі спорту як соціального феномена. Зазначене зумовлює необхідність його подальшого понятійного осмислення, котре ускладнюється тим, що сьогодні існує "недостатня наукова розробленість соціально-філософських проблем спортивної діяльності" [43, с. 196].

На нашу думку, всі намагання дати вичерпну характеристику сутності таких понять, як "спорт", "фізична культура" будуть малоефективними, якщо не звернути увагу на те, що "сучасна сфера фізичної культури і спорту – це підсумок тривалої (приблизно п'ять тисяч років) еволюції соціальної культури, пришвидшеної і цивілізаційно перетвореної за останні півтора – два століття" [163, с. 29]. Намагаючись з широкого спектру визначень поняття "спорт" виділити найбільш ґрунтовне та оптимальне, необхідно враховувати, що сьогодні "...у контексті соціального простору спорту, – стверджує В. Білогур, – застосовується нова парадигма людиновимірності, яка дозволяє виявити міру співвіднесеності тенденцій спорту і потреб у розвитку сутнісних сил людини як її родової сутності, спрямованих на формування цілісної особистості спортсмена" [28, с. 99].

Розглядаючи питання сутності та співвідношення понять "спорт" та "фізична культура", найбільш цілісну та глибоку характеристику спорту, на нашу думку, подає відомий філософ М. Візітей : «Спорт можна визначити як вид офіційної змагальної діяльності, у якій змагальний момент найбільш чітко виражений, де він, по суті, самодостатній. Тому спорт, можна сказати, є

"чисто змагальною діяльністю". Спорт відтворює (виробляє) саму змагальність як таку» [43, с. 49].

Разом з тим, аналіз змісту понять "спорт" і "фізична культура" буде не повним, якщо не враховувати, що "...соціальна практика спорту в сучасному суспільстві, в умовах якого його інституціоналізація все більше детермінована тенденціями орієнтації на професіоналізацію і комерціалізацію спорту, виводять спорт за межі фізичної культури, орієнтованою на більш повне виявлення сутнісних сил людини" [24, с. 118]. Не викликає сумнівів та обставина, що в умовах глобалізованого світу тенденції професіоналізації та комерціалізації спорту, які виводять його за межі фізичної культури, в подальшому будуть набирати обертів, ставлячи тим самим під сумнів висновок про те, що "спорт, котрий часто відносять до сфери фізичної культури, є одним з її компонентів" [196, с. 83].

Зазначимо, що у нас відсутні вагомі підстави усю "будову" фізичної культури зводити лише до блоку "соціально сформованих у відповідності з культурними образами фізичних якостей і здібностей людини, хоча йому і відводиться центральне місце в "будові". Окрім цього блоку у "фізичну культуру" включається низка інших, котрі пов'язані з тими знаннями, мотивами і потребами, на основі яких фізичні здібності реалізуються у діяльності" [198, с. 11 – 12].

Водночас як важливу методологічну основу дослідження сутності фізичної культури слід розуміти гармонію фізичного й духовного, що є результатом одухотворення тілесного та детерміновано сутністю культури, співвідношенням тілесного та духовного, біологічного і соціального в особистості. Ось чому "фізична культура, – зауважує М. Каган, – по праву називається культурою, оскільки вона є результатом перетворення людиною її власної природної даності" [100, с. 201]. Разом з тим, необхідно враховувати той факт, що перетворення людиною-спортсменом своєї власної природної даності "відбувається в межах таких трьох складових фізичної культури як рухової культури (культури рухів), культури здоров'я та

культури будови тіла" [198, с. 13], детальний аналіз яких унеможлиблюється обсягом дисертаційного дослідження.

Отже, однією з сутнісних характеристик фізичної культури є її тілесно-рухова властивість, що знаходить свій прояв у потребі самореалізації особистості у соціальному просторі спорту як соціокультурного феномена глобалізованого світу. У контексті нашої роботи виникає питання про основне призначення фізичної культури, поза осмисленням якого ускладнюється подальший аналіз методології соціально-філософського дослідження спортивної діяльності. На наше переконання, найбільш цілісне та змістовне визначення основного завдання фізичної культури здійснив авторитетний дослідник спорту та спортивної діяльності О. Передельський. Основним завданням фізичної культури, на його думку, "завжди було відтворення і підтримка людської біосоматичної і психофізіологічної цілісності у єдності її кінезіологічних якостей (сили, швидкості, витримки, гнучкості, працездатності опорно-рухового апарату, біоенергетичних систем, рухового аналізатору), а також їх соціально-психологічного забезпечення" [163, с. 29].

Заслуговує на увагу й визначення фізичної культури відомим дослідником І. Биховською, котра характеризує її як потребу і здатність "індивіда до максимальної самореалізації як соціально (орієнтованого на взаємодію з іншим) й індивідуально значущого суб'єкта на основі використання засобів, що дані природою (тілесно-рухових характеристик) і перетворених у відповідності з цими цілями принципами культуроздатності, в межах їх нормального функціонування" [37, с. 119].

Досліджуючи сутність поняття "фізична культура", зазначимо, що в сучасній соціально-філософській, педагогічній літературі має місце підхід, згідно якого аналізоване поняття розглядається як процес оволодіння особистістю знаннями, вміннями, навичками рекреаційної діяльності під кутом зору утвердження здорового способу життя. У такому випадку "фізична культура людини (індивідуума) розглядається як процес оволодіння знаннями, вміннями і навичками виховної, навчальної, оздоровчої,

рекреаційної діяльності для подальшого використання у процесі самовдосконалення, і як результат – рівень фізичного здоров'я, який людина змогла зберегти або покращити завдяки своєму бажанню, знанням, здоровому способу життя та руховій активності" [202, с. 10].

Таким чином, на основі аналізу сутності ключових понять філософії спорту ("спортивна діяльність", "спорт", "фізична культура") доходимо висновку про принципову відмінність між спортом та спортивною діяльністю: якщо спорт відтворює і продукує саму змагальність як таку, то спортивна діяльність продукує та формує вже власне людину. Відтак комерціалізація спорту виводить його за межі фізичної культури, що ставить під сумнів тезу про те, що спорт потрібно розуміти як її компонент і котру слід розглядати не лише як процес перетворення людиною її власної природної даності, а й як її потребу та здатність до максимальної самореалізації та результат опанування нею знаннями, вміннями виховної, навчальної, оздоровчої діяльності з метою їх використання та досягнення такого рівня фізичного та психічного здоров'я, який людина здатна зберегти та примножити завдяки потребі у досягненні та збереженні здорового способу життя і мобільної активності.

Отже, спортивна діяльність, яка здійснюється в сфері професійного спорту, спорту вищих досягнень, а також масового, навіть дворового, включаючи вболівальників спортивних змагань, які мають можливість хоча б опосередковано стати причетними до неї, дає змогу всім її учасникам можливість самоствердження, розкриття своїх потенційних як фізичних, так і духовних сил, талантів, здібностей та нахилів.

Висновки до розділу 1

Комплексний аналіз джерельної бази та стану розробленості проблеми спортивної діяльності у філософській літературі та працях з проблем спорту і

фізичного виховання засвідчують, що дослідження спортивної діяльності як сфери буття людини в умовах сучасного глобалізованого світу не стало окремим предметом соціально-філософського та аксіологічного аналізу.

Здійснений огляд джерельної бази дозволив зафіксувати та осмислити провідні напрямки й базові характеристики аналізу широкого кола проблем спортивної діяльності не лише в межах соціальної філософії, а й в інших галузях гуманітарних наук, насамперед в теорії фізичного виховання та спорту, соціологічних, педагогічних, соціально-психологічних, культурологічних студіях. Значний масив літератури становлять дослідження історії соціально-філософського осмислення дуалістичної сутності спортивної діяльності як простору вияву і демонстрації фізичних та духовних потенційних сил та можливостей особистості. Сам процес становлення й розвитку спортивної діяльності тісно пов'язаний з усвідомленням тренуваності потенційних як фізичних, так і духовних здібностей особистості, з появою стандартизації умов змагальності та створенням можливості об'єктивного визначення переможців.

Зазначена обставина зумовила необхідність аналізу не лише сутності тілесності як основи спортивної діяльності крізь призму соціально-філософського знання, а й концентрації уваги на розгляді соціальних аспектів спортивної діяльності. Це дало можливість на основі аналізу трансформації змісту фундаментальних цінностей під кутом зору спортивної діяльності в історії соціально-філософського знання констатувати взаємозалежність процесів гуманізації спорту та трансформації смислового навантаження таких його ключових понять, як "вправа", "займатися", "атлет" у бік наповнення їх філософським змістом.

У сучасному соціокультурному просторі спорт постає як важливий чинник повноцінного розвитку людини, виховання гармонійної, всебічно розвиненої особистості. Поняття про "всебічний розвиток" людини в історії соціально-філософської думки поступово збагачувалося й поглиблювалося. Так, у добу Античності у філософській традиції домінувала ідея єдності і

необхідності гармонізації духовних і фізичних сил людини, які мають бути спрямовані на досягнення краси й досконалості. У наступні періоди, насамперед в епоху Просвітництва, засадничим для формування особистості стало виховання її характеру у площині ставлення до інших людей і суспільства загалом. У процесі історичного розвитку змінювалося й філософське трактування цієї проблеми: натуралістичне розуміння гармонійності як доцільності трансформувалося у розуміння соціальної природи людини, яка визначає необхідність її суспільного виховання.

Реалізація дослідницьких завдань дисертаційної роботи дозволила сформулювати теоретико-методологічні підходи, що розкривають сутність, зміст, ознаки спортивної діяльності, її складових, зв'язків та відношень. Методологічний інструментарій соціальної філософії надає можливість всебічно та послідовно дослідити не лише амбівалентний характер спорту, а й його людиновимірну сутність як соціокультурного феномена, визначити шляхи подальшого розвитку спортивної діяльності крізь призму усвідомлення соціуму як цілісної системи. Обґрунтування розуміння спортивної діяльності як соціального простору життєдіяльності значною мірою залежить від дотримання епістеміологічної методології, в межах якої людина постає як об'єкт і суб'єкт не лише власної життєтворчості, а й самоактуалізації.

З метою комплексного аналізу спортивної діяльності виправданим є використання в дисертаційній роботі діалектичного, компаративного, феноменологічного, екзистенційного, антропологічного, аксіологічного й порівняльного методів, методів ідеалізації, абстрагування, сходження від конкретного до абстрактного, від емпіричного до теоретичного, а також принципів системності, об'єктивності, конкретності аналізу та історизму. Саме ці методи і принципи дали можливість всебічного розгляду соціокультурної сутності феномена спорту, осмислити та пояснити його актуальні проблеми, що зумовлюються глобалізаційними процесами, визначити дієві шляхи підвищення результативності спортивної діяльності.

На основі використаної методології визначення сутності таких понять як "спортивна діяльність", "спорт", "фізична культура" доведено, що якщо спорт відтворює і продукує саму змагальність як таку, то спортивна діяльність продукує та формує вже власне людину. Комерціалізація спорту виводить його за межі фізичної культури, ставить під сумнів тезу про те, що спорт слід розуміти як її компоненту яку слід розглядати не лише як результат перетворення особистістю її власної природної даності, а й як її потребу та здатність до максимальної самореалізації.

Основні положення розділу відображено в наступних публікаціях автора:

1. Олексин І. Я. Спортивний вимір соціальних цінностей в філософських поглядах стародавніх греків / І. Я. Олексин // Вісник Житомирського державного університету Імені Івана Франка: науковий журнал. Філософські науки / [Гол. ред. П. Ю. Саух, відп. ред. Н. А. Сейко] – Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2017. Вип. 1(83). – С. 87–91.
2. Олексин І. Я. Феномен спорту в Західній культурі / І. Я. Олексин // Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук. Матер. V всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю. (м. Дніпропетровськ, 28 серпня 2015 р.): у 2-х частинах. – Д.: ТОВ "Інновація", 2015. – ч. 2. – С. 102–104.
3. Олексин І. Я. Бачення сутності соціальних цінностей у філософській думці Середньовіччя / І. Я. Олексин // "Філософія. Людина. Сучасність": Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю, присвяченої 80-річчю заснування Донецького університету (м. Вінниця, 4-5 квітня 2017 р): тези доповідей / за заг. ред. проф. Р. О. Додонова. – Вінниця, 2017. – С. 49–52.

4. Олексин І. Я. Аксиологічні аспекти спортивної діяльності в філософських поглядах Платона / І. Я. Олексин // Перші Геретівські читання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Тернопіль, Україна, 7 червня 2017 року). / Редколегія: О. М. Петровський, Б. Б. Буряк, І. М. Вітенко, J. Janowski, В. С. Мисик, Ф. І. Полянський, О. А. Ревуцька, І. Ф. Янюк. // Науковий, методичний, інформаційний збірник Тернопільського обласного комунального інституту післядипломної педагогічної освіти. – Тернопіль: ТОКІППО, 2017. – Вип. 1. – С. 116–118.

РОЗДІЛ 2. АКСІОЛОГІЧНИЙ ВИМІР СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В умовах сучасного світу спорт неухильно набуває такої визначальної ролі, що є всі підстави вважати його одним із пріоритетних видів людської діяльності, яка потребує всебічного, комплексного соціально-філософського аналізу. Тому ґрунтовне дослідження цінностей спорту як унікального засобу виміру як фізичних, так і духовних сил особистості, її здібностей та потенційних можливостей саме під кутом зору функціонування соціальних цінностей зумовлює ретельний розгляд тих найвищих цінностей, що лежать в його основі й формуються відповідно до певного ідеалу як визначального шабля в ієрархії аксіологічного простору.

2.1. Ціннісні засади спортивної діяльності в універсаліях європейської культури

Насамперед зазначимо, що аксіологічний етап в філософській науці започаткувала публікація трьох частин відомого твору "Мікрокосм" (1856 – 1864 pp.) неокантіанця Р. Лотце. У своїй праці як самостійне поняття вчений визначає поняття "значущість" (Geltung), котре, на його думку, є критерієм істини в пізнанні та не залежить від досвіду [128, с. 266].

Г. Лотце наголошує, що власне у відчуттях задоволеності та незадоволеності знаходить свій вияв сама цінність, а речі мають для суб'єкта значення, оскільки за межами його почуттів окремо цінності не існують тому, що не належать речам самим по собі. Незважаючи на суб'єктивну природу цінностей, вони не стільки утворюються суб'єктом, скільки ним розкриваються та осмислюються. "Незалежно від почуття, – зазначає Г. Лотце, – ніякої цінності в речах та в їх умовах вже немає. Але дух, що насолоджується, можна собі уявити як засіб, за допомогою якого

цінність, яка закладена у речах, викликається до дійсного існування" [127, с. 9]. Тому між цінністю, що заздалегідь закладена у речах, і можливістю суб'єкта її досягнути існує взаємодія, яка визначається Світовим Розумом, тобто Богом.

Водночас виникає проблема субординації та ієрархізації цінностей, що є об'єктом уваги багатьох філософських шкіл та напрямків. На наш погляд, найбільш переконливу та аргументовану систему цінностей ми знаходимо у німецького філософа М. Шелера, одного із засновників аксіології як самостійної філософської дисципліни. Мислитель ще у 1913 році у праці "Формалізм в етиці та матеріальна етика цінностей" зазначив, що «всьому царству цінностей притаманний особливий порядок, який полягає в тому, що цінності у відношеннях одна до одної утворюють високу "ієрархію", відповідно до якої одна цінність виявляється "більш високою" або "більш низькою", ніж інша» [224, с. 305].

Інтуїтивне-споглядальне осмислення місця тієї чи іншої цінності, яке відбувається у специфічному моменті їх пізнання, у М. Шелера отримало назву "перевага". Особистості доводиться кожен раз знову й знову в моменті переваги досягати, яка цінність є "вищою", або "нижчою". Безумовно, що спортсмен у процесі спортивної діяльності нерідко стоїть перед вибором грати чесно чи піти на компроміс зі своєю совістю, отримавши за це значні матеріальні блага, наприклад, за його перехід з однієї олімпійської команди в іншу, та виступати вже під новим державним прапором та отримувати омріяну нагороду під акомпанемент гімну країни, що не є його історичною Батьківщиною.

Так, представник неокантіанства Г. Рікерт, розглядаючи сутність поняття "цінність", виводить його зміст з логіки та теорії пізнання, наголошуючи, що життя людини "може бути лише засобом, і тому його цінність залежить лише від цінності цілей, яким воно служить" [177, с. 35]. Зважаючи на це, Г. Рікерт, осмислюючи проблему існування цінностей, зазначає, що постановка питання про те, що існують чи не існують цінності

позбавлена сенсу, оскільки наголос треба робити на тому, чи вони мають або не мають значення, що є вкрай важливим при дослідженні сутності ціннісних засад спортивної діяльності в універсалиях європейської культури.

Зауважимо, що філософія фіксує в мисленні як його фундаментальний і опорний засіб своєрідне смислове ядро – універсалії культури, складовими яких є базисні положення, припущення та аксіоми. Під універсалиями культури (від лат. *universalis* – загальний) розуміються загальнолюдські репрезентації діяльності, зокрема спортивної, та культурного досвіду. І те загальне, що присутнє в будь-якій культурі, варто розуміти як універсалії в сфері культури. Будь-яка культура, як відомо, містить в собі гостинність, колективну чи індивідуальну працю, шанобливе ставлення до інституту сім'ї, власності тощо. Разом з тим, в культурі будь-якого народу викликають почуття поваги та захоплення такі людські якості, як сміливість, мужність, сила духу та тіла, а такі риси людини, як зрадництво, боягузтво, скупість, заздрість сприймаються з презирством та зневагою.

Слід не забувати, що універсалії культури необхідно розуміти як незмінні, вічні екзистентні та онтологічні критерії буття людини, сумарну аксіоматику суб'єктивного досвіду людини, визначальні категорії картини світу. Сутнісною ознакою універсалий культури є те, що вони здатні утворювати тло, на якому формуються та функціонують взірці як матеріальної, так і духовної культури кожного народу. "Універсалії культури, – слушно зазначає В. Ланкін, – є фундаментальними категоріями картини світу, незмінними супутниками і орієнтирами людського буття. До них належить мова та символи культури, спільна праця, спорт, освіта, наявність ритуалів, системи спорідненості, правила взаємодії статей" [121]. Під універсалиями культури слід розуміти такі цінності, норми, традиції, що притаманні будь-якій культурі, незалежно від конкретно-історичного часу, соціального, економічного та політичного устрою соціуму.

Більше того, універсалії культури необхідно розглядати, з одного боку, як цінності культури, а з другого, – як те спільне, що є надбанням різних

культурних традицій та смислів. Тому в кожній культурі є ціннісні орієнтації, що набувають вигляду універсалій, які є її основою, сутність яких не вичерпується тим, що вони є загальними поняттями картини світу. Зважаючи на те, що вони є й формами всезагальності, що "визначаються притаманними не лише мисленню, а й незалежній від нього реальності" [99, с. 446].

Зазначимо, що серед семидесяти таких найбільш значущих універсалій культури, як календар, освіта, етика, етноботаніка, космологія, мистецтво, закон, медицина, шлюб тощо. Американський антрополог, засновник школи крос-культурних досліджень Дж. П. Мердок спорт ставить на перше місце, що є яскравим свідченням визнання його вагомого соціокультурного потенціалу, надійного засобу виміру людських здібностей та можливостей [247, с. 165 – 207].

Виникає питання, чому саме існують універсалії культури в суспільному житті? Причиною існування універсалій культури більшість вчених-антропологів вважають наявність таких біологічних факторів, як потреба в їжі, житлі, теплі, існування двох статей, вікові відмінності між людьми, безпомічність немовлят, засвоєння різних навичок та прийомів діяльності, зокрема спортивної. І саме в цій площині виникає велика кількість проблем, що мають бути вирішені на основі тієї чи іншої культури. Причому, певним цінностям та способам мислення притаманний також універсальний характер. Слід не забувати, що всі культури врешті-решт зорієнтовані на те, щоб сприяти задоволенню певних життєвих, соціальних, психологічних потреб людини, в той час як існують різні формати, прийоми, варіанти їх задоволення.

Універсалії культури – це наріжний камінь, що зумовлює взаєморозуміння в процесі міжкультурної комунікації, забезпечує формування та функціонування єдиного, та разом з тим, багатовекторного світу. Зазначені фундаментальні форми свідомості сприяють селекції, трансляції соціального досвіду, оскільки утворюють відповідну шкалу

цінностей, зумовлюючи основи як пізнання та розуміння, так й емоційного сприйняття особистістю об'єктивного світу.

Подібні когнітивні та ціннісно-нормативні структури визначаються як смисли культури, як базові світоглядні категорії [39, с. 24 – 25]. Тому виникає нагальна потреба дослідити сутність спорту як соціокультурного феномену саме крізь призму аксіології, оскільки існує нерозривний зв'язок спорту з домінуючою у соціумі системою цінностей та ціннісних орієнтацій.

У цьому контексті привертає увагу позиція А. Лук'янова і Н. Мазова, які, досліджуючи механізм зв'язку спорту та культури, констатують, що такі базові категорії соціально-цілісної системи спорту, як конкуренція, змагання, принцип можливостей, прагнення до рекордів, об'єктивна оцінка і кількісний критерій, що визначають її основу, є типовими та характерними рисами сучасного суспільного буття [133, с. 174].

Зазначимо, що цінність не лише поєднує, а й опосередковує взаємозв'язок між людиною та соціумом. Цінності визначають також ціннісні орієнтації особистості, "які, будучи системою фіксованих настанов (атитюдів), детермінують активність і діяльність індивідів через систему мотивації. Система цінності набуває ознак найважливішого джерела мотивів поведінки, стимулів людської діяльності" [76, с. 232]. Зазначені вище базові категорії соціально-цілісної системи спорту можуть бути глибоко осмислені лише за умов врахування глибинної сутності спортивної діяльності, продуктивний аналіз якої вимагає "такої техніки дослідження, в межах якої спорт виступав би не лише зовнішньою реальністю, репрезентованою його об'єктивними формами, а й реальністю психічною та духовною, що містить у собі ті суб'єктивні феномени, які становлять внутрішній план цієї діяльності" [29, с. 23]. І саме суб'єктивні феномени, які складають внутрішній аспект спортивної діяльності, функціонують багато в чому завдяки притаманній цій системі притаманних їй цінностей та ціннісних орієнтацій.

«Ця система цінностей, – не без підстав стверджує С. Бацунов, – "аксіологічна структура" спорту робить його в символічному плані

надзвичайно привабливою моделлю (справедливою, хоча й не безконфліктною) людського світу, громадського життя, взаємних відносин між сторонами, що конкурують, окремими особами або групами» [18, с. 175]. Причому в спорті, як привабливій моделі людського світу, необхідно враховувати два аспекти, оскільки він є боротьбою й розвагою, символізує війну й одночасно буденність мирного життя разом з її радостями, надіями й намірами, які не здійснились [257, с. 8].

Не ставлячи перед собою завдання всебічного аналізу зазначених двох діаметрально протилежних сутнісних характеристик спорту як тілесно-духовного опанування людиною оточуючого середовища, лише зазначимо, що інституалізація "сучасного спорту і трансформація його із аматорського в професійний, формування на його основі потужної бізнес-структури інсценує всі вади та переваги нинішнього культурно-цивілізаційного процесу, активно впливає на всі сторони життя суспільства, що стало приводом для його неоднозначних оцінок" [90, с. 169 – 170].

Не вдаючись в їх детальний аналіз у сучасній соціально-філософській літературі, звертаємо увагу на те, що саме в процесі еволюції спорту як соціального інституту формуються універсалії його ціннісних засад, поза осмисленням яких ускладнюється дослідження аксіологічних аспектів спортивної діяльності загалом. "В глибині першооснов культури, – наголошує В. Білогур, – ми знаходимо невідрефлексовані і не артикульовані потяги до заняття спортом, що формуються в процесі еволюції інституту спорту, формуються пріоритети удосконалення особистості за рахунок спортивної діяльності та універсалії ціннісних засад спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики" [24, с. 120]. Тому формування універсалій ціннісних засад спорту здійснюється на основі культурних смислів, що функціонують у межах ірраціональної сфери свідомості людини і в змозі визначати світоглядну базу будь-якої теорії. Культурні смисли, що сприймаються особистістю, як правило, не свідомо, виступають для неї як очевидні й

незаперечні, і на основі яких вона здійснює свою діяльність, зокрема спортивну. Разом із тим, культурні смисли здатні формувати таку реальність, яка орієнтує активність особистості до такої міри, що вихід свідомості за її межі означає одночасний вихід як за межі цієї культури, так і самої себе.

Девальвація цінностей у спорті відбувається завдяки нехтуванню високими гуманістичними ідеалами. «"Цінності" залишаються беззмістовним, абстрактним поняттям, якщо його розглядати поза ідеалами епохи. Вони становлять основу орієнтаційних мотивів у діяльності людей, їхніх настроїв, що спонукають до фізично-спортивної діяльності» – правомірно зазначає М. Ібрагімов [92, с. 66].

Соціальна складова спорту полягає в тому, що саме спортивна дія здатна добудовуватися до своєї граничної істинності винятково за умов інтерперсональних відносин. "Спортивна дія, – зазначає Л. Шеремет, – це не просто акт виходу людини за межі своїх можливостей, це – акт духовності як необхідної умови творчості та самореалізації особистості, соціокультурної активності людини, її життєвої енергії, спрямованої на перетворення самого себе та навколишньої дійсності. Спорт допомагає здійснити рух від фізичного до "розумного" тіла в тому плані, що він активізує не лише тілесні, але й духовні потенції, примушує бути мужнім, витривалим, захищати людей від багатьох небезпек, – отже, бути людиною етичною" [225, с. 166].

Таким чином, розглядаючи спортивну дію як важливу умову соціокультурної активності людини, орієнтованої на перетворення як навколишнього середовища, так і самої себе, необхідно зазначити, що морально-світоглядна проблематика спортивної діяльності набуває рис визначальної у формуванні саме цілісної особистості завдяки людиновимірній сутності спорту. Тому, осмислюючи значення спорту як соціокультурного феномену варто наголосити, що "сучасна фізкультурно-спортивна культура виходить на авансцену культурно-історичних практик, є стабілізуючим фактором в динаміці крос-культури, а тому морально-світоглядна проблематика

фізкультурно-спортивної діяльності стає основним сенсоутворюючим фактором її цілісності та цілісності людини в ній" [94, с. 223].

Досліджуючи сутність ціннісних засад спортивної діяльності в універсальних європейської культури, слід звернути увагу на переконливу позицію С. Бацунова про те, що спорт як соціокультурний феномен визначає формування в особистості низки цінностей: фізичних – фізичного розвитку і вдосконалення людей, збереження та зміцнення їх здоров'я, пробудження їх активності, цілісне формування особистості; інтелектуальних – прагнення до постійного розвитку різних здібностей, умінь, талантів, нахилів, опанування нових знань та всебічного самовираження; духовних – встановлення та зміцнення контактів і дружніх відносин між народами [15, с. 75].

Крім того, ціннісний ареал культури не лише забезпечує енергією спортивну діяльність, яка, в свою чергу, здатна виконувати роль одного з дієвих засобів актуалізації культурних цінностей, а й утворює стійку систему культурних кодів, за допомогою яких відбувається трансляція її власного змісту та критичне осмислення самої сутності спортивної діяльності. При цьому критичне осмислення сутності спортивної діяльності набуває найбільшого загострення саме за умов втрати смислами культури функцій світоглядних орієнтирів та трансформації досвіду, традицій від покоління до покоління [251, с. 359 – 377].

Саме в процесі спортивної діяльності особистість перебуває в ситуації не лише перевірки своїх потенційних як фізичних, так і духовних сил, а й демонстрації своїх вмінь та досягнень, під час якої відбувається її самоствердження та самоактуалізація. В такому випадку "спортсмен змагається не лише із своїм суперником, але в першу чергу з самим собою. Спорт – це боротьба душі і тіла, спроба розв'язання цього конфлікту, і в цьому полягає загальнокультуротворча місія спорту" [88, с. 68]. Успішне здійснення спортом своєї загальнокультуротворчої місії багато в чому залежить саме від тих ціннісних засад, що визначають його функціонування як специфічної практики духовно-тілесного удосконалення особистості.

Тому надійним фундаментом всіх прагнень і намірів, що зумовлюють активність особистості у сфері спортивної діяльності, є її упевненість та віра не лише у перемогу, а й у здатність панувати як над самим собою, так і над суперником, та потужно впливати на все, що є особистісним її надбанням.

Невичерпна енергія активності та постійного прагнення до перетворення й перемог, що є наріжним каменем цієї віри, впродовж багатьох століть визначає становлення й розвиток всієї європейської як матеріальної, так і духовної культури. «Віра в перемогу, – наголошує М. Ібрагімов, – надихає "спортивну душу" під час тренувань і виступів на змаганнях, на подолання невірогідних тілесних і душевних перешкод, доводить спортивне тіло до крайнощів, до постійного самообмеження, до самокатування, до постійного самоконтролю, самодисципліни, а тому спорт створює власну релігію, тобто спортивну релігію, теософію спорту» [86, с. 118], в центрі якої перебуває активний тип особистості, здатний брати на себе відповідальність за свої дії, зорієнтовані на перетворення як оточуючого середовища, так і власного буття.

Суттєвими рисами буття такої особистості, що є уособленням європейської ментальності, є діяльність за фундаментальним принципом: "Мій дім – моя фортеця", в основі якого знаходиться установка на пристосування світу до себе та його зміна й перетворення, насамперед суспільства, природи та свого власного "Я". Причому, основним своїм призначенням у світі особистість вважає не лише пізнання закономірностей природних процесів, перебудову соціуму шляхом вдосконалення своєї власної сутності, а й виправлення, мінімізацію його недосконалості. Перебуваючи в форматі такої активної економічної, духовної, трудової діяльності, зокрема спортивної, діяльності, особистість постійно самовизначається, розширюючи тим самим широке коло можливостей самореалізації.

Разом із тим, процес подальшого розвитку спортивної сфери детермінований поступовим посиленням тих ціннісних орієнтацій, ідей, установок, що мають місце в культурі та знаходять свій прояв у принципах

універсализму та активізму, що є смислопороджуючим фундаментом європейської культури. В останній спортивній діяльності відводиться така роль людської активності, що матеріалізує енергію перетворення людиною самої себе та здійснює тілесно-духовне опанування оточуючого середовища. На нашу думку, всебічний аналіз базових світоглядних засад спортивної діяльності доцільно здійснювати як в просторі визначення прототипів культури, так і в близьких до спорту сферах її смислових параметрів.

Варто враховувати, що саме в процесі спортивної діяльності, як синкретичній, особистість має можливість підтримувати зв'язок як з дійсним, так й з ірреальним, як з об'єктивним, так і з суб'єктивним, що слід сприймати як сутнісну характеристику філософії спорту. "Тільки у процесі спортивної діяльності, – наголошує В. Білогур, – людина може експериментувати сама з собою, з усіма можливими й неможливими варіантами своєї суб'єктивної поведінки, а також з іншими учасниками зустрічей. Як чуттєве опрацювання певного фізичного і духовного стану індивіда, спорт стає інструментом вільно вибору індивіда" [23, с. 131 – 132]. Тому виникає потреба дослідити не лише становлення й розвиток саме спортивної діяльності крізь призму її належності до смислотворення, а й визначити зумовленість тієї чи іншої трансформації спортивного мислення, появу відповідних світоглядних орієнтацій, змін ціннісних уподобань та пріоритетів.

Вважаємо, що аналіз світоглядних детермінант розвитку як спортивного мислення, так й спортивної практики, необхідно здійснювати не лише з культурними першосмислами, а й з уявленнями про тілесність, взаємини тіла і духа, механізми їх функціонування та вдосконалення. Відомо, що в свідомості людей різних історичних часів присутні протилежні погляди про сутність тілесності, визначення її як цінності, наприклад, в період Античності, та як зла, гріха в епоху Середньовіччя. Причому, розуміння тілесності як цінності або антицінності, детермінує і певне ставлення до змагальності як дієвого шляху організації спортивної діяльності, визначення та визнання перемог і поразок у ній.

Отже, виникає потреба розглянути сутність тілесності як компоненти змагальності, що є підґрунтям будь-якої спортивної діяльності, крізь призму реалізації спортом своєї загальнокультуротворчої ролі. "Культура в цілому є те, – наголошує М. Візітей, – що зростає стихійно по ходу розгортання власних потенцій буття в точці тілесної присутності індивіда – і, отже, зростає як процес реалізації сутнісних можливостей самої людської тілесності. І культура одночасно є те, що забезпечує такого роду присутність людського індивіда у бутті, в межах якого вольове – тілесно зумовлене – зусилля цього індивіда стає важливим фактором життя і відтворення даного буття у вищих його формах" [43, с. 220]. Людиновимірна сутність спорту знаходить свій прояв в тому, що внаслідок вольового – тілесно зумовленого зусилля особистості спортсмена здійснюється відтворення його буття в найвищих формах, показником чого є його здобутки на авторитетних як національних, так і на міжнародних спортивних змаганнях, насамперед Олімпійських іграх.

Саме тілесна здібність особистості знаходиться у витоках її існування як істоти соціальної, оскільки "першою людською здібністю, що в процесі еволюційно-історичного розвитку людини виявляється олюдненою, є рухова, фізична, тілесна здібність людини" [43, с. 226].

Більш того, загальнокультуротворча місія спорту, наріжним каменем якого і є тілесна здібність особистості, знаходить свій наочний прояв в тому, що на думку В. Брандта, колишнього канцлера Німеччини, "спорт дозволяє задовольнити потребу в радості життя" [147, с. 164 – 165]. Зазначимо, що ще у середині минулого століття відомий український дослідник проблем тіловиховання, спорту як засобу виховання волі і характеру Г. Ващенко цілком справедливо зауважив, що спорт "є джерелом різноманітних радощів, особливо для молоді. Це є радісне відчуття власного здоров'я й сили, радість боротьби й перемоги, радість товаристського єднання" [40, с. 209].

Яскравим свідченням того, як спорт, основою якого є тілесна здібність особистості, здатен задовольнити потребу в радості життя, є відчуття

спортсменом омріяного стану переможця спортивних змагань, який слід розуміти як пізнання Буття у досвіді "пікових переживань". Перебуваючи в подібному стані люди, як зазначає американський психолог А. Маслоу, залежать вже не стільки від зовнішніх, скільки від внутрішніх детермінант, якими "є закони їхньої власної внутрішньої природи" [143, с. 60]. Серед них необхідно, перш за все, назвати творчі імпульси, таланти, потенційні можливості й здібності, нагальну потребу пізнати самих себе та не задовольнятися досягнутим станом речей, що зумовлюють, значною мірою, зміст життєвого світу особистості, зокрема спортсмена.

Особливу увагу привертає осмислення життєвого світу Е. Гуссерлем, як того, що відомо всім, як сферу впевненостей особистості, що є для неї, безумовно, значущими та апробованих практикою ціннісних засад в умовах як відомих, так і не відомих нам реалій. До світу дійсного, досвідного споглядання філософ зараховує і "форму простору-часу, та всі форми організації тіл, серед яких ми самі живемо у відповідності з тілесним способом існування особистості" [67, с. 87]. І саме тілесний спосіб існування особистості є умовою функціонування спортивної діяльності.

Необхідно наголосити на тому, що окрім життєвого світу існує ще світ конструйований та ідеалізований, в той час як визначальною рисою саме життєвого світу є те, що він не створюється штучно, а даний безпосередньо до будь-якої особливої установки свідомості, а ця даність сприймається як незаперечна очевидність для будь-якої особистості. Життєвий світ є дорефлексивною даністю, на відміну від установки теоретичної, що передбачає перебудову свідомості. Саме життєвий світ, складає той фундамент, на якому мають будуватися всі науки. Тому для осмислення сутності наукових понять і принципів ми маємо звернутися до цього повсякденного світу [53, с. 130].

Зазначені правові, моральні, естетичні уявлення, що слугують орієнтиром для особистості у соціальній дійсності та визначають її життєву стратегію, є суттєвою складовою ціннісно-смиислового універсуму, поза яким

вкрай проблематичне всебічне дослідження питання сутності аксіологічних аспектів спортивної діяльності. "Світ, – наголошує С. Кримський, – конструюється як ціннісно-смісловий універсум (ЦСУ). Для сучасної філософії, якщо інтерпретувати її головне питання з точки зору єдності мислення і буття, ЦСУ є предметним полем фундаментальної філософської проблематики" [115, с. 27]. Крім того, конструювання світу як цілісно-сміслового універсуму, значною мірою можливе саме завдяки тому, що сама цінність є певною інтеграцією значень, які розкривають його багатогранність і глибину та зумовлюють не лише поведінку особистості, а й пріоритети її життєвої стратегії.

Отже, поняття "життєвого світу", всебічно досліджене Е. Гуссерлем, здійснило значний вплив на розвиток не лише аксіології, а й герменевтики, що досить широко його вживає як єдність людських цінностей і цілей та застосовує феноменологічний метод, розроблений Е. Гуссерлем в осмисленні соціальних, культурних процесів та явищ, зокрема змагальності як основи спортивної діяльності.

Покладаючись на свої підсвідомі, глибинні, суб'єктивні, в значній мірі ірраціональні, потенційні сили у змаганні, коли неминуче треба здобути перемогу, спортсмен і перебуває у стані досягнення Буття у досвіді "пікових переживань", що є важливою ознакою його життєвого світу. Такий стан вбирає в себе увесь зміст таланту та геніальності, оскільки саме "в такі миті, – наголошує А. Шопенгауер, – ніби зароджується душа безсмертних творінь" [231, с. 412]. Творінь не лише духовної, а й, на наш погляд, матеріальної культури. Поза всяким сумнівом є те, що сфера спортивної діяльності, яка містить в собі значний ціннісний потенціал, не виключає, використовуючи термінологію А. Шопенгауера, зародження душі безсмертних творінь у вигляді світових, олімпійських рекордів та перемог.

Зважаючи на це, звернемо увагу на обґрунтовану позицію В. Білогур про те, що зазначені підсвідомо-раціональні моменти слід розглядати як надійну основу спортивної особистості, що є творцем культури. "У

глибинних сферах спортивного життя людини, – зазначає В. Білогур, – у континуумах її духовно-моральної, фізичної, підсвідомо-раціональної, ірраціональної і антробіологічної суб'єктивності можна відшукати справжні основи спортивної особистості, надаючи їм іманентно-суб'єктивне вираження сутніх сил людини як творця спортивного світу і культури" [26, с. 65]. Не усвідомлюючи природи досліджуваних "пікових переживань", практично не можливо всебічно проаналізувати сутність ціннісних засад спортивної діяльності, надійною основою якої є тілесна здібність особистості.

Тому стан особистості, що пізнала Буття в досвіді "пікових переживань", треба розглядати, за А. Фоменко, як "такі моменти, під час яких людина відчуває великий екстаз, благоговіння, захват... У буквальному значенні пікові переживання відбивають ланцюжок буттєвих цінностей тією мірою, якою людина відчуває себе перетвореною ними" [212, с. 131]. У нерозривному ланцюжку буттєвих цінностей, що самоактуалізують, перетворюють особистість, значне місце належить тілесності, котру варто осмислювати як досить складну саморегуляторну та самовідновну систему, що функціонує, ґрунтуючись на властивих їй принципах самозбереження та пристосування.

Необхідно звернути увагу на роль, що відіграє тілесність в усуспільненні особистості, її інтеграції у вкрай складну систему соціальних відносин. «Усуспільнення людини, – справедливо наголошує М. Ібрагімов, – відбувається завдяки її постійним підлаштуванням власної тілесності під навколишню дійсність. Людина нібито "приміряє" світ під свою тілесну природу і, навпаки, – "вбачає" свою фізичну постать у комплексі незалежних від неї природних явищ» [93, с. 140].

Зважаючи на це, кожен спортсмен як носій відповідного тілесного образу, постійно намагається перевершити самого себе, здійснити вихід за межі своїх потенційних "тілесних можливостей і як тілесно-духовна жива людська істота, бодай вкрай виснажливої праці, всіляких обмежень, на межі ризику втрати здоров'я і життя слугує зразком мужності, волі, самодостатності, витривалості, найкращих людських рис" [87, с. 190].

Водночас, є всі підстави розглядати тілесність як певним чином організоване тіло, оскільки можна «міркувати про види тілесності; про "тіло пілота", "тіло актора", "тіло спортсмена" і т.д. Так, "тіло спортсмена" або його тілесно-душевно-духовна конструкція є феноменом, направленим на неповторно одиничний, принципово сингулярний акт виходу людини за межі своїх можливостей» [166, с. 110]. Важливою сутнісною культурологічною характеристикою спорту є те, що він здатний спрямовувати потік негативно-руйнівних сил та емоцій в позитивно-корисне річище, забезпечуючи емоційно-психологічне розвантаження спортсмена під час його екстремального напруження, сприяючи тим самим формуванню цілісної, збалансованої особистості в процесі її самоствердження й самовираження.

Цілком закономірно, що "культурологічним чинником "спортивного тіла" є відчайдушність, жертовність, наснага, екстаз, екзальтація, екстравагантність, цілеспрямованість, воля до перемоги, експансія, характерні для художньо-творчого процесу. Під таким кутом зору гуманізуються всі демонічні сили тілесності спортсмена й возвеличуються до культу [89, с. 48]. Окрім того, "оцінюване, емоційне ставлення людини до своєї тілесності, а отже і до форм своєї моторної діяльності, – наголошує А. Возний, – завжди визначало зміст спорту в людську епоху в будь-якому типі культури" [48, с. 115].

У контексті нашого дослідження надзвичайно важливою є необхідність визначення співвідношення між поняттями "організм" і "тіло", враховуючи те, що надійною основою наукового поняття "організм" виступає розуміння тіла як "фізичної речі". Щодо цього твердження визнана дослідниця проблеми сутності тілесності О. Гомілко слушно вказує на два закономірних наслідки ототожнення уявлень про тіло з самим поняттям "організму". «Людське тіло, – підкреслює О. Гомілко, – поринає у природу і розчиняється в ній. Можна назвати цей наслідок редукцією особовості тіла до чуттєвої субстанції. Другим наслідком є встановлення "неперелазної стіни" між Я та тілом, котре тепер для Его винесене назовні та вписане у предметно

розгорнуту перед ним картину світового цілого. Отже, власне тіло стає для людини предметом і передусім предметом її діяльності або засобом її цілеспрямованих дій» [58, с. 42 – 43].

Саме в спортивній діяльності тіло стає її предметом, поза яким вона позбавлена будь-якого сенсу. "Особливість тіла людини – наголошує відомий дослідник спорту В. Столяров, – полягає в тому, що воно включається в процес соціокультурної модифікації: в результаті соціального впливу на основі спеціально вироблених для цих цілей засобів і у відповідності з певними культурними ідеалами, образами, нормами, традиціями; воно набуває статусу особистісних якостей індивіда, стає соціокультурним за своїм змістом, характером і значенню" [199, с. 38].

Тому тілесність є актуальною науковою проблемою широкого кола соціально-філософських досліджень спорту як соціокультурного феномену. В цій площині привертає увагу позиція Л. Шеремет у розумінні тілесності як соціальної цінності, іманентно пов'язаної з ознаками людяності, людським ставленням до об'єктивної реальності. "Тілесність як ціннісне ставлення, – стверджує Л. Шеремет, – існує лише з того моменту, коли предмет залучається в людську діяльність, в структуру її різноманітних відносин. Тільки в людській діяльності (і в спортивній зокрема) тілесність як соціальна цінність набуває свого актуального існування" [226, с. 179].

Проте в сучасному спорті досить поширені негативні тенденції, котрі, в значній мірі, блокують його подальший розвиток та сприяють перетворенню його в особливу галузь бізнесу, що виробляє специфічний товар. Сьогодні чітко проглядаються негативні тенденції комерціалізації та професіоналізації саме спорту вищих досягнень, що неминуче спричиняють як тілесну, так і духовну експлуатацію спортсменів, тренерів, збільшення проявів жорстокості та агресивності як серед спортсменів, так і вболівальників, сумнозвісних фанатів, поширення нечесного суддівства, корупції, загрозливого розповсюдження допінгу, що підриває ідеї чесної гри та спотворює ідеали олімпізму, котрі є наріжним каменем всієї європейської

культури. Яскравим прикладом знецінення фундаментальних ідеалів олімпізму та чесної гри є те, що впродовж останніх років українських вболівальників футболу брутально ошукували представники сумнозвісного "футбольного бізнесу", котрі створили корупційні схеми, у які були залучені 35 із 52 професіональних футбольних клубів країни, за якими футболісти цих клубів, їх власники та арбітри заздалегідь домовлялись про результати матчів, незаконно отримуючи на грі на тоталізаторі до п'яти мільйонів доларів на рік [165].

Водночас варто пам'ятати про ті якісні зміни, котрі спорт зазнав за останні п'ятдесят-шістдесят років, оскільки "сучасний спорт вже в середині XX століття став на шлях докорінної зміни своєї соціальної сутності. Він еволюціонував з рівня громадських рухів і самодіяльних організаційних форм до рівня соціально-економічної галузі і соціально-політичного інституту" [163, с. 35], що не може не впливати на осмислення ціннісних засад спортивної діяльності в універсалиях європейської культури.

У цьому контексті постає надзвичайно важлива моральна, аксіологічна проблема ціни спортивної перемоги. "Якщо надати перемозі статусу абсолютної мети, – зазначає М. Єгупов, – і виходити з тих міркувань, що досягнення такої мети апріорі й апостеріорі не має жодних зовнішніх регуляторів і обмежень (ні світоглядних, ні аксіологічних, ні етичних), то в такому разі спорт категорично заперечуватиме свій соціокультурний статус: він не матиме нічого спільного з культурою як культивуванням духовності й гуманізму" [76, с. 231].

Необхідно пам'ятати, що "європейська культура заснована на персоналістичній традиції, тобто на повазі до унікальності і незамінності людини. Відомо, що ця традиція народилась у християнстві, а потім стала основою європейської культури. Однак в сучасних умовах особистість як цінність суспільства становить безліч нових проблем. Персоналістська ідея доводиться до абсурду, звільняється від моральних роздумів про природу людини та її призначення" [65, с. 141]. Яскравим свідченням доведення

персоналістської ідеї до абсурду є непоодинокі випадки експлуатації спортсменів в інтересах системи бюрократичного контролю, що неминуче відкриває шлях до виникнення прірви між ними і спортивною діяльністю, а це має своїм негативним наслідком їх відчуження не тільки від самої діяльності, а й від суспільства загалом.

Як уже зазначалось, наприкінці XIX та впродовж XX ст. особливе місце в європейській філософській думці займають ідеї антропокосмізму, філософської антропології, фрейдомарксизму, філософії персоналізму, які, виходячи зі свого розуміння, визначають сутність буття людської особистості, її місце і роль в об'єктивному світі. Представники зазначених філософських течій значну увагу приділяли аналізу проблем кризового стану людського буття, місця людини в суспільно-історичному процесі, умов реального людського існування, шляхів пізнання та перетворення об'єктивного світу, ознак та чинників збагачення духовного світу особистості. Так, наприклад, провідною тезою філософії персоналізму є визнання особистості як первинної реальності та виняткової духовної цінності, що є ознакою її універсального розвитку.

У соціальній філософії навіть виник напрям осмислення трансформацій засад існування особистості в суспільстві як дійсної "антропологічної революції" [4, с. 215 – 219], здатної визволити людину від відчуження. Окрім того, сучасній соціальній філософії належить важлива роль в осмисленні не лише сьогодення людського буття, а і його майбутнього. Соціальна філософія, зазначають вітчизняні дослідники В. Андрущенко та М. Михальченко, "ніби продовжує в майбутнє ті фундаментальні лінії, що визначаються загальноцивілізаційними засадами існування та розвитку суспільства. Це – єдність людини й природи, висока свідомість та цілеспрямована діяльність, соціально злагоджене колективне співжиття, побудоване на засадах раціонального вирішення передусім проблем власності й влади, та безмежний розвиток індивідуальності" [4, с. 220], що

спричиняють значний вплив на подальше функціонування спорту як соціокультурного феномена.

У сучасних умовах, не без підстав констатує М. Ібрагімов, «загострюється проблема сутності феномена спорту, котрий ризикує втратити свій життєстверджуючий смисл і з мистецтва перетворення та удосконалення людської тілесності може трансформуватися в "забавну іграшку" для одних і засіб фінансово-матеріальної наживи для інших» [88, с. 65]. Причому в гонитві за перемогою за будь-яку ціну, спортсмен вимушений кардинально змінювати ставлення до свого тіла, що вже уявляється ним швидше машиною, котра мусить лише здобувати спортивні нагороди, часто за допомогою допінгу, а при виникненні болю або хвороби, тіло, за допомогою передових медичних засобів та прийомів може бути вилікуване та приведене у "необхідну" спортивну форму.

Деформації людиномірності, що є наріжним каменем гуманістичної природи спорту, знаходять свій прояв в тому, що йому притаманна орієнтація на машинерію, технократичні ідеали, які уможливлюють штучні модифікації, докорінну перебудову людської тілесності та появу так званої "квазілюдини" внаслідок широкого використання сучасних технологій. У контексті аналізу сутності тілесності як основи спортивної діяльності не може не викликати занепокоєння те, що в сучасному спортивному світі досить активно обговорюється проблема широкого використання саме генетичних допінгів, враховуючи те, що деякі вчені вже схильні рекомендувати їх спортсменам нібито для покращення спортивних результатів, оскільки, на їх думку, ці препарати "здатні в значній мірі модифікувати лише одну конкретно обрану частину тіла і навіть пропонують проводити змагання генетично модифікованих атлетів" [92, с. 82 – 83].

Подібне розуміння тіла як своєрідної машини, що націлена на спортивну перемогу за будь-яку ціну, нерідко веде до безвідповідальності спортсмена не стільки за своє здоров'я, скільки за власне життя. В цьому плані привертає увагу позиція І. Биховської, яка підкреслює необхідність

комплексного дослідження цінності здоров'я з точки зору аксіології тілесності, зважаючи на те, що «...периферійність проблеми людського тіла у межах соціально-гуманітарного знання не є надто раптовою: стереотипи інтерпретації людського тіла як біологічного феномену традиційно включають його у контекст природничо-наукового пізнання, а зовсім не у лоно наук про "світ культури"» [38, с. 63].

Цілком закономірно, що ґрунтовний розгляд тілесності саме у лоні наук про "світ культури" вимагає не тільки осмислення, а й не допущення тих суперечливих ситуацій в сучасних дослідженнях людської тілесності. Останні яскраво постають «в реальних досягненнях біології, які окреслюють шляхи маніпулювання природою людини. Йдеться, зокрема, про новітні біотехнологічні практики – генну інженерію, клонування, використання стовбурових клітин тощо, які розглядають як основу реконструювання і конструювання людської тілесності, та навіть як шляхи до соціальних змін – "соціальних мутацій"» [184, с. 43].

Зауважимо, що будь-які намагання реконструювати людську тілесність всупереч її аксіологічної сутності, на жаль, здатні призвести до небажаних, деструктивних наслідків та поставити під сумнів існування спорту в плані його прихильності принципам гуманізму та ідеалам олімпізму, що є надійною основою всієї європейської культури. При цьому варто не забувати про те, що деструктивними чинниками подальшого функціонування спортивної діяльності в форматі її відданості принципам гуманізму та ідеалам олімпізму є не тільки спроби реконструювання і конструювання людської тілесності всупереч її аксіологічної сутності, а й намагання за допомогою відповідних психотехнологій "покращити" досягнення спортсменів шляхом втручання в їхні психічні процеси.

Сьогодні вже не викликає сумнівів те, що "спорт перетворюється на полігон психічних випробувань. Психотехнологи експлуатують спортивну душу, спрямовуючи її лише на тимчасовий і професійний успіх у їхньому житті, забуваючи, що спортсмен – це людина, а не монстр, якого можна

використовувати за допомогою психічних подразників як дротиків управління його психічним енергетизмом" [84, с. 17]. Про значну небезпеку та шкоду будь-яких експериментів над психікою спортсмена з метою досягнення переконливих та вагомих спортивних результатів, свідчить та обставина, що «сама "психіка", – як зазначає П. Сорокін, – не "матеріальна", "не предметна" і "не речовинна", а тому вона безпосередньо не вловима для спостерігача» [191, с. 39].

Спорт, основою якого є глибинні пласти античної матеріальної і духовної культури, що базується на принципах універсалізму і активізму, котрі визначають широку палітру специфічних смислів спортивної діяльності, слід розглядати як простір виявлення й розгортання потенційних як фізичних, так і духовних сил людини, що зберігає свою природно зумовлену цілісність і зорієнтований на примноження людських можливостей [255, с. 328]. Таким чином, незаперечними засадами спортивної діяльності є наріжні принципи універсалізму й активізму, в той час як тілесність варто розуміти як похідну від них цінність.

Всебічне втілення в практику спортивної діяльності принципів активізму та універсалізму відбувається через установки на подальше удосконалення, перетворення людської тілесності шляхом формування належних умов для широкого прояву потенційних, сутнісних як фізичних, так і духовних сил, можливостей та резервів індивіда. В такому випадку, існують всі підстави розглядати спорт як проекцію накладання принципів універсалізму і активізму на специфічний та унікальний стан свідомості особистості відповідної епохи. Подібна інтеграція смислопороджуючих засад культури, з одного боку, визначає той суттєвий статус, котрим спорт володіє в системі культури, а з другого, – зумовлює трансформації як спортивного мислення, так і спортивної практики.

Разом з тим, як наріжний камінь смислотворення принципи універсалізму і активізму, що формують надійну основу європейської культури, іманентно пов'язані зі спортом, оскільки вони обґрунтовують

нагальну необхідність його становлення й розвитку як унікального засобу виміру людських здібностей, талантів, нахилів та уподобань.

Соціальний зміст спорту знаходить свій прояв в природі людини, котра прагне до виживання, конкуренції, самореалізації шляхом демонстрації свого досконалого тіла та волі до перемоги. "Всезагальне значення спорту, – не без підстав зазначає Л. Лубишева, – знаходить свій вияв в універсальних загальноприйнятих цінностях. В умовах глобалізації універсальна модель змагальності виявилася своєчасною і запитаною світовим співтовариством" [130, с. 11]. Спорт, який володіє потужним соціокультурним потенціалом, зі специфікою тілесної свідомості єднає детермінація казуальної сутності, оскільки він є втіленням певної аксіології тілесності, аналогічно тому, як наслідок є реалізацією причини, будучи причиною в її розгортанні та розвитку.

Таким чином, активна участь особистості у спортивній діяльності значною мірою ґрунтується на наріжних культурних принципах, тоді як тілесна свідомість зумовлює мотивацію необхідності виконання цих дій. Вона утверджує та обґрунтовує відповідну спортивну стратегію особистості вимогами соціокультурного контексту конкретного історичного часу та розкриває доцільність спортивних занять, характеризуючи сутність прагнень особистості, що бере регулярну участь у спортивній діяльності, визначає її мету та сенс.

Окрім того, універсаліям культури притаманна соматична, пояснююча функція, в той час як першосмисли культури виконують роль спонукальної функції, що націлює особистість на участь у спортивній діяльності, відтворює власне людину, тобто як істоту соціальну. При цьому варто пам'ятати, що змагальність як основу спортивної діяльності треба розглядати як суттєву ознаку суспільного життя впродовж багатьох епох, оскільки "принцип змагальності, – наголошує С. Аверінцев, – є одним з провідних для логіко-риторичної культури, тобто для величезного часового періоду –

Стародавня Греція, Середньовіччя, Відродження, культура бароко і класицизму – аж до індустріальної епохи" [2, с. 11].

Проте змагальність є не лише атрибутом оптимуму спортивного буття, а й сутнісною характеристикою спортивної діяльності, поза якої не можливе функціонування спорту як соціокультурного феномену. Ось чому, "незважаючи на форму, в якій представлена спортивна діяльність (фізична активність, активність інтелектуальна, змішаний тип активності); ті чи інші наміри, які привели людину у спорт (добитися публічного визнання, вирішити матеріальні особисті проблеми); на соціальний смисл, який спорт має в тій чи іншій історично конкретній ситуації (виховна діяльність, вид театрального видовища, засіб укріплення міжнародного престижу держави, вид комерційної діяльності); людина, яка прийшла у спорт, повинна вступати в організовані за певними правилами змагальні відносини з іншими людьми, по можливості бути першим" [23, с. 159 – 160].

Всебічне розуміння сутності змагальності як надійного основи спортивної діяльності вимагає визначення змісту такого поняття, як "агон" ("агональне"), що виникло в глибинних пластах культури Стародавньої Греції. Так, видатний нідерландський філософ, теоретик культури Й. Гейзинга під змістом поняття "агон" розумів гру, змагання; агон вбирає в себе таку важливу сферу стародавніх суспільних відносин, як поєдинок, ігрове змагання; агон допомагає усунути всі життєві обтяження, що пов'язані з думками, переживаннями та вчинками [220, с. 80].

Сьогодні саме поняття "агоністика", яке походить від слова "агон", знаходить своє широке використання для визначення цілої галузі суспільних змагань стародавніх еллінів, що несли в собі значний сакральний сенс. Разом з тим, сакральна природа стародавніх еллінів, що визначалася поняттям "агон", нерозривно пов'язана з сутнісними характеристиками такої тріади, як "гра – свято – сакральне дійство". У зміст самого поняття агональності стародавні греки вкладали прагнення доведення своєї переваги не тільки в

спортивній діяльності, перш за все в Олімпійських іграх, а й в поетичних змаганнях та на сцені театру.

Аналізуючи зміст ціннісних засад спортивної діяльності в універсаліях європейської культури, місця і ролі в ній змагальності, варто звернути особливу увагу на тезу І. Канта про те, що змагання лежить в природі людини, воно спонукає її до культури [103, с. 289]. Яскравим прикладом того, як змагання спонукає до культури є те, що агональні ритуали визначили не лише появу, а й подальший всебічний розвиток агональної мови стародавніх еллінів, котра була важливою компонентою їх духовної культури. Вкрай важливе "значення агональних ритуалів і тілесного виховання в релігійному і культурному житті Античної Греції, – наголошує Н. Рекутіна, – підтверджує безумовне лексичне багатство агональної мови греків" [176, с. 79]. Тому цілком закономірно те, що, визначаючи зміст понять "агон", "агональне", "агоністика", яким властивий суттєвий сакральний зміст, поза якими практично не можливо визначити сутність змагальності як основи спортивної діяльності, у нас є всі підстави аналізу значного впливу функціонування цих понять на розвиток не тільки культури стародавніх еллінів, а й європейської загалом.

Спонукання, використовуючи термінологію І. Канта, змагання до культури знаходить свій прояв в тому, що "спортивне змагання символізує діалектичну єдність конфлікту і спільності й постає взірцем мирного змагання, здатного стати фактором культурного розвитку" [138, с. 18] як особистості спортсмена, так і суспільства загалом.

Осмислюючи проблему впливу змагальності на культуру, варто погодитись з думкою В. Білогур про те, що "спорт як формалізована змагальність і макромодель розвитку особистості, що має легітимний статус, є актуалізацією онтологічної сутності змагальності у соціальному і культурному бутті" [24, с. 113]. Отже, культурі притаманна здатність зберігати та транслювати своє смислове навантаження різними шляхами, насамперед через створення певних смислообразів, що закладені та

закодовані в тих чи інших іменах, котрі існують впродовж віків завдяки можливості трансформувати, передавати вкрай важливу інформацію про її фундаментальні аксіологічні, онтологічні та інші властивості. Наочним свідченням цього процесу можна назвати образ Прометея, який уособлює наріжну ідею прогресу європейської цивілізації, основу формування так званого типажу, як прометеївський тип людини, що перетворює, удосконалює навколишній світ. Такий тип особистості, що випромінює енергію активізму, є втіленням європейської культури, котрій притаманні такі особистісні якості, як орієнтація на опанування об'єктом будь-яким шляхом, спроби удосконалити його технологічно, випробовувати природу, пристосувати її для своїх потреб та інтересів.

Впродовж багатьох століть розвитку європейської цивілізації інтегрований образ західної особистості постійно набував нових рис та характеристик. В певний період розвитку європейської культури виникає потреба шляхом персоніфікації першосмислів культури створення такого іменного коду, як образ Фауста, в свій час використаний О. Шпенглером для фіксації та аналізу сутнісних рис європейської культури [232].

Такими визначальними рисами слід вважати, насамперед, творчі можливості, нахили, уподобання особистості, невгамовну жадобу змінити світ (оскільки Фауст пішов на союз з дияволом, ставлячи за мету привласнення знань і використання їх на свою користь), можливості розширювати буттєві межі, не ним визначені, кидаючи всім оточуючим виклик та йти до перемоги, нехтуючи нерідко інтересами інших. "Те, що Тамерлан вмів робити за допомогою своїх гуннів, Фауст, – зауважує С. К'єркегор, – вмів робити своїм сумнівом: бездумно налякати людей, змусити саме їх існування, подібно землі, тремтіти під їх ногами, змусити людей кидатися у різні боки і викликати всюди галасні крики страху" [119, с. 85]. Тому яскравий образ Фауста є важливою формою усвідомлення сутності універсалій європейської культури, досягнення та осмислення її першосмислу. Саме в цьому знаходить свій вияв

дух та сенс європейської культури, її визначальні інтенції та орієнтація на постійне удосконалення й розвиток.

Кожну культуру необхідно розглядати як досить складне утворення, основою якого є матеріальні та ідеальні, речові й духовні, ціннісні, поведінкові та нормативні складові, що формують її цілісність та неповторність як системи, що складається зі смислового ядра та підсистеми першосмислу, котрому притаманне генетично вихідне значення. Процеси, що існують у сфері відповідного культурно-історичного просторово-часового континууму є проекціями цих першосмислів. У цьому контексті є всі підстави досліджувати спорт як проекцію першосмислу саме європейської культури. Більше того, первісні форми спорту беруть свій початок в умовах ранніх періодів людства, коли йде процес його становлення у різних змаганнях, в яких особистість прагне витратити свою надлишкову, насамперед фізичну енергію, не маючи при цьому жодних утилітарних інтересів. Тому людина не випадково починає створювати ситуації перевірки не лише своїх фізичних сил та можливостей, набутих умінь та навичок, а й свого самовизначення і самоствердження шляхом виконання відповідних дій, що є прообразом спортивної діяльності.

Для становлення самостійної сфери спорту, котрій притаманна відповідна аксіологія, культура має сформувати надійні механізми стимулювання первинних спортивних дій. І саме на рівні фундаментальних смислових структур європейська культура і створює надійні механізми стимулювання спортивної діяльності. Проте основоположні смислові структури не варто розуміти як спеціалізовані інструменти розвитку спорту або феномени, що безпосередньо визначають його функціонування, оскільки взагалі смислові першооснови культури не знаходяться на поверхні, оскільки є прихованими від свідомості, їх реалізація відбувається, насамперед, у переживаннях, уявленнях, у ставленні до світу, набираючи форму контурів цих відносин або імпульсів до них.

Зважаючи на вищезазначене, принципи універсализму і активізму варто розуміти, перш за все, як першосмисли, котрі спонукають особистість європейського суспільства до занять спортом і які в свідомості та практичних діях реалізуються як установки на подальший розвиток талантів, вмінь, здібностей та нахилів особистості; як своєрідні дозволи їх використання в тих чи інших видах діяльності, зокрема спортивній, як намагання до перетворення оточуючого світу і самого себе. Ці принципи в сфері спорту можна визначити як спонукання до повсякденної роботи над своєю тілесністю з метою подолання власної недосконалості, максимального виявлення своїх потенційних фізичних і духовних сил, розкриття яких сприяє самоствердженню особистості у відповідності до тих цінностей, що визначають подальший розвиток спортивної діяльності.

У наш час визначальними для особистості цінностями, що пов'язані зі спортом є: зміцнення здоров'я, виховання рухових якостей, загартування волі і характеру, досягнення високої працездатності, радість від спортивних перемог, визнання у соціумі, задоволення від спілкування у процесі участі в спортивній діяльності, відпочинок, розвага, задоволення [44, с. 29]. Зрозуміло, що лише при наявності як особистісної, так і суспільної волі, яка визначає відповідні параметри, межі задоволення чи незадоволення можливе збереження суспільства та індивіда, їх прогресивний розвиток та процвітання.

На нашу думку, важливо розглянути позицію щодо усвідомлення сутності цінностей голови Марбурської школи неокантіанства Г. Когена, яку він висловив у відомому творі "Етика чистої волі" (1904 р.). У своєму творі він зазначає, що задоволення та незадоволення не є проявами, гарантами цінності, оскільки лише "одна чиста воля має виробляти цінності, що можуть бути наділені гідністю" [239, с. 155].

Цінності, які наділені гідністю, самі по собі в реальному світі не існують поза проявами, використовуючи термінологію Г. Когена, чистої волі, яка значною мірою ґрунтується на моралі і, врешті-решт, визначає вольовий акт особистості. При цьому, як слушно зазначає Н. Ковтун, "...воля не

визначає сутності моралі, постаючи переважно засадничим механізмом вироблення, селекції, поширення, інституалізації, закріплення моральних норм і цінностей" [109, с. 204], які, в свою чергу, детермінують такі важливі процеси життєдіяльності особистості, як функціонування потреб і інтересів та отримання нею того чи іншого задоволення.

Таким чином, вся історія розвитку європейської культури, підґрунтям якої виступають принципи універсалізму і активізму, на основі котрих відбувається процес формування творчої особистості, є яскравим свідченням того, як вона з часів Античності аж до епохи індустріалізму поступово інтегрується в сферу спортивної діяльності, що є простором її самоактуалізації та самореалізації. Тому, дослідивши шляхи втілення ціннісних засад спортивної діяльності в універсаліях європейської культури, що характеризується глибоким гуманістичним змістом, виникає нагальна потреба проаналізувати сутність гуманістичного виміру спортивної діяльності.

2.2. Гуманістичний вимір спортивної діяльності

Визначивши сутність фундаментальних цінностей та першосмислів європейської культури, що є підґрунтям спортивної діяльності, виникає необхідність здійснення філософської рефлексії її соціально-аксіологічної специфіки під кутом зору відповідності вищим цінностям як окремої особистості, так і суспільства загалом.

Проблема всебічного та комплексного дослідження спорту як соціокультурного феномену, котрому притаманний потужний потенціал у контексті його гуманістичних цінностей та ідеалів, місця й ролі в соціокультурному світі, є предметом чисельних дискусій і ґрунтовних обговорень серед філософів, соціологів, культурологів, педагогів, фахівців зі спорту та фізичної культури.

Сучасні вітчизняні дослідники спорту Є. Пінчук і Л. Шеремет слушно наголошують, що всебічний "соціально-філософський аналіз спорту, як складної категорії в системі ціннісних орієнтацій, обумовлений і необхідністю реагувати на практичні проблеми сучасного способу життя молоді – на проблему соціалізації, навчальну, виробничу, дозвілля, які багато в чому визначаються рівнем фізичної культури і спорту. Прискорений структурно-організаційний розвиток науки про спорт вимагає також рішення цілого ряду соціальних проблем як на теоретичному, так і на практичному рівні" [166, с. 98].

Комплексне дослідження питання про спорт крізь призму соціальних цінностей та різноманітність існуючих у наш час форм спортивної діяльності [15, с. 81] лише підкреслює той факт, що в розрізі соціально-філософського осмислення спорт як феномен культури ще не достатньо концептуалізований і не повною мірою висвітлений. Важко не погодитися з В. Білогур, яка зазначає, що "спорт як культурний феномен, незважаючи на його давню практику, залишається майже не розробленим як науковий напрямок" [21, с. 144]. При цьому дослідниця справедливо наголошує на тому, що в умовах глобалізації спорт потребує вироблення нових методологічних підходів його аналізу як складного соціального і культурного феномену [21, с. 144].

Підкреслимо, що термін "соціально-філософський аналіз спорту" в науковий обіг був введений добре знаним німецьким спортивним діячем К. Дімом на початку 50-х років XX століття в його праці "Наука про спорт як філософія педагогіки" [240].

Разом з тим, ціннісне дослідження спорту, насамперед в особистісно-екзистенціальному вимірі, є предметом глибокого аналізу сучасного українського філософа М. Ібрагімова [87, 92], яким започатковано перспективний напрям "гуманітарного спортивного наукознавства" [89, 86], що сприяє всебічному осмисленню спортсменом своєї сутності та смислового призначення.

Розглядаючи соціально-філософський зміст спорту, М. Ібрагімов переконливо обґрунтовує "ідею спорту", сутність якої полягає у культивуванні «фізичної тілесності людини, що має стати надійною складовою нової "національної ідеї", здатної розвинути ентузіазм населення у пропаганді історичних традицій народу, його здатності до виживання як сильної нації, завдяки здоровому способу життя та витривалості щодо різних можливих труднощів» [82, с. 91]. В такому випадку "ідея спорту" в єдності зі спортивною діяльністю формує, творить "спортивну реальність" як суттєву сферу життєдіяльності суспільства.

Наголошуючи на доцільності такої позиції М. Ібрагімова, важливо, на наш погляд, акцентувати увагу на іманентній єдності зазначених аспектів феномену спорту в соціально-філософському вимірі.

Адже методологічною основою нашого дисертаційного дослідження є положення про те, що в його центрі перебуває цілісність спорту як цілепокладаючої діяльності, в якій саме діяльнісна складова ("спортивна діяльність") є невід'ємною від ціннісної ("ідея спорту", "цінності спорту"). Зважаючи на це, спортивну діяльність варто розглядати як суттєву складову ціннісного, ідейного, значною мірою ідеального аспекту осмислення спорту, не лише як феномену культури, а й життя особистості, яке слід вивчати не стільки як психофізіологічну активність, скільки як діяльність цілеспрямовану та цілераціональну.

Діяльність особистості необхідно розглядати як потужну рушійну силу будь-якого суспільства, що є предметом дослідження, насамперед, соціальної філософії. Тому "щоб не вивчав соціальний філософ: принципи структурної організації суспільства, або функціональні опосередкування сфер суспільного життя, динаміку історії або принципи її типології, – він вивчає все ту ж людську діяльність в різноманітних її проявах і специфікаціях" – виправдано констатує К. Момджян [149, с. 224]. Водночас визначальною сутнісною характеристикою особистості є її цілеспрямована діяльність, зокрема спортивна, в процесі якої здійснюється опанування не стільки новими

явищами та сутністю предметів об'єктивного світу, скільки формування тих чи інших ідеальних моделей та спонукання до їх практичної реалізації.

У цьому контексті постає важливе питання про те, що є основою вкрай складного мотиваційного механізму спортивної діяльності, розгляд якого уможливорює визначення не лише сутнісних ознак ціннісного ідеалу, а й конкретні шляхи його втілення у житті суспільства. "Мотивація спортивної діяльності, – слушно наголошують А. Лук'янов та Н. Мазов, – походить не від абстрактних соціальних цінностей, а від особистісних цінностей індивідів: лише набувши форми особистісної цінності, ціннісний ідеал може віднайти шлях до предметного втілення" [133, с. 179].

Досліджуючи гуманістичний вимір спортивної діяльності крізь призму соціальних цінностей, необхідно звернути увагу на те, що саме "в аксіологічному трансценденталізмі баденської школи неокантіанства цінності визначаються як існуючі самі по собі ідеали, з якими звіряється дійсність, конкретні люди, але їх дійсний суб'єкт завжди трансцендентальний. Цінність як носій сенсу передуює будь-якому буттю" [210, с. 653]. Більше того, сам сенс життя особистості нерозривно пов'язаний "з ідеалом, він обумовлений відповідальністю і совістю, осмислюється і реалізується в умовах дійсності й реальності" [189, с. 110], зокрема спортивної, що є простором самоствердження особистості спортсмена, в якому відбувається реалізація та демонстрація його професійних здібностей, фізичних та духовних сил, талантів, нахилів та уподобань.

Відомо, що такі вищі цінності буття, які є найбільш загальними для людей, як істина, свобода, добро, сенс життя, справедливість є вкрай важливими для особистості, обмеження яких у кінцевому підсумку деформує особистість та зумовлює, значною мірою, розмитість її майбутнього. Зазначені буттєві цінності, як правило, усвідомлюються особистістю як сенс її життя. Разом з тим, проблема вищих цінностей, насамперед сенсу життя, нерозривно пов'язана з таким феноменом, як "екзистенціальний вакуум", в

умовах якого перебуває особистість, яка остаточно не визначилось у цінностях та знаходиться в ситуації їх активного пошуку та осмислення

Аналізуючи питання сутності будь-якої системи цінностей, треба мати на увазі, що вона утворюється та розвивається у відповідному соціокультурному середовищі не сама по собі, а під впливом тієї духовної атмосфери, в якій перебуває соціум. Зважаючи на це, потребує глибокого осмислення теза німецького соціолога ХХ ст. К. Мангейма про те, що система цінностей, яка визначає сутність будь-якого суспільства, або певне культурне середовище, є результатом тієї духовної роботи, котра здійснюється усім суспільством [142, с. 169]. Тому результатом духовної роботи суспільства є усвідомлення сутності взаємозв'язку та нерозривної єдності великої ціннісної тріади: Дух – Свобода – Особистість, яка в аксіології набула статусу загальнолюдських цінностей, що визначають соціальну домінанту орієнтації особистості на всіх етапах суспільного розвитку.

Важливою складовою соціальної домінанти орієнтації особистості є матеріальні й духовні цінності, основу яких становлять різні явища. У такому розумінні матеріальні цінності варто розглядати як ціннісні характеристики предметів, що мають для особистості важливе значення, в той час як духовні цінності визначає інша сутність, саме ціннісних уявлень, що містять в собі приписово-оцінювальний смисл та визначають її поведінку. "Правові, моральні, естетичні та інші уявлення по відношенню до окремого індивіда, – зазначає О. Дробницький, – часто відіграють роль готових формул, які слугують для нього орієнтиром у соціальній дійсності і певним чином впливають на його поведінку... Роблячи їх об'єктом своїх інтересів, індивід відповідним чином спрямовує свою діяльність" [72, с. 33].

Відомий дослідник сутності цінності Д. Леонтьєв не без підстав розглядає її як тотожну ідеалу, важливій орієнтир розвитку суспільства. "Цінність – ідеал, який виходить і виводить за межі наявної дійсності, що дозволяє зрозуміти не просто надіндивідуальність, а й надособистісність цінностей" – зазначає Д. Леонтьєв [124, с. 18 – 19].

Таким чином, ідеал доцільно розглядати, по-перше, як щось піднесене, що сприймається особистістю як вища мета її прагнень та ціннісних орієнтацій, оскільки саме зародження самосвідомості, поява у людини можливості здійснювати вибір, насамперед моральний, значною мірою, зумовило формування у неї уявлень про сенс власного життя. Відомо, що питання призначення особистості у світі, її сенсу життя є вічним, яке не залишає байдужими представників всіх поколінь і котрі в процесі свого життєвого шляху мають давати відповіді на нього. Адже життя особистості завжди становило й становитиме найпріоритетнішу цінність в будь-яку історичну епоху.

По-друге, ідеал є основною формою функціонування цінностей, яку необхідно розглядати як взірець, вищу мету прагнень особистості, того чи іншого корпоративного угруповання, суспільства загалом.

По-третє, ідеал доцільно розглядати як досконалий стан будь-якого явища, вищий ступінь завершеного, елітного, ціннісного утворення. У такому контексті – це такий же уявний, сконструйований нашим розумом феномен, як й "ідеальна держава", "ідеальне суспільство", "ідеальна людина", "ідеальна форма", "ідеально вихована людина".

По-четверте, ідеал можна розуміти як індивідуально сконструйований стандарт або взірець, що властивий особистісним талантам, здібностям та нахилам. Оскільки кожній особистості притаманні індивідуальні уподобання, смаки, свої "ідеали", що, врешті-решт, набувають статусу її переконань. І саме, нездійсненність є визначальною особливістю ціннісного ідеалу, в якій знаходить свій вияв не лише його абсолютність, а й недосяжність, безкінечність. Завдяки останній в реальному житті існує ціннісна ієрархія, яка зумовлена відповідністю ідеалу і котрий варто розуміти як максимально виражену цінність, що визначає життєдіяльність особистості. Найбільш рельєфно в ідеалі зафіксована його імперативність, тому його варто сприймати як інтегруючу, організуючу сутність, що надає життю особистості упорядкованого, досконалого, змістовного характеру.

Спорт, спортивна діяльність, як уважає М. Візитей, вирішує дихотомію "Я – Інший", створюючи можливість "чесного суперництва" під час змагань та формуючи атмосферу творчої відкритості як у колективі, так і всередині особистості: «...принцип "чесного суперництва" передбачає внутрішньо такий стан, в межах якого порівнювані індивіди аналізують себе сутнісно, а отже, актуалізованим тут є не тільки факт індивідуальної специфічності кожного із суперників, але і факт їх фундаментальної спільності» [43, с. 119].

Аналізуючи сутність суспільного ідеалу і цінності спорту як вирази гуманізму, необхідно мати на увазі, що "суспільний ідеал, – як зазначають Л. Савицька та В. Савицький, – є відображенням найзагальнішої форми досконалості суспільного буття, а разом з тим стосується і доцільної діяльності, виявляє себе як основа всього людського прогресу, як головний принцип цілеспрямованого людського життя. У найзагальнішому розумінні суспільний ідеал виглядає таким чином: досконале у людських мріях суспільство, головними цінностями якого є гуманізм, рівність та справедливість" [181, с. 67].

Отже, гуманізм, рівність, справедливість і толерантність становлять основу фундаментальних принципів олімпізму, що є наріжним каменем спортивної діяльності. Спортивна діяльність має культурологічну цінність, оскільки, з одного боку, концентрує та акумулює попередній досвід тілесних практик, а з другого, – демонструє ідеали та цінності культури, мистецтва, науки та інших духовних практик. У такому розумінні спортивна діяльність, чи не єдина в сучасних культурологічних практиках зберігає історичну традицію, зв'язок та уособлює гуманістичні ідеали та цінності [92, с. 172].

У цьому контексті заслуговує на увагу бачення О. Полисаєвим сутності ідеалу як однієї з форм випереджального досягнення дійсності, оскільки він "тим і відрізняється від інших форм (наприклад, футурології чи соціального прогнозування), що є важливим складником світогляду, а отже, – сутнісною характеристикою суспільного ідеалу виявляється його функціонування,

насамперед на рівні самосвідомості певних соціальних груп у розвинутому суспільстві, або всього соціуму – в архаїчному. Тобто ідеал має іманентно суспільний характер" [172].

Розглядаючи ідеал як істотну форму випереджального досягнення об'єктивної реальності, необхідно звернути увагу на поділ відомим дослідником спорту Б. Сьюйтсом всіх видів спорту на дві групи: атлетичні уявлення (гімнастика, стрибки у воду, фрістайл) й атлетичні ігри (футбол, баскетбол, бейсбол). Вчений визначає види спорту першої групи як "практики, котрі орієнтуються на ідеали виконання, а не правила, що обмежують можливі засоби" [151, с. 152]. І саме відсутність таких правил пояснює "чому вони не є іграми і чому вони потребують не рефері, що гарантує дотримання правил, а суддів, котрі оцінюють артистичність виконання і ступінь відповідності ідеалу" [151, с. 152].

Атлетичні уявлення, що притаманні гімнастиці, стрибкам у воду та фрістайлу як спортивним практикам, орієнтованим саме на ідеали виконання і які потребують суддів, котрі визначають як артистичність виконання, так і ступінь відповідності ідеалу, для досягнення успіху мають ще, спираючись на фантазію та усвідомлення реального стану речей, втілюватися у відповідні спортивні дії, що є демонстрацією спортсменами сили, краси, витримки та волі до перемоги. Більше того, «...мати ідеали, – підкреслює австрійський мислитель В. Краус, – це спроба, яка може виявитися невдалою, проте може і привести до успіху, якщо фантазія та усвідомлення реальності йдуть "пліч-о-пліч" та виражаються у відповідних діях» [49, с. 131], що є втіленням самоцінності особистісної індивідуальності.

Тому, аналізуючи сутність суспільного ідеалу і цінності спорту як вияви гуманізму, необхідно визнати доцільність прагнення В. Лекторського пов'язати одну із суттєвих характеристик того гуманістичного ідеалу, котрий існує в сучасній культурі та філософії, з визнанням самоцінності людської індивідуальності [123, с. 23 – 24].

Іншою фундаментальною ознакою сучасного гуманізму, на нашу думку, є його націленість на позитив особистості за умови врахування негативу, котрий вимагає контролю, обмеження та, врешті-решт, локалізації. Суттєве значення мають також шляхи, інструменти і засоби, використання яких зумовлює визнання і реалізацію самоцінності особистісної індивідуальності та селекцію в реальному житті, зокрема спортивному, дійсного від фальшивого, справжнього від удаваного, добра від зла. Подібне розуміння гуманізму свідчить про необхідність усвідомлення таких обов'язкових передумов, як врахування соціумом потреб та інтересів конкретної особистості, створення належних умов для прояву індивідуальних здібностей, талантів, нахилів й уподобань та орієнтацій до все більш змістовного і досконалого способу життя, а саме, до ідеалу.

Зважаючи на це, в умовах сучасної зростаючої комерціалізації спорту набирає обертів негативна тенденція того, "що кінцевий результат спорту і спортивної діяльності, а також процес його набуття, – як слушно зазначає В. Білогур, – втрачають зв'язок з розвитком сутнісних сил людини. Це відбувається у результаті того, що порушується гармонія між гуманістичною сутністю спорту і тими способами та засобами, які покладені в основу досягнення спортивних результатів, що призводять до втрати людиновимірності спорту як соціальної практики" [24, с. 116] та неминуче виступає деструктивним чинником всебічного прояву гуманістичної сутності спортивної діяльності.

Ідеал як важливий орієнтир розвитку суспільства у філософському розумінні є неоднозначним, багатоплановим феноменом, що постає як особистісна сутність, яка фіксує цілеспрямованість, цілісність особистості та соціуму. Варто наголосити, що проблема комплексного осмислення сутності самого поняття ідеалу є провідною в дослідженнях українських філософів другої половини минулого століття, насамперед у працях О. Яценка та його послідовників. Ідеали визначалися українськими філософами як вищі цінності, котрим належить інший щабель в

аксіологічній ієрархії порівняно з утилітарними цінностями. Гуманістичність є особливою та визначальною рисою вітчизняної філософської традиції осмислення ідеалу, оскільки ідеали виступають цінностями, що дають змогу людині сповна реалізувати свою людську сутність, спираючись на цілепокладальну сутність людини [3, с. 64].

О. Яценко, не без підстав, розглядав ідеал як "мисленнєвий взірець досконалості, норму, до якої треба прагнути як кінцевої мети діяльності. Тому він визначає спрямованість, спосіб і характер поведінки суб'єкта, що ним керується. У різних сферах людського буття формуються уявлення про вищу досконалість, яка виступає зразком і кінцевим орієнтиром діяльності" [235, с. 153], в тому числі й спортивної.

Варто зауважити, що у філософському енциклопедичному словнику за редакцією академіка В. Шинкарука ідеал (від грецьк. *idea* – ідеал, першообраз) трактується як уявлення про найвищу досконалість, котра як норма, взірець і мета зумовлює характер і спосіб діяльності особистості або соціальної групи. Базовою основою формування ідеалу є "усвідомлення суб'єктом діяльності своїх потреб та недовершеності наявної дійсності й відповідно необхідності її реального перетворення" [209, с. 231]. Отже, ідеали – це живі та ефективні благородні уявлення й цілі, що володіють значною практичною силою, оскільки, "хоча і не можна допустити об'єктивної реальності існування ідеалів, – зазначає І. Кант, – проте не можна на цій підставі вважати їх химерами: вони дають необхідне мірило розуму, який потребує поняття того, що у своєму роді є досконалим, щоб по ньому оцінювати і вимірювати ступінь та недоліки недосконалого" [102, с. 502 – 503].

Досить актуальною проблемою сучасного глобалізованого світу є визначення того, яким чином ідеал може бути осмислений крізь призму соціальної філософії, аксіології та інтегрований із гуманістичною позицією, оскільки в ідеалі зазвичай знаходить своє втілення саме те, що має бути, або те, на що зорієнтована особистість та воліє бачити. Тому ідеал варто розглядати як потужну рушійну силу, що визначає оптимальний суспільний

розвиток, в той час як в повсякденному житті не може бути втілений у повному масштабі.

Тому, на переконання філософа Е. Ільєнкова, ідеал не виявляється можливим уявити як завершений результат, продукт практичних дій та вчинків, образ, як реальної, практичної моральної, так і теоретичної досконалості. Зважаючи на те, що особистість згідно вимог ідеалу має можливість досягнути "лише напрямом на істину, а саму істину – ніколи", – власне ідеал може бути заданий не у вигляді чуттєво-споглядальної "моделі досконалості", а тільки у вигляді спрямування до досконалості, "регулятивного принципу дій", а не як "готовий продукт" [96, с. 120].

Ідеалу як філософській категорії притаманне суттєве соціальне значення, оскільки інтеграція громадських структур, орієнтованих на перетворення соціуму та особистості, детермінує становлення й розвиток спорту як цілісної у своїй сутності й специфіці галузі діяльності, котрій властивий дієвий та потужний гуманістичний потенціал.

У контексті нашого дослідження важливою є думка Л. Шеремет, про те, що "спорт, виступаючи способом відродження особливого суспільного настрою та розміреного темпу життя, становить собою такий культурний феномен, який не просто спрямований на унікальний, одиничний акт виходу людини за межі своїх потенцій, але й пов'язаний з самою глибиною її соціокультурного досвіду, із зануренням в найглибші пласти тілесності, душевності та духовності... Спорт у його соціально-філософському вимірі – це... сам спосіб життя, чистий взірець діяльності, що припускає в усьому розміреність, бажання допомогти людям, служіння загальнолюдським цінностям" [225, с. 164 – 165]. При цьому авторка справедливо звертає увагу на ту обставину, що "спорт, як синтез мистецтва і думки, мистецтва рухів і філософії, є те, що служить благу людей або що у своїй сутності гуманістичне. Без гуманізму і духовності немає істинного спорту" [227, с. 181]. Зазначена обставина зумовлює необхідність всебічно аналізу суспільних цінностей спортивної діяльності саме як гуманістичних цінностей. Для реалізації подібного розгляду варто, перш за все, з'ясувати

сутність поняття гуманізму, оскільки у сучасних енциклопедичних виданнях присутнє неоднозначне його трактування.

Як правило, гуманізм (від лат. *humanus* – людський, людяний; *humanitas* – людяність) визначається так само, як світогляд антропоцентризму, властивий ще добі Античності, що знайшов свій прояв у поглядах відомого римського мислителя та оратора Цицерона, який розглядав саме "гуманістичною" ситуацію естетично досконалого та завершеного культурного і морального розвитку "справді людяної" особистості, що є об'єктом рефлексії в межах ціннісних традицій Ренесансу і пізніших філософських концепцій [209, с. 134 – 135; 211, с. 130 – 131].

У Короткому енциклопедичному словнику з соціальної філософії гуманізм розглядається як принцип світогляду, заснований на переконанні, що людина є найвищою суспільною цінністю, на впевненості в здатності людини до необмеженого розвитку і самореалізації всіх її сутнісних сил, здібностей і талантів [193, с. 113]. Ідея гуманізму є провідною в історії цивілізації та людській культурі зокрема, а сам термін "гуманізм" був введений в науковий обіг у 1808 році німецьким педагогом Ф. Нітхаммером. Гуманізм він розумів як вищу, самопізнавальну й самодостатню сутність людини і визначив антилюдським все те, що сприяє відчуженню людини та її самовідчуженню [42, с. 9]. У філософській спадщині римського мислителя Цицерона, як вже наголошувалося вище, ми можемо знайти терміни "гуманістичний", "гуманний", що позначали культурну та моральну досконалість розвитку талантів, здібностей особистості.

Отже, у широкому сенсі під поняттям "гуманістичний" варто розуміти насамперед все те, що відокремлює, відрізняє людину від тварини, а у вузькому – все те, що асоціюється з баченням ідеалу людини доби Античності. Зважаючи на те, що людина доби Античності розглядалась як об'єкт, який перебував на периферії космосу, то сам термін "гуманізм" до філософських поглядів доби Античності використовується лише в умовному сенсі. При цьому варто наголосити, що вже у християнській гуманістичній

традиції присутня суперечливість принципів, які були визначені нею як базові та першочергові. По-перше, абстрактні поняття добра і зла визначали відповідне ставлення людей один до одного та їх дії. По-друге, моральне вдосконалення, розвиток фундаментальних духовних якостей шляхом орієнтації на абстрактні, нездійсненні вимоги у діяльності особистості трансформують ідеал чесноти в певне аморфне утворення.

У подібній ситуації прояв та розкриття потенційних фізичних і духовних сил особистості, гуманізм, заснований на розвитку її здібностей та задоволенні життєвих потреб та інтересів, виглядав малоімовірним. У контексті наших роздумів українські дослідники спорту Л. Газнюк та Г. Гончаров слушно зазначають, що "фізична культура в її православному розумінні є засобом укріплення тіла, звільнення його від аритмії і нервового збудження, й особливо властива вона для життя у великих містах" [52, с. 160].

Зазначена позиція не збігається з поширеним у наш час баченні філософії спорту, що ґрунтується, за висновком У. Моргана, насамперед на засадах прагматизму, а не гуманізму [151, с. 157]. Більше того, в сучасних соціально-філософських дослідженнях сутності спорту, існує точка зору, згідно з якою взагалі заперечується його соціальна сутність. Яскравим виразником цієї позиції є німецький соціолог спорту Г. Люшен, який розуміє спортивне змагання як конфліктну систему, наголошуючи при цьому, що певні спортивні події можуть спонукати виникнення конфліктних ситуацій та прояви насильства. "Спорт, – зазначає Г. Люшен, – може бути джерелом насильства... та одночасно нести в собі негативний заряд" [136, с. 140].

Не ставлячи перед собою завдання детального аналізу зазначеної позиції Г. Люшена, зауважимо, що спорт за певних обставин, дійсно може нести в собі орієнтації на насилля та конфлікт, що виникають під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що дух боротьби, почуття змагальності є незмінними атрибутами спортивної діяльності, яка визначається ціннісними орієнтаціями спортсмена і може відбуватися в форматі їх дотримання або нехтування.

Водночас "...відчуття духу боротьби, почуття змагальності, – не без підстав зазначають А. Лук'янов та Н. Мазов, – людяне для спортсмена, передусім зважаючи на ту обставину, що утвердження цього предметного почуття іншими (наприклад вболівальниками) є також і його власною насолодою" [133, с. 170]. Тому, досліджуючи сутність гуманістичного виміру спортивної діяльності, наголосимо, що сьогодні перспективи гуманізації спорту пов'язані зі всебічним аналізом основоположної олімпійської ідеї холізму як ідеалу збалансованого гармонійного розвитку особистості на ґрунті справедливості, толерантності та чесності. Аналізовані цінності повинні бути керівництвом для дій як для спортсменів, так й тренерів, суддів та вболівальників.

Процес гуманізації спорту має охоплювати не тільки професійний, а й масовий спорт, що втягує в орбіту свого впливу мільйони людей. Адже істотно зростає роль гуманістичних цінностей, що спонукають, по-перше, на реалізацію гуманістичного потенціалу спорту як високих ціннісних орієнтацій; по-друге, на відмову від утилітарної економізації, її переорієнтацію на гуманістичну спрямованість; по-третє, утвердження діалогу як гуманістичної цінності спорту, оскільки останній є настільки гуманним, наскільки діалогічним. По-четверте, яскравим свідченням подальшого зростання ролі гуманістичних цінностей в соціальному просторі спорту є те, що утвердження моральних цінностей, основою яких виступають моральні ідеали, відданість традиціям культури, в яких духовне домінує над матеріальним, не узгоджується з тенденцією до невизначеності ідеалів, до релятивізму моральних цінностей. І, нарешті, по-п'яте, процес зростання ролі гуманістичних цінностей, передбачає безкомпромісну боротьбу проти перемог будь-якою ціною, нечесного суддівства, і "змагання фармацевтів" у форматі комерційних угод, що нівелюють гуманістичну сутність спорту [23, с. 112].

Ми погоджуємося з твердженням М. Богданової про те, що в наш час «гуманістичні перспективи у повній мірі зберігаються лише у масового спорту. Засадничі принципи, на яких базується "спорт вищих досягнень"

виводять його за межі гуманізму» [29, с. 15], що докорінно змінює всі усталені погляди щодо ролі і місця саме "спорту вищих досягнень" в сфері суспільного життя трансформаційного українського соціуму. Крім того, спорт сьогодні опинився в потужних лещатах бізнес-структур і поступово нав'язує "правила гри" всьому бізнесовому середовищу. Як і раніше спортивна діяльність використовується як полігон для випробувань новітніх наукових технологій як у медико-біологічному, так і в матеріально-технічному, політико-економічному, соціально-психологічному проектуванні.

Подальша комерціалізація спортивної діяльності спричиняє те, що "у якості професії, – наголошує М. Богданова, – спорт втрачає свої гуманістичні принципи: відносини між спортсменами і тренером, спортсменом і спонсорами визначаються жорсткими умовами контракту" [29, с. 19]. Не викликає жодних сумнівів те, що остаточна втрата гуманістичних принципів професії спортсмена неминуче спричинить небажані не тільки морально-етичні, а й економічні наслідки у подальшому розвитку всієї системи суспільних відносин глобалізованого соціуму.

Водночас в умовах стрімкого майнового розшарування та небаченого зростання масштабів бідності значних верств сучасного українського соціуму, перш за все бідності працюючих, що не є характерним для європейських країн, спостерігаємо те, як професійні спортсмени, на відміну від вчителів, лікарів інженерів, здатні докорінно покращувати своє матеріальне становище, отримуючи захмарні гонорари, що істотно перевищують річні бюджетні витрати на фізичну культуру і спорт середньостатистичної області України. Яскравим підтвердженням цього є оприлюднений англійськими засобами масової інформації сумарний гонорар по 18 – 20 мільйонів доларів, які отримали Володимир Кличко і британець Ентоні Джошуа за бій за титул світового чемпіона з боксу, якій відбувся 29 квітня 2017 року [108].

Масштаб гонорару спортсмена зі світовим ім'ям на тлі зубожілого існування переважної більшості сучасних українців стане більш наочним та

зрозумілим, якщо ми порівняємо витрати держави, скажімо Рівненської області на фізичну культуру і спорт у 2016 році, що становили 29889,6 тис. грн., із загального фонду обласного бюджету та 1902,2 тис. грн. із спеціального фонду бюджету [178]. І якщо зазначені суми державних витрат на фізичну культуру і спорт у 2016 році у Рівненській області перевести по існуючому курсу у долари, то виходить цифра ледь більша мільйона доларів, що майже у 18 – 20 разів менша зазначеного вище гонорару.

Подібна ситуація аж ніяк не сприяє дієвій самореалізації широкого загалу пересічних спортсменів, ефективному залученню молоді до фізичної культури та спорту та певною мірою нівелює втілення ідеалів гуманізму в практику спортивної діяльності сучасного трансформаційного українського суспільства. Проте необхідно пам'ятати, що гуманізм надає великого значення гідності людини, заперечує догматичні принципи життя, що нехтують конкретно-історичними умовами та особливими, унікальними рисами й якостями кожної окремої особистості.

Зокрема, представниками марксистської філософської думки гуманізм розглядається в досить широкому плані як історично змінна система поглядів, що "визнає цінність людини як особистості, її право на свободу, щастя, розвиток і прояв своїх здібностей, вважає благо людини критерієм оцінки соціальних інститутів, а принципи рівності, справедливості, людяності бажаною нормою відносин між людьми" [154, с. 167]. Тому, марксизму належить особлива роль серед філософських вчень, які претендують на втілення дійсного виразу гуманізму, розглядаючи всі попередні форми недосконалими, оскільки вони не ставлять за мету не лише досягнення, а й практичне здійснення повсюдної соціальної рівності між усіма без винятку членами соціуму, а лише припускають надання їм рівних можливостей та забезпечення підтримки найбільш вразливих верств населення.

Зазначимо, що поняття гуманізму слід розглядати як відносне, а тому намагання підпорядкувати його зміст до того чи іншого етапу розвитку

культури певного суспільства не є доцільними та виправданими. Відомо, що у всі історичні періоди суспільного розвитку людство демонструє полярне ставлення до людини, як гуманне, так й антигуманне, залежно від пануючої у соціумі системи цінностей та ціннісних орієнтацій. Тому цілком закономірно, що сучасні проблеми, пов'язані із соціальними цінностями, значною мірою зумовлюють зміст спортивної діяльності.

Сучасне громадянське суспільство, яке повинно забезпечувати особистість правовими гарантіями свободи та недоторканості житла, життя, приватної власності, можливістю професійної самоідентифікації, сприяти подальшому розвитку всіх сфер його життєдіяльності, в тому числі й спортивної, прискорює ритм життя, породжуючи значну кількість стресових ситуацій, в яких, нерідко вона перебуває. В такій ситуації відбувається руйнація традиційних та зрозумілих форм контролю поведінки особистості у всіх сферах життєдіяльності суспільства, зокрема спортивної, де проблема вживання допінгу, що набула значних масштабів, є вже загрозою практичного втілення фундаментальних принципів олімпізму і гуманізму.

Враховуючи існування зазначених загроз спортивній діяльності, можна констатувати, що частіше за все сучасний спорт і фізична культура заслуговують позитивної оцінки з точки зору гуманістичних ідеалів та цінностей. Разом з тим, необхідно не забувати, що незважаючи на потужний ціннісний зміст інституту спорту як форми культури, його не варто сприймати як надійного гаранта збереження своєї гуманістичної цінності. Оскільки сучасний спорт здатний легко і швидко змінювати свою спрямованість під впливом соціально-економічних, політичних умов глобалізованого світу. Наочним прикладом ціннісної переорієнтації спорту сьогодні є його комерціалізація і професіоналізація, що створює серйозну загрозу втрати не лише його гуманістичної сутності, а й національних спортивних традицій та самобутності [23, с. 109].

Зауважимо, що сукупність ціннісних основ спортивної діяльності є прообразом ідеальної та досконалої форми існування, організованої на принципах рівності можливостей, змагальності, працьовитості та соціальної справедливості. Адже сьогодні "досягнення спортсменів, – справедливо зазначає П. Саух, – роблять набагато більше для зростання міжнародного престижу тієї чи іншої держави, ніж численні дипломатичні корпуси" [173, с. 182]. Отже, в умовах сучасного глобалізованого соціуму проблематика спорту та спортивної діяльності, пов'язаних з їх подальшим розвитком і суспільним значенням, має досліджуватися значно ширше, а саме: в межах планетарної цивілізації загалом. Тому, здійснюючи аналіз спортивної діяльності, її змісту та ознак у контексті соціальних цінностей, необхідно виокремити такі наукові проблеми, що потребують свого подальшого, комплексного розгляду.

По-перше, важливою проблемою соціально-філософського осмислення спорту є подальший аналіз шляхів, що унеможливлюють його негативний вплив як на соціальні відносини сучасного суспільства загалом, так і на окремого спортсмена.

По-друге, значною соціально-філософською проблемою комплексного аналізу спорту є всебічне осмислення його впливу на моральність особистості, її естетичні смаки та здібності, на суспільні відносини взагалі, на процес становлення й розвитку широкої палітри соціально-культурних потреб особистості, станів, груп, соціальних верств та суспільства загалом.

По-третє, вкрай актуальною філософською проблемою можна назвати необхідність подальшого аналізу особливостей та міри співвідношення тих культурних цінностей, які функціонують у спорті в процесі суспільного розвитку, з тими чи іншими соціальними цінностями, що мають місце в матеріальній і духовній культурі певного суспільства під кутом зору як конкретної особистості, так і соціуму загалом.

Отже, зазначені актуальні проблеми подальшого соціально-філософського дослідження спорту та спортивної діяльності не лише

активізують філософську громадськість сучасного трансформаційного українського суспільства, а й усіляко зумовлюють створення ґрунтовних аксіологічних концепцій, що базуються на фундаментальних ідеалах гуманізму та олімпізму.

Висновки до розділу 2

На основі соціально-філософського осмислення спорту як особливої суспільної сфери встановлено, що спортивна діяльність постає як спосіб наочного втілення меж людиномірності, гранично виражених природних характеристик і культурно модифікованих тілесних властивостей особистості, можливостей її оперативного інтелекту, особливих сутнісних рис психіки та певних моральних якостей (зокрема, почуття відповідальності, обов'язку, товарищескості – особливо якщо мова йде про командні види спорту). Спорт як факт культури та чинник формування соціальних цінностей втілюється у поєднанні духовного з фізичним, культури та мистецтва – з розвитком тілесності.

Феномен змагальності, який є основою спортивної діяльності, знаходить свій прояв не лише як дієвий шлях формування особистості спортсмена, а й чинник становлення його іманентної тілесно-духовної єдності як вияву людиновимірної сутності спортивної діяльності. Основою глибинних інтенцій, що керують індивідом і спонукають його до активності у всіх сферах життєдіяльності, в тому числі й спортивній, є впевненість людини у її здатності панувати над собою, вдосконалювати себе, активно впливати на все, що є особистим (а може, навіть і чужим) надбанням, енергія активності та постійне прагнення до перетворення.

Граничні основи спортивної діяльності сягають базових пластів культури, в яких зароджується ставлення індивіда до світу та до самого себе як виокремленої та активної частини цього світу. У структурі

культурних першосмислів містяться невідрефлексовані й неартикульовані спонукання до занять спортом, утворюються або руйнуються відповідні пріоритети, формуються позитивні чи негативні смисли та оцінки спортивної діяльності.

Зазначені ціннісні основи спорту реалізуються у двох ключових принципах – "принципі універсалізму" і "принципі активізму". Їх зміст як найповніше розкривається у формуванні та розвитку (на теоретичному рівні, у формі постулювання) певного образу людини універсального типу, існування якої полягає не стільки у спеціалізації, скільки в універсалізації діяльності. Відповідно до означених культурних універсалій, що лежать в основі спортивної діяльності, соціально-філософська рефлексія спорту дозволяє трактувати його як прояв суспільного ідеалу гуманізму. Універсалії культури слід розглядати, з одного боку, як базові цінності культури, а з другого, – як те спільне, що є надбанням різних культурних традицій та смислів.

Однією з центральних ідей у людській культурі та в історії цивілізації є ідея гуманізму, яка містить комплекс ідей, пов'язаних із визнанням людини найвищою цінністю, із захистом її фундаментальних прав і свобод, ствердженням її творчого діяльнісного призначення в світі. Евристичний характер має й інтерпретація гуманізму як світоглядного принципу, який ґрунтується не тільки на переконанні, що людина є пріоритетною суспільною цінністю, а й на необмеженому розвитку всіх її сил, здатностей, талантів, нахилів та уподобань. Гуманізм варто розуміти, як осмислену і дієву гуманність людини, яка водночас є способом життя людини.

Філософська рефлексія соціально-аксіологічної специфіки спортивної діяльності крізь призму її відповідності вищим гуманістичним цінностям та ідеалам особистості і суспільства виявила, що ідеалу, як філософському поняттю, притаманна яскраво виражена соціальна сутність. Інтеграція громадянських структур, орієнтованих на прогресивне перетворення соціуму і особистості, детермінує функціонування спорту як цілісної за своєю природою і специфікою сфери діяльності, що володіє дієвим та потужним

гуманістичним потенціалом. В основу спортивної діяльності мають бути покладені такі фундаментальні цінності європейської культури, як принципи універсалізму та активізму. Спорту належить особлива роль у вихованні та самовихованні особистості, що стимулює її на здійснення різних форм соціальної активності.

Універсалістський характер гуманізму, його демократичність, толерантність і внутрішня свобода надають людині спосіб і міру, за допомогою яких вона має можливість жити власними вподобаннями та ідеалами, наповнювати свій внутрішній світ унікальним особистісним змістом, без побоювань увійти в конфлікт із власними принципами та переконаннями. Гуманізм передбачає турботу про конкретну людину, формування соціумом належних умов для задоволення її потреб та інтересів у процесі реалізації індивідуальних здібностей, творчого самовираження і прагнення до більш досконалого способу життя – до ідеалу. Гуманістичний ідеал інтегрує фундаментальні цінності людства, постає як вектор, орієнтований на активне перетворення об'єктивної реальності з метою досягнення досконалості і гармонії.

Спортивна діяльність, що базується на принципі універсалізму, є наочним взірцем утілення у практичній суспільній діяльності найбільш фундаментальних принципів європейської культури, що розкривають такий сутнісний вимір гуманістичного ідеалу як установку на всебічний універсальний та гармонійний розвиток особистості, на нерозривну єдність духа та тіла.

Зasadничим для реалізації спортивного принципу чесної і справедливої гри є прояв відкритості, шляхетності і благородства намірів у змаганнях, взаємної відповідальності та поваги спортсменів. Причому в умовах кризових явищ глобалізованого світу щодо досліджуваної проблеми мають місце різні варіанти її трактування; найчастіше сучасний спорт і фізична культура заслуговують позитивної оцінки з позицій гуманістичних ідеалів і цінностей.

Систему ціннісних характеристик спортивної діяльності слід розглядати як прообраз ідеальної форми існування, заснованої на принципах рівності можливостей, толерантності, працьовитості та соціальної справедливості. Тому ідеї, які продукуються філософією та соціологією спорту, теорією фізичної культури і спорту, значною мірою визначають формування сучасних аксіологічних теорій спортивної діяльності, заснованих на ідеалах гуманізму.

Основні положення розділу відображено в наступних публікаціях автора:

1. Олексин І. Я. Ціннісний потенціал спортивної діяльності в універсальних європейської культури / І. Я. Олексин // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: "Видавництво "Гілея", 2017. – Вип. 124 (9). – С. 214–219.

2. Олексин І. Я. Аксіологічний вимір життєвого світу особистості / І. Я. Олексин // Практична філософія. – 2017. – № 2 (64). – С. 38–44.

3. Oleksyn I. Social ideal and values of sport as expression of humanism / I. Oleksyn // Scientific journal. Regional bulletin of the East. – № 3 (75). – Ust-Kamenogorsk: Publishing house "Berel" of S. Amanzholov EKSU, 2017. – P. 163–170.

4. Олексин І. Я. Ціннісний світ особистості / І. Я. Олексин // Сучасні соціально-гуманітарні дискурси. Матер. V всеукр. наук. конфер. м. Дніпропетровськ, 21 березня 2015 р.: у 5-х частинах. – Д.: ТОВ "Інновація", 2015. – Ч. 2. – С. 85–86.

5. Олексин І. Я. Спортивна діяльність у контексті соціальних цінностей / Л. А. Шеремет, І. Я. Олексин // "Філософія спорту як трансдисциплінарна галузь знань" / тези доповідей і виступів учасників VII Всеукраїнського "круглого столу" з філософії спорту 17 травня 2016 року

(ред. кол. Ібрагімов М. М., Пінчук Є. А., Андрєєва О. В.). – К.: Видавець ПАРАПАН, 2016. – С. 80–86.

6. Олексин І. Я. Соціально-філософські аспекти ціннісного світу особистості / І. Я. Олексин // "Нове слово в науці і практиці: гіпотези і апробація результатів досліджень": Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Київ, 23-24 червня 2017 р.) / ГО "Інститут інноваційної освіти"; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Київ: ГО "Інститут інноваційної освіти", 2017. – С. 47–50.

7. Олексин І. Я. Гуманістичний вимір спортивної діяльності / І. Я. Олексин // "Наукова думка інформаційного століття [текст]": матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 19 червня 2017 року у м. Дніпро / відп. за випуск Голденблат М. А. // ГО "Європейська наукова платформа". – Одеса: Друкарня "Друкарник", 2017. – Т. 2. – С. 89–94.

8. Олексин І. Я. Глобалізаційний вимір ціннісних засад спортивної діяльності / І. Я. Олексин // "Глобалізований світ: випробування людського буття": Міжнародна науково-теоретична конференція, 6–7 жовтня 2017 року : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. М. А. Козловець [та ін.] – Житомир : Видавець Євенок О. О., 2017. – С. 129–131.

РОЗДІЛ 3. СПОРТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Функціонування спорту як цілісної за своєю природою і специфікою сфери діяльності володіє дієвим та потужним гуманістичним потенціалом, виступає важливим чинником гуманізації суспільства. Гуманістичний ідеал спортивної діяльності інтегрує фундаментальні цінності людства, постає як вектор, орієнтований на активне перетворення об'єктивної реальності з метою досягнення досконалості й гармонії. У добу глобалізації ускладнюється світосприйняття сучасної людини, а спортивна діяльність набуває планетарних масштабів, прискорює темпи взаємообміну досвідом культурно-практично-перетворюючої та адаптивної сфери впливу людини на оточуюче соціальне і природне середовище.

3.1. Вплив спортивної діяльності на формування здорового способу життя

Функціонування спорту як цілісної за своєю природою і специфікою сфери діяльності володіє дієвим та потужним гуманістичним потенціалом, виступає важливим чинником гуманізації суспільства. Гуманістичний ідеал спортивної діяльності інтегрує фундаментальні цінності людства, постає як вектор, орієнтований на активне перетворення об'єктивної реальності з метою досягнення досконалості й гармонії. Серед цінностей, які уособлює спортивна діяльність та фізична культура, пріоритетне місце для людини займає здоров'я, оскільки саме воно є найбільш значущою особистісною цінністю. Не випадково, у динамічному глобалізованому світі питання здоров'я людини дедалі більше зміщується в центр суспільного дискурсу.

Важливість цієї проблеми зумовлюється, насамперед, тим, що, з одного боку, здоров'я є визначальним чинником національної безпеки, а, з другого, – реалізація євроатлантичних прагнень сучасного українського суспільства не можлива без оздоровлення його громадян. Фундаментом національного багатства цивілізованого суспільства завжди було, є і буде здоров'я його громадян, параметри якого доцільно розглядати як важливий критерій прогресивного чи регресивного розвитку країни. Гадаємо, що у майбутньому цивілізованість країн все більше визначатиметься не тільки законодавчим закріпленням прав громадян на життя, а й реальним забезпеченням їх права на здоров'я.

З позицій філософської рефлексії, здоров'я – це не стільки відсутність хвороб, скільки стан соціального, морального, психічного та фізичного благополуччя, що передбачає такі зразки поведінки і способу життя, які роблять його кращим, змістовним, повноцінним.

Досліджуючи вплив спортивної діяльності на формування цінностей здорового способу життя, необхідно передусім визначити зміст таких понять, як "здоров'я" та "спосіб життя". Виходячи з визначення Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), під поняттям "здоров'я" необхідно розуміти "стан повного соціального, біологічного та психологічного благополуччя, коли функції всіх органів і систем урівноважені з навколишнім середовищем, відсутні якісь захворювання, хворобливі стани та фізичні дефекти" [192, с. 50].

Цілком зрозуміло, що поза осмисленням сутності здоров'я, перш за все, як стану безумовного соціального, біологічного та психологічного благополуччя особистості ми не маємо підстав для всебічного усвідомлення сенсу "здорового способу життя" як "форми повсякденного життя, що відповідають гігієнічним принципам, розвивають адаптивні можливості організму, сприяють успішному відновленню, підтримці і розвитку його резервних можливостей, повноцінному виконанню особистістю соціально-психологічних функцій" [114, с. 11].

Визначальними показниками як здорового способу життя, так й фізичної культури особистості слід уважати, по-перше, розуміння нею свого тіла як цінності, яку слід зберігати та примножувати. По-друге, характер ставлення особистості до свого тіла як цінності, котрий має бути не стільки декларативний, теоретичний, скільки практичний, що означає усвідомлену діяльність з метою дотримання в нормі й удосконалення фізичного стану особистістю таких його фундаментальних показників, як здоров'я, фізичні якості, статура та рухові уміння.

По-третє, важливим показником здорового способу життя є широкий спектр використовуваних для підтримання в нормі фізичного стану особистості та його вищезгаданих параметрів відповідних засобів, умінь, знань про організм з метою покращення фізичного стану, усвідомлення засобів впливу на нього та шляхів їхнього оптимального використання [197].

У нинішніх умовах здоров'я громадян трансформаційного українського суспільства необхідно розглядати як одну з пріоритетних загальнонаціональних проблем, оскільки стан фізичного та духовно-морального здоров'я української нації не відповідає, як відомо, європейським стандартам, що не може не створювати, врешті-решт, серйозної загрози національній безпеці України. При цьому необхідно пам'ятати, що «нинішня модель національної безпеки України, – як зазначають О. Власюк та С. Кононенко, – прискорено вироджується, остаточною ознакою цього стане її перетворення на систему "дотацій та імітацій", дегенеративну систему зовнішніх позик, державних субсидій та цілковитого імітування війни, реформ, незалежності» [47, с. 18].

Невтішний стан нинішньої моделі національної безпеки негативно впливає як на функціонування спортивної діяльності, так і на формування здорового способу життя українців. Однією з причин незадовільного стану нинішньої моделі національної безпеки українського суспільства, на нашу думку, є те, що влада не завжди дослуховується до думки вчених та їх практичних рекомендацій.

Розглядаючи вплив спортивної діяльності на формування здорового способу життя, зазначимо що ще в 90-і роки минулого століття вітчизняні дослідники Л. Мазур та П. Мартин констатували: "...суперечливість моменту полягає в тому, що глибока деморалізація українського народу доповнюється значною його фізичною деградацією. На даний момент ми не стільки відроджуємося, скільки вироджуємося, оскільки більшість областей України уражені депопуляцією, тобто в них кількість померлих не покривається кількістю народжених. Якщо ці процеси розвиватимуться далі, то в національній ідеї (навіть у тому випадку, коли вона знайде абсолютну підтримку) може не виявитися достатньою мірою підготовленого і здорового носія" [137, с. 201].

Отже, Л. Мазур та П. Мартин ще понад двадцять років тому поставили точний "діагноз" стану фізичного здоров'я українського суспільства. За логікою тих, насамперед, політичних декларацій щодо стану здоров'я українського суспільства, він мав покращитись за останні десятиріччя. Але, на превеликий жаль, реальний стан здоров'я сучасного українського суспільства є досить невтішним, хоча б тому, що майже 90 % молоді мають відхилення у стані здоров'я, а понад 50% – незадовільну фізичну підготовку [111, с. 240]. Більше того, стурбованість не лише медиків, а й широкого загалу громадськості сучасного українського соціуму викликає "омолодження" багатьох захворювань, оскільки 75 % дітей мають одне або кілька захворювань, а абсолютно здоровими народжуються лише 15% малят [20, с. 227].

За даними МОЗ України, 36 % учнів загальноосвітніх шкіл країни мають низький рівень фізичного здоров'я, 34 % – нижчий за середній, що пов'язано значною мірою з нераціональним способом життя та погіршенням соматичного стану здоров'я [223, с. 435]. Вкрай незадовільний рівень здоров'я української молоді не лише негативно впливає на подальший розвиток спортивної діяльності, а й зумовлює те, що згідно прогнозованим

перспективам лише 60 % сучасних 16-річних юнаків нашої країни можуть досягти пенсійного віку [91, с. 98].

Про суттєве погіршення потенціалу здоров'я нових поколінь свідчить та обставина, що, по-перше, рівень смертності в Україні має катастрофічні показники, оскільки серед людей у віці 35-54 роки він в 10-12 разів вищий, ніж у західноєвропейських країнах, а дитяча смертність в Україні найвища в Європі [83, с. 61]. Зазначимо, що за стандартами життя Україна всі роки незалежності намагається наблизитись до західноєвропейських суспільств, а ось "їх соціальні болячки у вигляді наркоманії (більш 1 млн. чол.), швидкими темпами зростаючої алкоголізації молоді, і, особливо, школярів, проституції, токсикоманії, тютюнопаління, ігроманії активно поширюються в українському суспільстві. В цьому плані Європа вже прийшла в Україну" [83, с. 61].

Важко не погодитись з М. Ібрагімовим у його об'єктивній оцінці стану здоров'я молоді сучасного українського соціуму, який значною мірою унеможлиблює визначальну роль спортивної діяльності у формуванні в особистості цінностей здорового способу життя. Спонукає до роздумів позиція дослідника щодо того, що сьогодні критичної уваги потребує пропаганда "європейських цінностей", яка нерідко відбувається за рахунок певної недооцінки, навіть приниження вітчизняних. У цьому контексті необхідно переглянути, а то й розширити сутність таких специфічних цивілізаційних "шкідливих звичок, як ігроманія, сексоманія, мобіломанія, трудоманія та інших шизофренічних патологій, на які страждають у Європі більш 50 млн. осіб (в Україні – більше 17 тис. осіб) [87, с. 155].

По-друге, в сучасному українському суспільстві чітко фіксується тенденція, як ми вже зазначали, погіршення потенціалу здоров'я нових поколінь. Підкреслимо, що сучасні досягнення в розробці широкого кола унікальних новітніх медичних технологій та препаратів і застосування їх на практиці, безумовно, дають змогу в певних випадках не лише діагностувати, а й ефективно лікувати вкрай складні захворювання і, таким чином,

зберігати чимало людських життів. Проте новітні медичні технології та препарати не в змозі кардинально запобігти процесу фізичної деградації людини, поступового руйнування її біологічної природи, надійно забезпечити стаке покращення реальних показників стану здоров'я, комфортне, як фізичне, так і духовне самопочуття кожної особистості в масштабах усього суспільства.

По-третє, зазначена тенденція погіршення здоров'я нових поколінь накладається на таке вкрай негативне явище сучасного українського суспільства як падіння престижу здорового способу життя, наслідком якого є те, що в системі життєвих ціннісних орієнтацій юнаків та дівчат ставлення до занять фізичною культурою посідають передостанні місця [85, с. 199 – 200].

По-четверте, подальше зростання загрозливих масштабів бідності, особливо працюючих людей, недоступність якісних медичних послуг абсолютній більшості населення України не може не гальмувати процес формування здорової нації як важливого чинника успішної спортивної діяльності.

По-п'яте, вкрай висока вартість спортивного інвентарю, спортивних знарядь, будівництва спортивних приміщень, стадіонів, басейнів в умовах зубожіння більшості населення істотно девальвує цінності здорового способу життя.

Проаналізовані негативні тенденції є не тільки загрозою як фізичному, так і психічному здоров'ю українців, негативними чинниками успішної спортивної діяльності, а й існуванню нації загалом. При цьому, варто не забувати, що протягом усього періоду незалежності українське суспільство залишалося традиційним із домінуючим ціннісним пріоритетом "безпеки", пов'язаним зі здоров'ям, сім'єю, дітьми і добробутом людей (4,6 – 4,9 бали за 5-ти бальною шкалою) [222, с. 46].

Зважаючи на те, що за останні десятиліття відбулося погіршення стану здоров'я населення країни, особливої актуальності набуває питання всебічного осмислення шляхів формування здорового способу життя

українських громадян, зокрема спортсменів. Зазначимо, що сам спосіб життя особистості, важливою складовою якого є здоровий спосіб життя, не слід сприймати як незмінний, застиглий, що нібито він існує сам по собі, "з'являється" в дорослому віці, коли людина стає повнолітньою. Навпаки, спосіб життя, процес його становлення й розвитку, що обмежений часовими межами життєвого шляху особистості, має свої етапи формування, всебічний аналіз яких унеможлиблюється межами нашої дисертаційної роботи. Разом з тим, зауважимо, що вже у дошкільному віці спосіб життя дитини закономірно трансформується у різноманітні відтворювальні стабільні форми поведінки підлітка, а згодом дорослої людини [59, с. 56 – 57].

Відомо, що процес становлення й розвитку здорового способу життя значною мірою зумовлений свідомим ставленням особистості до свого здоров'я, усвідомленням його важливою цінністю, що має бути збережена та примножена в процесі здійснення відповідних трудових, інтелектуальних, фізкультурно-спортивних дій. "Життя, – наголошує А. Тойнбі, – це дія. Життя, коли воно не перетворюється в дію, приречене на крах" [206, с. 311]. І саме спортивні дії, що здійснюються в форматі усвідомлення виняткової ролі таких соціальних цінностей, як суспільний статус особистості, її сім'ї та особистої незалежності, багато в чому визначають процес формування її здорового способу життя.

Більше того, спортивні дії, що є показником здорового способу життя особистості, позитивно впливають на сталий розвиток соціальної системи, на формування її цілісності та єдності. "Соціальна система, – слушно зазначають Л. Мазур та П. Мартин, – розвивається тим стабільніше, чим більша кількість різноманітних елементів її перебувають у русі, тобто чим більше людей займається собою, формуванням власної тілесності відповідно до уявлень про прекрасне. Саме за рахунок досягнення різного рівня фізичної форми особистостей – як членів даного суспільства, за рахунок унікальності особистісного включення індивідуальності в соціум знижується рівень ентропії соціальної системи" [137, с. 201].

У контексті наших роздумів наведемо дані соціологічного дослідження "Молодь України – 2015", проведеного GFK Ukraine на замовлення Міністерства молоді та спорту України у вересні – жовтні 2015 року (загальне число респондентів – 2852 особи) серед молоді віком 14 – 35 років. Так, серед опитаних виконували фізичні вправи або займалися спортом за останні 7 днів лише 59 % респондентів, із них 44 % – не мали шкідливих звичок. Водночас, 26 % опитаних жодного разу не займалися спортом або будь-якими видами рухової активності за останній рік, 10 % – пробували наркотики, 27 % – курять [223, с. 435].

Вплив спорту на формування цінностей здорового способу життя особистості знаходить свій вияв в тому, що «ціла група соціокультурних цінностей спорту, – підкреслює С. Бацунов, – пов'язана з можливістю використання його для збереження й зміцнення здоров'я людей (у цьому контексті мова йде в першу чергу про "спорт для всіх"), а також для їх фізичного вдосконалення (поліпшення статури, фізичних якостей і рухових можливостей тощо)» [18, с. 173], поза якими вкрай проблематичне формування всебічно розвиненої, гармонійної особистості.

Гармонійність спортсмена як фізично, так і духовно здорової особистості визначається насамперед тим, що саме змагальність є для неї умовою самореалізації, розкриття потенційних психофізіологічних та інтелектуальних сил, проявом волі до перемоги та гідної поразки як на спортивному майданчику, так і в повсякденному житті. Тому сутнісною характеристикою спорту є те, що він вчить суспільство гармонії, що є мало поширеним явищем у сьогоденному житті [44, с. 31], в якому питання впливу спорту на формування цінностей здорового способу життя особистості набуває вкрай виняткового та актуального смислу.

У цьому контексті зазначимо, що оприлюднення у 1974 р. звіту М. Лалонда "Нові перспективи здоров'я канадців" започаткувало принципово новий підхід до осмислення й розв'язання питань здоров'я населення економічно розвинених країн світу. Наріжним каменем цього звіту можна

вважати тезу, що традиційну систему охорони здоров'я, медицину не можна розглядати як визначальні у комплексі чинників, що визначають здоров'я людини. М. Лалонд у своїй, сьогодні вже класичній концепції обґрунтовує сутність запропонованого ним "поля здоров'я". Він наголошує, що провідним чинником, який найбільше впливає на здоров'я, є спосіб життя [242].

На зламі XX – XXI ст. одним із суттєвих наслідків технологічної революції є те, що впродовж життя одного покоління істотно збільшилась інтенсифікація розумової праці на тлі серйозного зменшення рухової активності особистості, що призводить до ослаблення організму, зростання показників його подальшої захворюваності. В умовах розгортання технологічної революції, розвитку комп'ютерних, інформаційних технологій гостро постало питання про загрозливе зниження параметрів як фізичної працездатності населення України, насамперед молоді, так і його стану здоров'я загалом. Заслуговують на увагу дані соціологічних досліджень, згідно яких лише 8,5 % опитаних студентів займаються в спортивних секціях, а 24,4 % хотіли б мати безпосереднє відношення до спортивних заходів [227, с. 181], що аж ніяк не сприяє утвердженню цінностей здорового способу життя серед сучасної української молоді, насамперед студентської.

На підставі зазначеного вище, звернемо увагу на ті проблеми, перед якими постало сучасне українське суспільство і котрі потребують практичного вирішення: по-перше, подальше дієве формування здорового способу життя населення є тим практичним кроком, що блокуватиме вкрай негативні процеси в системі охорони здоров'я сучасного українського суспільства. По-друге, саме формування здорового способу життя, шляхом вироблення у молоді потреби займатися спортивною діяльністю є вагомим чинником як покращення стану здоров'я населення країни, насамперед молоді, так й унеможливлення деструктивних демографічних процесів сучасного українського суспільства. Підкреслимо, що сам процес формування здорового способу життя особистості детермінований, перш за все, її індивідуальною діяльністю, у нашому випадку, спортивною.

Масштаб прояву самореалізації особистості в здоровому способі життя значною мірою зумовлений її можливістю послідовно реалізувати поставлену мету в процесі спортивної діяльності, що відбувається в межах та умовах конкретного соціокультурного середовища. Ми поділяємо позицію М. Ібрагімова та О. Андрєєвої про те, що в силу кризового стану здоров'я населення українського суспільства, який сучасна медикаментозна терапія сама по собі подолати не в змозі, на порядок денний ставиться питання про пошук соціокультурних спонук до культивування людської тілесності, формування інтересу до активних занять фізичною культурою і спортом [81, с. 149 – 150].

Адже інтерес до активних занять фізичною культурою і спортом під впливом відповідних соціокультурних чинників поступово трансформується у переконання необхідності не епізодичного, а постійного заняття фізичною культурою з метою збереження здоров'я та дотримання відповідних вимог самого здорового способу життя. Оскільки ті, хто активно займаються фізичною культурою, мають більш високий рівень працездатності й менш схильні до різних захворювань. Разом з тим, завдяки підвищеній опірності організму захворюванням, молоді люди, зокрема студенти, що займаються фізичною культурою, рідше хворіють і тривалість хвороб у них у 2,5 рази менше, ніж у тих, хто не займається спортом [57, с. 92].

Сьогодні в Україні, за офіційними даними і результатами соціологічних досліджень, понад третина (37 %) чоловіків і майже половина (48 %) жінок ведуть малорухливий спосіб життя. Навіть у молодому віці рівень фізичної активності кожного четвертого чоловіка і другої жінки характеризується як недостатній. Більше того, за останні 25 років, частота гіподинамії вдвічі збільшилась серед чоловіків і в 1,5 разу серед жінок [62, с. 414].

Побіжно зазначимо, що в країнах Європейського Союзу (ЄС), котрі для українського соціуму є взірцем соціально-економічного, політичного, духовного розвитку, питанням рухової активності населення приділяється значна увага на державному рівні. Так, у Білій книзі "Спорт",

підкреслюється, що недостатній рівень рухової активності є причиною поширення ожиріння та хронічних захворювань, котрі погіршують якість життя людей та стають серйозним тягарем для бюджетів [241, с. 59].

Деструктивним чинником як подальшого розвитку спортивної діяльності, так й утвердження цінностей здорового способу життя є те, що в Україні відсутня єдина дієва система формування здорового способу життя, насамперед дітей і молоді, котра концентрувала б роботу як центральних, так і місцевих органів державної влади, місцевого самоврядування, державних установ та громадських об'єднань, що опікуються питаннями формування здорового способу життя у підростаючого покоління.

Нагальна необхідність створення єдиної та ефективної системи формування здорового способу життя зумовлена тим, що, по-перше, формування здорового способу життя здійснюється, перш за все, за рахунок шляхів, засобів і методів інформування, пропаганди, спеціального навчання [221, с. 118 – 119]. По-друге, вкрай низьким рівнем культури здоров'я взагалі та мотивації здорового способу життя, зокрема значної частини населення України, в тому числі й підростаючого покоління.

Про серйозні проблеми у формуванні здорового способу життя сучасного українського суспільства свідчить те, що населення країни споживає в чотири рази більше алкогольних напоїв, ніж молока [61, с. 120]. Кожний сьомий серед 11-річних та 76 % 17-річних молодих людей мають досвід споживання алкогольних напоїв, а майже кожен четвертий підліток віком від 13 до 17 років раз на місяць вживає міцні алкогольні напої [61, с. 121], що значною мірою унеможливорює утвердження здорового способу життя серед української молоді та негативно впливає на її залучення до занять з фізичної культури та подальший розвиток спортивної діяльності як важливого чинника формування цілісної, гармонійно розвиненої особистості.

Підтвердженням цього є те, що, по-перше, згідно Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури

і спорту на 2012 – 2016 рр., порівняно з 2007 роком кількість осіб, які за станом здоров'я віднесені до спеціальної медичної групи, зросла на 40 %. Це спричинило зменшення кількості залучених дітей і молоді до занять в дитячо-юнацьких спортивних школах на 110 тис. осіб [113], що є деструктивним чинником впливу спорту на формування цінностей здорового способу життя особистості.

По-друге, суттєвим деструктивним чинником впливу спорту на формування цінностей здорового способу життя особистості є те, що сама фізична культура як навчальний предмет, насамперед у закладах вищої освіти, "не виконує повною мірою своєї важливої функції – формування дієвого ставлення людини до власного фізичного вдосконалення, а отже, характеризується зниженням інтересу в більшості студентів до фізкультурно-спортивної діяльності та зменшенням її престижу [78, с. 125 – 126]. Зрозуміло, що подальше зменшення престижу серед студентів фізкультурно-спортивної діяльності, з одного боку, негативно впливає на формування в молоді цінностей здорового способу життя, а, з другого, – на процес повсюдного залучення до спортивної діяльності широкого загалу українських громадян, насамперед молоді.

Досить важливою є оцінка молоддю чинників, що визначають її здоров'я на сучасному етапі розвитку українського суспільства. Так, згідно з результатами соціологічного дослідження "Ставлення молоді України до здорового способу життя", на думку підлітків 14 – 17 років, здоров'я, значною мірою залежить від стану оточуючого середовища – 69 %, від шкідливих звичок – 32,8 %, від психологічної напруги – 24,5 % [175].

Необхідно також звернути увагу на те, що в Україні існує негативна тенденція погіршення медико-демографічної ситуації, свідченням чого є збільшення частки населення, яке оцінює стан свого здоров'я як "дуже поганий" (з 2,5 % у 2014 р. до 2,8 % у 2015 р.) та "поганий" (з 16,1 % до 19,1 %) [36, с. 348].

Тільки трохи більше половини (52,4 % порівняно з 57,3 % за рік до цього) опитаних громадян України заявили, що стан їхнього здоров'я задовільний, менше ніж кожен четвертий (23 %), за власними відчуттями, має відмінне здоров'я. Втім 37,8 % респондентів зізналися, що "здоров'я їм не вистачає". Водночас майже половина опитаних (48,9 %) упевнено зазначили, що їм бракує необхідної медичної допомоги [236, с. 123].

Наведені результати соціологічних досліджень (як і статистичні дані про стан здоров'я українців, якість медичного обслуговування) повинні бути об'єктом пильної уваги не лише вчених, а й влади, політиків, котрі мають в межах дієвої державної програми серйозного покращення вкрай загрозливої демографічної ситуації, робити конкретні практичні кроки, що локалізують та унеможливають ті ризики, що є вже очевидними для широкого загалу пересічних громадян. Відсутність зазначених ефективних кроків з боку влади практично паралізує всі євроінтеграційні прагнення українського суспільства.

Закономірно, що лише здорове суспільство складається зі здорового народу і «саме здоров'я, – наголошував відомий науковець, засновник валеології І. Брехман, – має слугувати головною візитною карткою "успішного суспільства"» [34]. Тому турбота особистості про зміцнення здоров'я повинна, перш за все, втілюватися у формуванні здорового способу життя, що спричиняє благодатний вплив на її гармонійний розвиток, підтримку високої фізичної активності у всіх сферах життєдіяльності, зокрема спортивній. Разом з тим, здоровий спосіб життя особистості передбачає мотивовану трансформацію знань про здоров'я саме в цінності здоров'я та вміння опановувати сучасні оздоровчі технології і транслювати їх через соціальні відносини у всі сфери її життєдіяльності. Здоровий спосіб життя багато в чому передбачає як профілактику хвороб, так і зміцнення здоров'я.

Зазначимо, що представники філософсько-соціологічного підходу розглядають здоров'я як глобальну соціальну проблему сучасного світу

загалом, так і окремих країн. Ми є свідками того, що глобалізований світ виявив запит на необхідність формування якісно нової генерації особистостей, котрі здатні демонструвати високоефективний рівень працездатності та самовіддачі у спортивній діяльності, що передбачає стійкість та витривалість до постійно виникаючих стресових ситуацій. Тому не випадково, що сьогодні є цілком запитаний тип особистості, ідентичної самій собі, сталої та витриманої, котрій притаманна активна життєва позиція, що передбачає постійне морально-духовне та фізичне удосконалення. "Але ж ми, – слушно зауважував Г. Сковорода, – не захворіли б тілом, якби раніше не захворіли душею" [187, с. 265]. Наведені слова Г. Сковороди про сутність та причини хвороб співзвучні їх баченню Ф. Ніцше, котрий на запитання: "Що таке людина?". Дає відповідь: "Купа хвороб, що через дух проникають у світ людини і там шукають вони своєї здобичі" [153, с. 17].

У добу глобалізації нова соціально-економічна та духовна ситуація актуалізує не лише цінність здоров'я як основи здорового способу життя, а й здорової особистості, що здатна до дієвої саморегуляції та продуктивної життєдіяльності, в тому числі й спортивної. Цілком закономірно, що цінність як фізичного, так і психічного здоров'я займає особливе місце в ієрархії особистісних цінностей. Беззаперечним є той факт, що цінність людського життя є абсолютною, оскільки всі інші цінності втрачають поза нею свій сенс. Глибинний зміст людського життя як абсолютної цінності залежить, перш за все, від стану здоров'я, а успішність життя, як і насолода та задоволення ним особистістю, не можливі за відсутності повноцінного здоров'я. Не випадково, що усвідомлення цінностей здоров'я та здорового способу життя в епоху глобалізації набуває визначального чинника у забезпеченні сталого соціально-економічного, політичного, духовного розвитку суспільства.

Особливістю сучасного стану становлення цивілізації, зазначає А. Кудряшова, є "...завдання формування, зміцнення та збереження природного, генетично детермінованого здоров'я людини, що живе в

напруженому інформаційно-енергетичному середовищі, створення екологічно і емоційально-комфортного середовища спілкування і праці, стають пріоритетними для людського співтовариства" [117, с. 645]. У свою чергу, екологічно й емоційно-комфортне середовище праці та спілкування у всіх сферах життєдіяльності соціуму, зокрема спортивній, варто розглядати як основу здорового способу життя.

Спорт та здоровий спосіб життя – це фундаментальні цінності, що, з одного боку, визначають структуру будь-якої особистості, а з другого, – їх необхідно розуміти як особистісні цінності, що зумовлюють творчу, цілеспрямовану діяльність особистості, орієнтовану на них. Як фундаментальна цінність спорт володіє значним творчим потенціалом, оскільки наші уявлення про те, що він сприяє фізичному і психологічному здоров'ю особистості та зміцнює імунітет, в епоху глобалізації потребують певної корекції.

Так, американські вчені довели, що регулярні фізичні навантаження стимулюють творчі здібності, тому представникам творчих професій варто частіше відвідувати спортзал. Дослідники із Нью-Йоркського університету обґрунтували, що під час занять спортом в мозку людини активізуються ділянки, що відповідають за творчість та натхнення. Окрім того, фізичні навантаження сприяють насиченню крові і клітин мозку киснем, завдяки чому людині легше мислити і аналізувати [33]. Відтак, завдяки спортивній діяльності людській організм стає більш стійким до стресів, що безпосередньо пов'язано зі здатністю до творчості.

Отже, спорт, якому властивий людиновимірний, загальнокультурний потенціал, є не лише надійним каналом виходу агресивної енергії й утвердження толерантності та шляхетності, а й ефективно впливає на покращення і зміцнення здоров'я населення внаслідок розвитку й поширення масового спорту та залученню до нього широкого загалу громадян, насамперед, молоді.

Досліджуючи вплив спорту на формування цінностей здорового способу життя особистості, слід наголосити, що формування останнього є

вкрай складним системним процесом, який вбирає в себе багато компонентів саме способу життя глобалізованого суспільства, котрий містить такі базові сфери життєдіяльності особистості, як соціально-економічну, політичну, духовну та спортивну.

Орієнтація особистості на формування й дотримання вимог здорового способу життя зумовлена багатьма чинниками, серед яких варто виокремити, насамперед, об'єктивні суспільні чинники, що визначають утвердження здорового способу життя в таких основних сферах життєдіяльності соціуму, як трудова, сімейно-побутова, освітня, спортивна та дозвілля. Серед базових чинників формування здорового способу життя особливе місце належить системі ціннісних відносин, що визначають не лише життєвий шлях особистості, а й її свідому, творчу активність у формуванні та підтриманні здорового способу життя.

У контексті нашого дослідження привертає увагу визначення ціннісних орієнтацій здорового способу життя студентами Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького, котре дає змогу виділити серед них умовно чотири групи:

- перша група містить загальнолюдські цінності, що отримали у студентів оцінку пріоритетного значення (від 58 до 82%), до яких віднесено: вдале сімейне життя, мужність і чесність, здоров'я, всебічний розвиток особистості, інтелектуальні здібності, сила волі і зібраність, вміння спілкуватися, володіти красою і виразністю рухів;

- друга група таких "переважних цінностей" (від 59 до 75%), як гарна статура і фізичний стан, авторитет серед оточуючих;

- третя група цінностей отримала визначення "суперечливих", оскільки в них одночасно представлені ознаки великого і невеликого значення (від 29 до 48%). Вона передбачає наявність матеріальних благ, успіх у роботі, задоволеність навчанням, заняття фізичною культурою і спортом, хороший рівень розвитку фізичних якостей, цікавий відпочинок;

– четверта група цінностей отримала визначення "приватних", враховуючи те, що її змісту студенти надають невелике значення (від 21 до 31 %) – знання про функціонування організму людини, фізична підготовленість до обраної професії, громадська активність [23, с. 220 – 221].

Отримані результати соціологічного дослідження дають змогу зробити висновок про те, що в сучасному українському суспільстві існує суперечність між безумовною цінністю загальних положень здорового способу життя і конкретними цінностями його підтримки, насамперед, професійного здоров'я. Ґрунтуючись на результатах соціологічного дослідження, є всі підстави стверджувати, що рівень ціннісно-смислового ставлення студентів до здоров'я не можна вважати задовільним [23, с. 221]. Це не може не позначатися на процесі функціонування спортивної діяльності та її впливу на формування здорового способу життя.

Адже цінності спортивної діяльності, передусім, утилітарні, соціальні, духовні, є визначальними в зміцненні здоров'я, оскільки їм притаманна яскраво виражена активна, творча сутність. Зважаючи на це, правомірно, на наш погляд, розглянути ставлення представників різних молодіжних субкультур до спортивної діяльності.

Цінності субкультури, що, безумовно, здійснюють вплив на формування особистості, яка є членом певної групи, не слід сприймати як заперечення традиційної, національної культури, але, разом з тим, вони є певним відхиленням від неї. Виходячи з того, що завданням нашого дисертаційного дослідження не є дослідження різноманітних як формальних, так і неформальних субкультурних об'єднань, то зазначимо, що осмислення типологій субкультур дає підстави зробити висновок, згідно з яким активне та регулярне заняття спортом є підґрунтям для виокремлення певної молодіжної субкультури.

Серед таких неформальних об'єднань молоді, як рокери, металісти, хакери, байкери, кришнаїти, особливе місце належить люберам та атлетам, котрі активно та мотивовано займалися та займаються силовими видами спорту.

Зауважимо, що діяльність люберів, для яких пріоритетними була атлетична гімнастика (культуризм), обмежена хронологічними межами радянських 1980-х років минулого століття. Також необхідно не залишати поза увагою фанатів, котрим характерна не стільки спортивна, скільки навколоспортивна діяльність, аналіз якої виходить за межі цієї дисертаційної роботи.

Серед безпосередньо націлених на спорт молодіжних субкультур, слід назвати також реперів, для яких баскетбол є найпопулярнішим видом спорту. Причому, реperi не лише активно займаються спортом, а ставляться до цього творчо та відповідально. Проте вони часто демонструють й агресивні прояви у своїй поведінці, вважаючи, що світ є занадто жорстким, а тому вони мають себе захищати, навіть за допомогою зброї. Причетними до спорту є роллери – любителі роликових ковзанів, що об'єднують у своїх лавах переважно школярів старших класів, а також студентів [112]. Важливим є те, що саме серед люберів та атлетів здоровий спосіб життя сприймався і сприймається як суттєва цінність, тоді як у фанатів він не є пріоритетним і не осмислюється як цінність. Це є показником того, що саме через спортивну діяльність молода людина може знайти себе в межах певної субкультури. Зазначимо, що сучасна модель спорту як формалізованої змагальності, дає можливість особистості не лише визначити своє ставлення до суспільства, але через це ставлення усвідомити своє місце та свій статус в соціумі.

У добу глобалізації модель спорту саме як макромодель розвитку особистості неухильно набуває рис важливого соціального інституту. В умовах професіоналізації та економізації спортивної діяльності особливої актуальності набуває всебічне осмислення шляхів утвердження соціально-психологічних рис, які визначають світ спорту та його вплив на формування ціннісних орієнтацій особистості, що детермінують, врешті-решт, її спосіб життя. Подібна постановка питання дозволяє розглядати спортивну діяльність не лише як простір особистісного фізичного удосконалення, а й акцентувати увагу на її важливій ролі в соціалізації особистості та впливі на

формування ціннісних орієнтацій, котрі значною мірою зумовлюють стан здоров'я особистості.

Отже, соціалізація особистості через спорт як соціальний інститут сприяє становленню й розвитку змін у ставленні до соціального середовища та утвердження соціальної компетентності, визначенні стратегії і тактики поведінки та впливу на ціннісні орієнтації, що детермінують здоровий спосіб життя. Необхідно наголосити, що здоров'я, згідно цілісного його сприйняття, має такі чотири складові : соціальну, духовну, фізичну та психічну.

Відомо, що стан здоров'я особистості детермінований як соціально-економічними, духовними, так й екологічними чинниками. У цьому контексті звернемо увагу на думку польського дослідника Н. Воланського про те, що стан здоров'я визначається, насамперед, способом життя людини, її спадковістю та навколишнім середовищем, в якому вона перебуває [258, с. 259 – 265]. Якщо умовно визначити вплив на здоров'я усіх чинників як 100 %, то в результаті 20 % – зумовлено спадковістю, 20 % – залежить від екологічного середовища, не більше 10 % – від стану всієї системи охорони здоров'я. Разом з тим, найбільша частка, котра, згідно оцінкам різних фахівців, становить щонайменше 50 %, залежить від способу життя, якого дотримується особистість [73].

Актуальними є й дані О. Дубогай, що побачили світ ще у 1985 році, згідно з якими 20 % стану здоров'я залежить від екологічного середовища, у якому перебуває особистість, в той час як, згідно з результатами соціологічного дослідження "Ставлення молоді України до здорового способу життя", вже 69 % молоді вказали на залежність здоров'я від стану оточуючого середовища [175]. Така розбіжність в осмисленні впливу оточуючого середовища на стан здоров'я особистості, на наш погляд, зумовлена значною мірою тим, що дані О. Дубогай були оприлюднені ще до Чорнобильської катастрофи, котра докорінно змінила всі наші уявлення про залежність здоров'я від екологічного середовища, що є суттєвим чинником формування саме способу життя особистості.

Взагалі, спосіб життя слід розуміти як біосоціальне поняття, що містить в собі знання про відповідний тип життєдіяльності особистості та визначається її соціально-трудовою, спортивною діяльністю, побутом, мірою та формою задоволення як матеріальних, так і духовних потреб, режимом, правилами та зразками індивідуальної і суспільної поведінки. При цьому необхідно зазначити, що спосіб життя особистості містить в собі три складові. Перша – рівень життя. Уявлення про сутність способу життя будуть неповними та фрагментальними, якщо не визначити зміст цього поняття, яке відображає, перш за все, міру задоволення різноманітних, як матеріальних, так і духовних, культурних потреб особистості.

Не викликає жодних сумнівів те, що саме міра задоволення всіх життєвих потреб особистості, врешті-решт, визначає її спосіб життя, котрий може бути як здоровий, так і нездоровий. У цьому контексті актуальними є слова українського філософа XVI – XVII ст. К. Саковича про те, "як челядь у домі, так і члени в тілі пошкоджуються і гинуть у два способи: через надмірність і через недостатність. Коли надмірно їдять і п'ють – то із-за надмірності, а коли недосипають і недоїдають, – через недостатність, але обидва приводять природу до загибелі" [116, с. 112]. Другою складовою є стиль життя особистості, що зумовлює особливості, специфіку її соціально-трудової, духовної, спортивної поведінки. Іншими словами, стиль життя – це насамперед, певний стандарт, зразок, котрий детермінує функціонування психофізіологічних, психологічних процесів особистості, їх специфіку та особливості. Як складне соціально-психологічне поняття, стиль життя відображає усю палітру соціально-трудової, духовної, спортивної діяльності та фіксує їх особливості й специфіку. І, нарешті, третьою складовою способу життя є його якість, що означає, передусім, міру комфорту при задоволенні розумних потреб особистості. Тому якість життя треба розуміти, насамперед, як соціальне поняття, котре за допомогою саме міри комфорту задоволення життєвих потреб особистості дозволяє дослідити основні критерії, характеристики, параметри її способу життя.

В умовах модернізації і системної трансформації українського суспільства серед фундаментальних цінностей здорового способу життя необхідно назвати, по-перше, ставлення до здоров'я як суспільного блага, котре слід постійно зміцнювати, зберігати; по-друге, широкому загалу українців має бути притаманне сприйняття здоров'я як цілісного поняття, що вбирає в себе соціальну, фізичну, духовну, психічну складову; по-третє, важливою цінністю формування здорового способу життя є рівність громадян, щодо забезпечення, зміцнення та збереження здоров'я, що виступає втіленням соціальної справедливості, котра унеможливорюється в сучасному українському суспільстві майновим розшаруванням, не притаманним європейським країнам. Останнє для України є орієнтиром соціально-економічного, політичного та духовного розвитку.

Враховуючи вищезазначене, здоров'я необхідно розуміти не лише як стан організму людини, її визначальну цінність, а й як стратегію життя особистості, детерміновану її ціннісними орієнтаціями. Тому кожна особистість, в тому числі й спортсмен, має раціонально, спираючись на відповідні знання та життєвий досвід, керувати своїм здоров'ям та знаходити оптимальні засоби як для його підтримки, так і для збереження шляхом дотримання та впровадження власної стратегії і тактики мотивації здорового способу життя.

Актуальність саме ціннісного дослідження спорту детермінована й тим, що в сучасному українському суспільстві існує суттєва розбіжність між офіційним визнанням і сприйняттям його цінності та практичним, буденним ставленням до нього. Причому, в суспільстві схвальні ціннісні орієнтації відносно спорту виражені не повною мірою. І не в тому сенсі, що в суспільній свідомості відсутнє сприйняття цінності спорту, а в тому, що з боку держави відсутня дієва спортивна політика, яка б ґрунтувалася на належній фінансовій, матеріально-технічній, кадровій базі, здатній успішно залучати населення, насамперед, молодь до спортивної діяльності, ефективно готувати переможців міжнародних спортивних турнірів і, перш за все, Олімпійських ігор.

Про яку результативність спортивної політики може йти мова, якщо витрати на фізичне виховання на душу населення в Україні становлять лише 7 копійок, тоді як у країнах ЄС в середньому 150 євро [83, с. 60]. Тому українській владі необхідно активно вивчати та впроваджувати позитивний досвід європейських країн із підтримки та розвитку спортивної діяльності. Наприклад, уряд Німеччини ще у 2007 році ухвалив закон, який передбачає дієву підтримку тренерів та інструкторів з фізичної культури, а також усіх спонсорів, котрі підтримують подальший розвиток спортивної діяльності. Згідно з цим законом було підвищено суму доходу, що не оподатковується з 1848 євро до 2100 євро на рік, а також суму доходів з аналогічної діяльності до 500 євро [250, с. 45].

Вкрай низькі асигнування з боку української держави на розвиток спорту та спортивної діяльності аж ніяк не сприяють, з одного боку, інтеграції українського спорту в загальноєвропейський спортивний простір, а з другого, – практичній реалізації європейських прагнень сучасного українського соціуму. Адже спорт – це важливий фактор соціальної інтеграції суспільства, дотримання прав людини, підтримки рівних можливостей. Тому не випадково на офіційному сайті Європейського Союзу наголошено, що заняття спортом і руховою активністю мільйонів людей виступає суттєвою ознакою життя в Європі.

Значення спорту полягає в тому, що він ефективно сприяє фізичному та психологічному благополуччю, виконує освітню функцію та слугує формуванню соціальних цінностей, інтегрує людей та громадян, виступає значним сектором економіки, що постійно зростає, сприяє створенню нових робочих місць [253].

Досліджуючи значення спортивної діяльності у формуванні цінностей здорового способу життя особистості, необхідно вказати й на позитивну тенденцію суспільного розвитку України початку ХХІ ст. Вона полягає в тому, що останнім часом у суспільному житті та системі цінностей українського соціуму дедалі більше набуває визнання фізичної культури та

спорту важливою складовою соціальної політики держави, орієнтованою на зміцнення здоров'я нації, виховання позитивних моральних якостей, формування здорового способу життя. Так, у "Національній доктрині розвитку фізичної культури і спорту України" акцентовано увагу на необхідності вдосконалення роботи у цій царині, на піднятті престижу фізкультури і спорту, на вдосконаленні системи масового залучення дітей до початкових занять спортом, на створенні умов для подальшого розвитку професійного спорту на комерційних засадах [152].

Цілком закономірно, що практична реалізація зазначених завдань у сфері розвитку фізичної культури і спорту сприяє створенню належних умов для занять, насамперед молоді, фізичною культурою і спортом, будівництву сучасних спортивних споруд, обладнаних новітніми технічними засобами, а пріоритетні національні проекти покликані мотивувати та ефективно залучати людей у фізкультурно-спортивні практики. Проте в умовах сучасного українського суспільства не можна не помітити суперечливість заходів у сфері спортивної діяльності, оскільки вони не є системними, мають характер одноразових акцій і нерідко відірвані від реальності.

Отже, розгляд визначальних детермінант здоров'я у контексті соціально-філософського аналізу дає змогу зробити висновок про те, що значна кількість таких хвороб глобалізованого світу, як тютюнопаління, алкоголізм, наркоманія, онкологічні, серцево-судинні, психічні, захворювання, мають антропогенну природу і детерміновані, значною мірою, способом життя особистості, її поведінкою та впливом соціального й екологічного середовищ.

І саме унікальний потенціал фізичної культури і спорту, виражений насамперед можливістю підтримувати та зміцнювати здоров'я, раціонально використовуючи все доступне різноманіття їх засобів і методів, на нашу думку, сприятиме подоланню та вирішенню розглянутих проблем. Саме на спорт покладаються великі надії у профілактиці та боротьбі зі шкідливими

звичками серед молоді, оскільки лише силові та примусові заходи, як правило, не мають позитивного результату.

Зважаючи на це, важливо навчити молодь тому, як піклуватися про здоров'я, виробити суспільні ідеали й соціальні норми, які заохочували б до здорового способу життя. Спорт як одна з основних соціальних цінностей повинен розглядатися у контексті та єдності способу життя суспільства й особистості людини, у взаємозв'язку із завданнями збереження здоров'я та поліпшення якості життя, як форма соціальної практики виховання повноцінної та гармонійної людської особистості. Зазначене актуалізує проблему освітнього потенціалу цінностей спортивної діяльності.

3.2. Освітній потенціал спортивної діяльності у системі суспільних цінностей сучасності

Комплексне осмислення фундаментальних цінностей, формуванню яких у глобалізованому світі може та повинна сприяти спортивна діяльність, зумовлює необхідність дослідження соціальних цінностей спорту крізь призму освіти у контексті формування всебічно розвиненої та гармонійної особистості. Сфера освіти – це особлива сфера суспільного життя, в якій специфічно проявляються об'єктивна детермінація і суб'єктивні інтенції, потреби та інтереси людей, екзистенціали й цінності, раціональність й ірраціональність, традиції і новації, "освічена корисливість" і загальнолюдські ідеали, норми і свавілля.

Саме в освітньо-виховній системі домінує функція передачі соціально значущих умінь, навичок, знань, основних культурних паттернів, які ніби "нівелюються", виводяться з фарватерного напрямку в більш розгалужене русло трансляційних процесів рефлексії якісних характеристик, що відтворюють культурний досвід, значущість й обґрунтованість набутих знань, вірогідність їх актуалізації на подальших етапах цивілізаційного

розвитку. Прискорення процесів суспільних та культурних трансформацій внаслідок інноваційних технологій, становлення суспільства знань на постіндустріальній основі змінюють традиційні уявлення щодо способів конституювання освітньої реальності та її репрезентацій як на глобальному, так і на національному рівні, перспектив розвитку освіти.

Однією з сутнісних характеристик сучасної освітньої реальності, елементом, який конструює її, є комунікативний процес або інтерсуб'єктивно структурований і типізований світ комунікації. Освітня реальність існує в постійно відновлюваному контакті людей, конституюється узгоджено певними індивідами.

Як соціальний інститут система освіти, по-перше, знаходиться всередині когнітивного простору певного суспільства і постає його найважливішим елементом; по-друге, свідомо, цілеспрямовано, організовано інтегрує людину в простір знання із соціально необхідною якістю знань; по-третє, є визначальною соціальною інституцією формування особистості, яка відповідає новому соціальному середовищу й суспільству знань, водночас й сама буде адекватним суб'єктом формування такого типу соціуму. Суспільство знань передбачає наявність у сфері освіти інтелектуальних чеснот, які зорієнтовані на позитивні якості, зокрема: уважність, вдумливість, критичність, інтелектуальна совість, допитливість, винахідливість, інтелектуальна скромність та совість.

Цілком закономірно, що актуалізація соціально-філософського аналізу проблеми досягнення гармонійного стану існування людської особистості в сучасному трансформаційному соціумі детермінована динамічним розвитком усіх сфер соціального життя та форм життєдіяльності, особливе місце серед яких належить діяльності спортивній.

У структурі сучасного наукового знання спорт як специфічну практику духовно-тілесного розвитку, суттєву складову фізичної культури, а отже, культури загальнолюдської, варто розглядати як надійний засіб виховання, творення та розвитку людиною самої себе як істоти соціальної. Тому не

випадково, що саме у процесі спортивної діяльності відбувається не лише соціалізація особистості, а й здійснюється всебічний прояв та вимір її потенційних фізичних та духовних сил, здібностей та можливостей. Зважаючи на це, М. Візтей та Д. Качуровський стверджують, що спорт є переважно "консервативною діяльністю", що базується на досить стійкій системі принципів [44, с. 29], а тому, відповідно, може виступати осередком конституювання соціальних цінностей.

Відомо, що майбутнє будь-якого суспільства значною мірою залежить від тих ціннісних орієнтацій, що є пріоритетними та визначальними у його соціально-економічному, політичному, духовному розвитку. Адже цінності як основа формування свідомості, визначають широку палітру зв'язків особистості з соціумом, регулюють її соціальну поведінку, зумовлюють життєву стратегію та наповнюють її відповідним світоглядним смислом. Як слушно зазначає Н. Асташова, цінність треба розуміти як "багатоаспектне явище, зумовлене соціальними обставинами, які мають чітко заданий культурою сенс, що містить позитивну або негативну оцінку світу в широкому значенні" [9, с. 8]. У процесі опанування загальнолюдськими цінностями, котрі класифікуються як економічні (підприємництво, достаток, успішність), політичні (громадянські свободи, патріотизм, справедливість), релігійні (віра, спасіння, благодать), моральні (добро, зло, совість, честь), естетичні (краса, стиль, гармонія), наукові (істина, знання), вітальні (життя, безпека, здоров'я, якість життя), і соціальними нормами – зразками діяльності та правилами поведінки, всі, хто об'єднаний спортивною діяльністю, здійснюють таким чином інтеграцію у соціальне середовище, перетворюючи соціальне на індивідуальне.

Отже, спорт як тілесно-духовне опанування людиною оточуючого середовища, здійснює значний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, формуючи при цьому відповідне бачення сутності таких соціальних цінностей як сім'я, дисципліна, суспільне становище, особиста незалежність, працьовитість, рівність.

Доречно звернути увагу на судження Є. Пінчука та Л. Шеремет про те, що "спорт, як факт культури, знаходить своє втілення в поєднанні музичного мистецтва з гімнастичним" [166, с. 118]. Іншими словами, в єдності духовного з фізичним, культури та мистецтва з розвитком тілесності, котра є не лише дієвим шляхом утвердження особистості спортсмена, а й формування та збереження його іманентної тілесно-духовної єдності як наочного прояву людиновимірної сутності спорту. А тому є всі підстави стверджувати, що спорт є чинником всебічного розвитку людини, важливою умовою подолання дисбалансу в розвитку особистості та її самоствердження. До того ж, як засвідчують соціологічні дослідження молоді, яка займається спортом, останній формує первісне уявлення про життя і світ [70, с. 214].

Досліджуючи сутність освітнього потенціалу цінностей спортивної діяльності, вкрай проблематично уявити сучасний освітній процес поза застосуванням аксіологічного підходу, оскільки в будь-яку історичну епоху зміст таких важливих питань як "Навіщо вчать?", "Хто вчить?", "Чому вчать?" сприймається по-різному. Тому не випадковим є те, що зміст поняття цінностей постає наріжним каменем організації та функціонування освітнього процесу, до осмислення сутності якого зверталися такі відомі педагоги, як Я. Коменський, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський.

Зокрема, К. Ушинський підкреслював, що такі фундаментальні загальнолюдські цінності, як милосердя, добро, любов та віра в людину є надійним підґрунтям навчально-виховного процесу будь-якої історичної епохи. Педагог наголошував, що виховання необхідно розглядати як індивідуальну цінність, котра формує "другу природу людини" в форматі її відданості принципам моральності та свободи. "Моральність і свобода, – зазначав К. Ушинський, – два таких явища, які зумовлюють одне одного і одне без іншого існувати не можуть, оскільки моральна лише та дія, яка випливає з мого вільного рішення, і все, що робиться не вільно, чи то під впливом чужої волі, чи під впливом страху, чи під впливом тваринної

пристрасті, є, якщо не аморальною, то, у будь-якому випадку, не моральною дією" [208, с. 467].

Цінність, що інтегрована у простір соціальної та освітньої дійсності, надає їй яскраво вираженого культурного змісту. Як надійні регулятори освітнього процесу, цінності визначають діяльність, спілкування педагога з учнями, зокрема, тренера зі спортсменами. У свою чергу, "...філософсько-освітні засади сучасного спорту як соціально-аксіологічної системи, – наголошує В. Білогур, – включають аналіз проблем досягнення цінностей спорту, протиріччя між свободою і насиллям, естетичні проблеми типу допінгу, статева належність, сильне соціальне й економічне розшарування" [25, с. 10 – 11]. Останнє, як ми зазначали вище, значною мірою нівелює фундаментальні ідеї олімпізму та гуманізму як основи спортивної діяльності.

Майнове розшарування сучасного українського суспільства, комерціалізація освітньої сфери, інформаційних послуг та культури загалом, спричиняють не однакові стартові можливості для представників різних соціальних верств в отриманні якісної освіти та доступу до цінностей матеріальної і духовної культури, що, безумовно, не може не впливати на залучення до спортивної діяльності широкого загалу українських громадян, насамперед, молоді. Така негативна тенденція розвитку українського соціуму накладається на нерівність за станом здоров'я величезної кількості населення, котра через бідність, а нерідко й спадкову бідність, позбавлена можливості доступу до якісних медичних послуг.

Дія зазначених негативних тенденцій розвитку як освітньої, так і сфери охорони здоров'я українського суспільства звужує соціальну базу функціонування саме масового спорту та стимулює подальший розвиток професійного спорту, спорту вищих досягнень не лише за межами ідеалів гуманізму та олімпізму, а й в статусі елітарного, практично мало доступного для широкого загалу бідних верств молодого населення країни. Окрім цього, необхідно зауважити, що і в минулому "спорт завжди асоціювали із

заможними верствами населення, він був дороговартісним заняттям і мав дозвільно-розважальний характер" [91, с. 103], котре апріорі передбачало наявність у спортсмена повноцінного як фізичного, так і духовного здоров'я.

Вітчизняна дослідниця спорту О. Кириленко обґрунтовано ввела в науковий обіг поняття "валео-статус" і "валеостратифікація", котрі позначають прояви нерівності за станом здоров'я та є продуктами під час аналізу впливу спорту на соціальну нерівність сучасного українського соціуму [106, с. 6]. Всебічне дослідження зазначених явищ, на наше переконання, варто здійснювати з точки зору подальшого осмислення шляхів розвитку як сфери охорони здоров'я, так і освітньої зокрема.

При цьому необхідно звернути увагу на те, що школа, як фундамент будь-якої освітньої системи, завжди виконує, за влучним висловом П. Сорокіна, функцію "соціального елеватора", тому що "завдяки освіті індивід переходить з одного способу життя в інший – спосіб життя студента, домовласника, аскета, мандрівника, переходить з одної соціальної позиції в іншу, більш високу" [191, с. 398].

Водночас зазначимо, що в умовах поглиблення соціальної поляризації сучасного українського суспільства, освіта, по-перше, не є надійним гарантом, використовуючи термінологію П. Сорокіна, переходу особистості, зокрема спортсмена, з одної соціальної позиції в іншу, більш високу, оскільки сьогодні люди розумової праці в переважній більшості є представниками не стільки нових українців, скільки нових бідних. Подібна ситуація не може не деформувати освітній потенціал цінностей спорту, беручи до уваги те, що спорт вищих досягнень в умовах його комерціалізації функціонує нерідко, як ми зазначали вище, за межами гуманізму та відданості ідеалам олімпізму.

По-друге, суттєвим деструктивним фактором функціонування освіти як соціального інституту в сучасному українському соціумі, що негативно впливає на прояв освітнього потенціалу цінностей спортивної діяльності, є те, що «сліпе копіювання західних моделей освіти, орієнтованих на передачу

максимального обсягу знань і освоєння технологій, в Україні неминує спричинити кризу соціально-культурної і особової самоідентичності, бо інструментальна природа цих моделей не враховує духовно-етичної складової освітнього процесу, вихолощуючи тим самим справжню суть даного соціального інституту. Організуюча і "творча" сила освіти полягає в її здатності забезпечувати органічність і цілісність особистості» [13, с. 48 – 49].

Таким чином, визначальною рисою освіти є те, що вона формує людину не лише як істоту соціальну, а й як духовну та надає їй можливість піднятися над усім особистим, зрозуміти те спільне, котрим визначається особливе, унікальне та неповторне. Більше того, завдяки освіті особистість здійснює шлях до всезагального, що є, як її самоствердженням, так і перемогою над собою, над своєю природною сутністю та сходженням у простір духу і свободи. Окрім того, середовище в якому здійснюється соціалізація особистості, зокрема спортсмена, є реальним світом, що "утворюється культурою і насамперед мовою, системою цінностей і смислів, а також повсякденністю, що спирається на звичаї, традиції, буденну свідомість" [145, с. 230].

Звертаючи увагу на фізичне виховання і спорт у педагогічному дискурсі, М. Ібрагімов констатує: "Освітній процес називається так тому, що він формує образи світу, уявлення про нього, що означає просвітлений, а отже, і визначення на цій основі життєвих намірів, того, що зветься життєвими орієнтирами" [92, с.161].

М. Ібрагімов прогностично зауважує, що застаріла парадигма фізичного виховання і спорту не відповідає реаліям XXI століття [89, с. 43 – 59]. Попередні гасла вже не заціплюють молодь заняттями фізичної культури і тому невідкладно потрібно відновлювати престиж рухової активності, привабливість спортивної діяльності як "конструкта прогресу і факторів збереження національного здоров'я" [89, с. 57]. Поняття здорової нації, на думку науковця, містить не тільки фізичне здоров'я, а й здатність долати різні перешкоди, прояви "душевної хвороби", такі, як тютюнопаління,

наркоманія, алкоголізм, що вкорочують тривалість життя людини, приводять до втрати його сенсу і викликають збайдужіння до стану свого здоров'я.

Тому фізичне виховання людей постає найгострішою глобальною проблемою "виживання людства як роду", вирішення якої передбачає утвердження здорового способу життя кожного індивіда, поширення суспільного ідеалу "здоров'я як змісту життя", залучення різних верств населення до занять з фізичного виховання, прикладних видів спорту, до переорієнтації спорту на масово-оздоровчий для піднесення змагальної діяльності людей з метою забезпечення їх тривалої життєдіяльності [89, с.49].

Вказуючи на наявну комерціалізацію спорту і вважає цю тенденцію важким випробуванням для соціуму, М. Ібрагімов пропонує посилювати гуманістичну складову фізичної культури, що є одним із способів "приборкання агресивності" та умовою підвищення соціальної активної людей. Назвавши спортивну культуру чи не єдиною формою "відтворення натурально-природного субстрату людської діяльності", дослідник закликає ще більше розкривати потенціал уроків фізичного виховання, щоб у найближчому майбутньому "здійснити поворот до людського тіла як природного феномену для піднесення життєтворчості людини в нових реаліях світу, таких як технологізація і комп'ютеризація всіх сфер суспільного життя" [89, с. 46].

Тому вбачається надзвичайно актуальним пропаганда та агітація симбіозу фізичного виховання і спорту серед широких верств населення. Без серйозної мотивації, передусім суб'єктивно-особистісної зацікавленості індивіда до занять спортивною діяльністю задля збереження власного здоров'я, зміцнення характеру й досягнення високих результатів, спорт не зможе зайняти важливого місця в житті кожного українця.

У цьому контексті звернемо увагу на розвиток студентського спорту на українських теренах. На жаль, слід визнати, що він залишається на рівні любительського в порівнянні з іншими країнами, особливо з американською системою фізичного виховання студентської молоді. Спорт у США ще на

початку XX ст. перетворився на справжній культ, який не лише сприяв вихованню здорового покоління, а й відкрив доступ до якісної освіти в найпрестижніших університетах країни, популярності й визнання.

Для американського студента спорт є найулюбленішою справою, якій він присвячує свій вільний час. Більше того, й репутація університету значною мірою залежить від спортивних успіхів його вихованців. Тому студентські команди фінансуються на високому рівні, спортсменів тренують висококваліфіковані тренери. Самі ж університетські змагання привертають до себе велику увагу ЗМІ й глядачів, на стадіонах збираються тисячі й тисячі вболівальників. Бути членом університетської спортивної команди – це не лише престижно, а й фінансово вигідно, оскільки вартість навчання в кращих американських університетах досить висока. Студенти-спортсмени мають можливість вибороти право на безкоштовне навчання, отримуючи різноманітні стипендії. Щоправда, таке ставлення американців до спорту нерідко веде до того, що університети виховують молоду людину з вузькими поняттями, незрілістю думки, стадним захопленням іграми, що призводить до азарту й жорстокості.

Наголошуючи на тому, що соціалізація спортсмена значною мірою здійснюється на основі дотримання таких цінностей спортивної діяльності, як краса, сила фізично та духовно здорового тіла, слід зазначити, що саме фізкультурній освіті належить визначальна роль у формуванні гармонійної єдності тілесного й духовного в людині як істоті соціальної.

Осмислюючи сутність фізкультурної освіти, її зміст, завдання і функції, вітчизняні дослідники Т. Глоба та А. Піддубна зазначають, що фізкультурна освіта – "це, насамперед, розвиток і гармонійна єдність тілесного й духовного в людині шляхом рішучого прориву в світ знань про здоров'я й фізичне вдосконалювання, впровадження в педагогічний процес таких методик фізкультурно-оздоровчої й спортивно-масової діяльності, які дозволяли б домогтися елементарної гармонізації фізичного і духовного, забезпечували б всім тим, хто змагається, повноту переживань й відчуттів" [57, с. 90].

У цьому контексті особливо слід підкреслити освітній потенціал цінностей спортивної діяльності, який, з одного боку, полягає у перетворюючій сутності освіти та знаходить свій прояв у формуванні та гарантуванні органічності й цілісності особистості, а, з другого, – необхідності враховувати, що "оскільки екзистенціалістська антропологія розглядає людину як багатогранну та єдину у власній буттєвості, біологічну і соціальну, фізичну і психічну, природну і духовну істоту, то тіло спортсмена інсценує майстерну досконалість і водночас уразливість її до стихійних поривів як природного, так і божественного творіння" [89, с. 46].

Цілком закономірно, що суттєвим напрямком сталого розвитку спортивної діяльності є нагальна необхідність постійного контролю спортсменом не лише своїх дій, рухів та прийомів, а й своєї спонтанності та експресивності. І саме "освіта, – наголошує А. Маслоу, – повинна бути спрямована на культивування як контролю, так і спонтанності й експресивності" [143, с. 240] як чинника формування всебічно розвиненої, гармонійної, цілісної особистості.

Тому в умовах становлення й розвитку інформаційного суспільства, основним багатством якого є не стільки матеріальні цінності, скільки інтелект, інформація, особливої актуальності набуває проблема формування саме цілісної особистості, котра органічно поєднує як фізичну досконалість, так й інтелектуальний розвиток. Разом з тим, "орієнтація у суспільстві на ідеал інтелектуального генія з посередніми фізичними даними з часом, – попереджає Н. Ашиток, – може стати чинником суттєвих суспільних змін – ослаблення суспільства загалом. Саме тому актуальним є пропагування всебічно розвинутої особистості" [11, с. 220].

Отже, освітній потенціал цінностей спортивної діяльності, як тілесно-духовного опанування особистістю спортсмена оточуючого середовища, є суттєвим чинником успішного соціального облаштування багатьох сфер життєдіяльності як суспільства загалом, так і особистості зокрема.

Водночас філософські засади спорту як соціально-аксіологічної системи, слушно зазначає В. Білогур, "виражають гуманістичні цінності, що орієнтуються на розвиток творчих потенцій, а не на вузькопрагматичні інтереси, тому нагорода спортсмена повинна відображати патріотичні мотиви (почуття), гордість за свою країну, позитивний смисл постіндустріальної цивілізації, в основі якої вираження соціально-ціннісної системи, що виконує різноманітні функції: емоційну, соціально-інтегративну, політичну, біологічну, функцію соціалізації й мобільності" [25, с. 10].

Зазначимо, що нагорода спортсмена, яка символізує патріотичні почуття, є одночасно демонстрацією його потужних як фізичних, так і духовних сил, волі до перемоги не лише над своїми суперниками, а й над самим собою. У цьому контексті звернемо увагу на позицію А. Токвіля щодо поділу патріотизму на інстинктивний і раціональний. Якщо інстинктивний патріотизм, на думку мислителя, має місце там і тоді, коли "звичаї прості", а в соціумі панує довготривалий суспільний порядок, то раціональний є результатом розвитку саме освіти і має поширення за допомогою законів. Якраз така любов до батьківщини, зазначає А. Токвіль, хоч "менш великодушна й палка, але плідотворніша й стійкіша", оскільки "зливається з особистими інтересами людини" [207, с. 197].

Отже, особисті інтереси спортсмена відіграють значну роль у прояві раціонального патріотизму, котрий є результатом розвитку освіти, потенціал якої визначає значною мірою зміст цінностей спортивної діяльності. Досліджуючи сутність освітнього потенціалу цінностей спортивної діяльності в умовах інформаційного суспільства, слід звернути увагу на те, що сьогодні "зменшився інтерес до фізичних навантажень, а також і до ігрового компоненту в культурі" [85, с. 198]. Це негативно впливає на процес здійснення спортивної діяльності як особливої практики духовно-тілесного розвитку особистості спортсмена.

Більше того, важливою особливістю функціонування спортивної діяльності в умовах інформаційного суспільства є те, що "якщо на

попередніх етапах культурно-цивілізаційного розвитку різні форми фізичних вправ виникали з природної потреби фізичного навантаження на соматiku людини, вродженого тяжіння до грайливих взаємин між біологічними особинами і фіксування даного потягу в створеному і усвідомленому соціумі..., то в сучасних умовах інтелектуалізації всіх сфер суспільної життєдіяльності, такої потреби не існує" [85, с. 198].

Констатуючи відсутність в сучасному інформаційному суспільстві фундаментальної природної потреби фізичного навантаження на соматiku людини, яка зумовлює стале функціонування спортивної діяльності, необхідно звернути увагу на те, що "серед усіх сил, що урухомлюють сучасний світ і збагачують людство, – зазначав відомий французький громадський та спортивний діяч другої половини ХІХ – першої третини ХХ ст. П. Кубертен, – немає ... такої, на яку ми можемо покластися більше, ніж на спорт. Це сила, яка відповідає всім сучасним потребам" [256, с. 70].

Зважаючи на те, що однією з суттєвих цінностей спортивної діяльності є повноцінне як фізичне, так і духовне здоров'я особистості, котре значною мірою залежить від наявності у неї потреби у фізичних навантаженнях, сьогодні ми не маємо достатніх підстав стверджувати, що в майбутньому можуть з'явитися об'єктивні умови, котрі детермінують появу такої потреби. Оскільки навчально-виховний процес як загальноосвітньої, так і вищої школи зорієнтований переважно на постійне зростання обсягу навчально-наукової інформації, що зумовлює учнів та студентів левову частку навчального часу перебувати у статичному положенні.

Разом з тим, прикметною ознакою вільного часу не лише школярів і студентів, а й молоді загалом, є їх довготривале перебування за комп'ютером, що сприяє загрозливому поширенню гіподинамії, яка «спричиняє соціальну пасивність молоді, а кволе "комп'ютеризоване" людське тіло стає безпорадним у подоланні перешкод, які неминуче очікують молоду людину на її життєвому шляху. У такий спосіб формується апатична,

стандартизована і маніпульована генерація, а футурологи заговорили про "відмирання спорту"» [91, с. 98 – 99].

Вище ми вже акцентували увагу на тому, що процес становлення й розвитку таких понять, як "тілесність", "здоров'я", "краса" в різні історичні епохи набував конкретного змісту. Наприклад, для епохи Античності притаманний принцип калокагатії (гр. *kalokagathia*, від *kalos* – прекрасний та *agatos* – добрий), який є поняттям, що фіксує єдність морально-етичного та естетичного вимірів буття особистості та символізує нерозривну єдність тілесного та духовного.

Не випадково, що одним з первісних смислів слова "гімнастика", яке вже тоді вбирало в себе значний освітній потенціал і дійшло до нас, містило у собі уявлення сильної, вольової та красивої людини, що перемогла, насамперед, себе в тому чи іншому змаганні. У період Античності гімнастика, як втілення змагальності, охоплювала практично всі відомі на той час види вправ: ігри, біг, єдиноборства, стрибки та танці. Причому, провідній її спрямованості була притаманна комплексна сутність, що означала як фізичне, так і духовне вдосконалення особистості [64].

Культура стародавньої Греції звеличувала не тільки тілесну красу і фізичну та духовну силу людини, а й гармонійний розвиток особистості, втілений в ідеалі таких відомих легендарних міфічних героїв, як Зевс, Прометей, Геракл, Геркулес, Артеміда. Досліджуючи сутність освітнього потенціалу цінностей спортивної діяльності, необхідно зазначити, що в стародавній Елладі система освіти базувалася на функціонуванні таких трьох однаково суттєвих її частинах, як інтелектуальна, фізична та музична. "В результаті освіти і виховання, – наголошують автори енциклопедії олімпійського спорту, – молоді люди повинні були знайти рівновагу тіла і духа, досягнути ідеалу – єдності краси і добра. Старогрецька освіта і виховання виявилось виразом громадянських і етичних цінностей античного суспільства, що втілилися в гармонійно розвиненій особистості" [234, с. 26].

Отже, в освітньо-виховному процесі особистості, в її поведінковій практиці повинні бути присутні як досягнення та надбання минулих поколінь і цілісний образ усебічно розвиненої людини, так і сучасні прогресивні тенденції у сфері спортивної діяльності. Оскільки "той потенціал в справі формування особистості, який має спорт як соціальний інститут повною мірою особистістю не використовується" [43, с. 195].

Аналіз спортивної та соціально-філософської літератури дає підстави зробити висновок про те, що спортивній діяльності притаманні багаті традиції та ціннісно-смысловий потенціал в освітньому, інтелектуальному, творчому, оздоровчому, модернізаційному та інших вимірах, що суттєво впливає на процес формування цілісної, всебічно розвиненої, гармонійної особистості. Варто особливо підкреслити, що гармонія людини як "єдність багатоманітності" якостей без дисбалансу жодної її сторони виступає й споконвічним ідеалом вітчизняної традиції філософування про людину.

Як наголошує М. Ібрагімов, вітчизняне осмислення тіла й душі як основоположних світоглядних категорій для фізкультурно-спортивної науки протистоїть у цьому аспекті західній філософській традиції: якщо в останній по-різному акцентувалась перевага тіла над душею чи навпаки (А. Бергсон, Ф. Ніцше, Е. Гуссерль), – "то у вітчизняній традиції (Г. Сковорода, П. Юркевич, О. Гіляров, О. Новицький), чітко визначена єдина лінія – нероздільність тіла й душі, точніше кажучи, душетілесність людини" [84, с. 16].

Така фундаментальна настанова є вкрай актуальною сьогодні, оскільки ХХІ століття – це епоха панування індивідуалізму, споживацтва, технократизму, котра багато в чому заперечує домінацію духовного над матеріальним, та, врешті-решт, внутрішню гармонію саме цілісної, всебічно розвиненої особистості. Внаслідок цього маємо, на жаль, досить розповсюджені психічні захворювання, відчуття самотності та підвищеної тривожності, депресії, збільшення числа суїцидів, невпевненість у завтрашньому дні.

Відомо, що у контексті традицій постмодерну гармонія розглядається як установка культури, котра орієнтує на осмислення сутності, як світобудови, так і людини з позиції покладання їх нерозривної внутрішньої впорядкованості. У цьому контексті М. Ібрагімов визначає спорт як "боротьбу душі та тіла", в розв'язанні якої полягає культуротворча місія спорту [88, с. 68]. Таке розв'язання може бути лише агоністичним, але аж ніяк не антагоністичним. А тому й орієнтованим не на "перемогу" одного начала над іншим, а на їх нерозривну єдність у багатоманітності, на досягнення гармонії між ними.

Динаміка сучасних соціальних процесів настільки складна та швидкоплинна, що філософські визначення в енциклопедичній та соціально-філософській літературі ледь встигають за нею. Зазначена обставина спонукає сучасних філософів до подальшої розробки змісту поняття "гармонія", осмислення котрого значною мірою дозволяє виявити освітній потенціал цінностей спортивної діяльності. Адже саме духовно-філософська складова освіти, насамперед гуманітарної, є "частиною культури в контексті формування тілесно-духовних основ у майбутнього фахівця – тренера, учителя фізичного виховання; дозволяє ефективно приймати рішення з урахуванням духовно-етичної природи людини" [60, с. 174], сутність якої знаходить свій вияв у гармонії тілесного і духовного.

Таким чином, зміст поняття "гармонія" постійно розширюється і передбачає, перш за все, можливість єдності у множинності. Генеза виникнення гармонії пов'язана насамперед з порядком, що обумовлює наявність різних відносини, які становлять ціле або різні функції живої істоти чи системи та орієнтовані на досягнення спільної мети.

Для усвідомлення освітнього потенціалу цінностей спортивної діяльності необхідно визначити значення особистісного досвіду як складової освіти. Зрозуміло, що цей компонент освіти формується в процесі спілкування учнів та вчителів, студентів та викладачів, спортсменів та тренерів. Але в реальному житті виникає закономірне запитання: чи не

призводить "особистісна орієнтація до суб'єктивізму в освітньому процесі, редукції його до тривіального міжособистісного спілкування? Визначивши особистість учителя як особливе джерело особистісного досвіду, чи не вступаємо ми в протиріччя з сучасними тенденціями дидактики та стандартизації, уніфікації, інформатизації навчання, до зростання його модульності, технологічності?» [226, с. 183]. У таких умовах розвитку освіти ускладнюється сам процес формування й прояву освітнього потенціалу цінностей спортивної діяльності.

Сьогодні нерідко лунають заклики про нагальну необхідність дотримуватися вимог здорового способу життя, активно та регулярно займатися спортом. Разом з тим, як свідчить практика спортивної діяльності, статистичні дані, реальні умови функціонування всієї освітньої системи, в ній майже не проглядається єдність інтересів, консолідація зусиль і прагнення до спільної мети.

Про сутність особистості в контексті її спортивної діяльності М. Візітей та Д. Качуровський слушно зазначають: «...наполегливо, раз за разом наближаючи людину (яка переживає спортивні події в якості їх активного учасника або в якості глядача) до глибокого емоційного сприйняття ситуації, де є шляхетність і підлість, чесність і фальсифікація, де наполегливо проголошується принцип "чесного суперництва" як непорушної основи, і де цей принцип знову й знову в контексті подій, що відбуваються, піддається сумніву (особливо в командних видах спортивної діяльності), які не випадково є найбільш популярними в наші дні. Спорт неминуче звертає людину до глибинної ситуації людського самоствердження, надихаючи тією моральною силою, яку має його формула, і народжуючи одночасно глибокі роздуми і сумніви з приводу можливості її повномасштабної реалізації в умовах теперішнього життя, в умовах людського життя як такого» [44, с. 30]. Таким чином, освітній потенціал цінностей спортивної діяльності полягає, на нашу думку, в тому, що вони є суттєвими чинниками цілісного та гармонійного розвитку особистості, котра у своїй життєвій стратегії

намагається досягнути сенс свого власного буття. Адже загальна гармонія сприяє формуванню досконалого суспільства, метою якого є створення належних умов всебічного прояву потенційних як фізичних, так і духовних сил особистості, її талантів, нахилив та уподобань.

Зважаючи на це, система соціально-ціннісних засад спортивної діяльності як специфічної практики духовно-тілесного удосконалення детермінує таку форму і структуру організації всіх сфер життєдіяльності соціуму й особистості, за якої фундаментальні духовно-моральні пріоритети дієво поєднуються з матеріальними цінностями та орієнтирами в здійсненні стратегічної мети, що передбачає виявлення творчого, як фізичного, так і духовного потенціалу особистості; сприяє гармонізації її становища у глобалізованому світі та її вкоріненості в ньому.

Висновки до розділу 3

Серед цінностей, які уособлюють спортивна діяльність та фізична культура, для сучасної людини пріоритетне місце посідає здоров'я. Здоров'я людини є визначальною характеристикою особистості, яка інтегрує її фізичний, психічний, соціальний та духовний статуси. Його можна розглядати як основу і умову особистісного буття, яка визначається вмінням працювати з тілом і психікою та керувати ними, вибудовувати та знаходити ідеали здорового способу життя, прагнути до них. Здоров'я – це вміння протистояти поганому самопочуттю та настрою, можливість розв'язувати складні психологічні проблеми, опиратися соціальному негативу; це здатність забезпечити необхідними життєвими ресурсами ті цілі, які перед собою ставить як окрема особистість, так і все суспільство.

Всебічний аналіз спорту як специфічної практики духовно-тілесного розвитку та здорового способу життя особистості варто здійснювати в контексті сприйняття нею свого тіла як цінності, котра має бути збережена та

примножена у процесі усвідомлених практичних дій, орієнтованих на дотримання в нормі свого фізичного та духовного стану шляхом зміцнення здоров'я, завдяки довготривалим спортивним тренуванням, що, зазвичай, призводять до удосконалення фізичних якостей спортсмена, його статури, рухових вмінь, навичок та прийомів, що унеможлиблює дисбаланс його фізичного та духовного розвитку.

Стан здоров'я є результатом упорядкування світоглядних установок і цінностей, що зумовлений цілеспрямованими діями, активними зусиллями конкретного індивіда. Здоровий спосіб життя в сукупності своїх багатомірних значень передбачає саме таку форму та структуру організації життєдіяльності особистості і суспільства, за якої формування, зміцнення, збереження здоров'я ефективно інтегруються з матеріальними (рухова активність, фізичний розвиток), духовно-моральними цінностями та орієнтирами для досягнення єдиної мети.

Здоров'я набуває сьогодні подвійної цінності: інструментальної – у тактичному, діяльному, життєвому аспекті, та термінологічної – у стратегічному, ціннісно-смысловому сенсі. Здоров'я необхідно осмислювати не тільки як духовно-моральну цінність, а й як матеріальну, тому збереження та формування здоров'я у процесі фізкультурно-спортивної діяльності постає як різновид практичної матеріальної діяльності.

Окрім сприяння здоровому способу життя, спорту належить визначальна роль у вихованні та самовихованні особистості, що орієнтує її на здійснення соціальної активності, засвоєння нею "правил чесної гри". Заняття спортом сприяють формуванню особистісної культури, насамперед рис толерантності та шляхетності, самотренування та самоконтролю. Невичерпний потенціал спорту і фізичної культури у процесі формування системи цінностей сучасної молоді та її патріотичного виховання, визначається ще й тим, що ідеологічний вакуум, який утворився після краху комуністичних ідеалів, часто заповнюється екстремізмом, шовінізмом, тероризмом, національною нетерпимістю, котрі паразитують на природному

потягу молоді до активних фізичних дій в дусі ворожнечі та антагонізму, Спорт і фізична культура повинні створити ефективну та адекватну агоністичну альтернативу.

Розуміння гармонійної особистості вибудовується передусім на основі багатогранного розвитку, її здатності відчувати радість та щастя, що передбачає як тілесне, психічне, духовне вдосконалення, так і прагнення до свідомої відповідальності за свої дії, вчинки та несприйняття проявів бездіяльності, байдужості відносно себе і оточуючих в соціальному середовищі. Гармонія людини як "єдність багатоманітності" її якостей без дисбалансу жодної сторони є висхідним ідеалом вітчизняної традиції філософування про людину.

Гармонійно розвинену, повноцінну особистість необхідно розглядати як таку, що є максимально збалансованою за більшістю найважливіших своїх сутнісних характеристик, серед яких домінують почуття міри, повноти життя, внутрішнього спокою, відчуття власної цілісності та цінності духовного та тілесного здоров'я. Цілісна особистість постає вже не стільки як максималіст та прагматик, націлений на вагомі індивідуальні результати, скільки як людина, що орієнтована на дієвий процес життєдіяльності, на реально можливі здобутки, які супроводжуються почуттям успіху, задоволеності та упевненості у завтрашньому дні.

Зважаючи на це, гармонійний стан особистості варто розуміти як самокерований процес розвитку, її прагнення до самовдосконалення, що визначається присутністю певної частки проблемності – принципової незавершеності, суперечливості. У багатогранному процесі своєї життєдіяльності, особистість сама визначає життєву стратегію, будучи включеною в процес самопізнання, постійно даючи оцінку своїх фізичних, психічних, духовних та інших потенційних можливостей. Причому поза певними цілеспрямованими зусиллями волі, розуму, тіла всебічний розвиток особистості практично неможливий.

Спортивна діяльність є тим шляхом, який забезпечує поєднання різноманітних цілей і завдань, вирішення яких спрямоване на утвердження гармонійної, цілісної особистості. Досліджуючи питання сутності освітнього потенціалу цінностей спортивної діяльності, вкрай проблематично уявити сучасний освітній процес поза застосуванням аксіологічного підходу, оскільки кожна історична епоха неминуче впливає на зміст таких питань як: "Навіщо вчать?", "Хто вчить?", "Чому вчать?".

Зміст поняття цінностей постає основою організації та функціонування соціальної та освітньої дійсності, що надає їй яскраво вираженого культурного змісту. Тому цінності є як надійними регуляторами освітнього процесу, що визначають діяльність, спілкування педагога з учнями, зокрема тренера зі спортсменами. Цінність фізичної культури та спорту полягає в тому, що вони, незважаючи на всі наявні суперечності, є суттєвими засобами гармонійного та збалансованого розвитку особистості. Саме в цьому сенсі, загальна гармонія усіляко сприяє формуванню дійсно шляхетного, толерантного та збалансованого суспільства, основним завданням якого є забезпечення та збереження людської гідності.

Система соціально-ціннісних засад спортивної сфери суспільного життя вимагає відповідної форми організації життєдіяльності суспільства й особистості, за якої нерозривна єдність духовно-моральних пріоритетів надійно поєднується з матеріальними цінностями та орієнтирами для досягнення такої стратегічної мети, як всебічна реалізація творчого, професійного, духовного, психічного та фізичного потенціалу людини, для гармонізації її місця і ролі у глобалізованому світі.

Основні положення розділу відображено в наступних публікаціях автора:

1. Олексин І. Я. Спорт як чинник формування в особистості цінностей здорового способу життя / І. Я. Олексин // Практична філософія. – 2017. – № 4 (66). – С. 191–196.

2. Олексин І. Я. Тілесність як основа спортивної діяльності / І. Я. Олексин // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць, вип. 70 / Гол. ред. В. Г. Воронкова; Запоріз. держ. інж. акад. – Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2017. – С. 77–83.

3. Олексин І. Я. Спортивна діяльність у контексті соціальних цінностей / Л. А. Шеремет, І. Я. Олексин // "Філософія спорту як трансдисциплінарна галузь знань" / тези доповідей і виступів учасників VII Всеукраїнського "круглого столу" з філософії спорту 17 травня 2016 року (ред. кол. Ібрагімов М. М., Пінчук Є. А., Андреева О. В.). – К.: Видавець ПАРАПАН, 2016. – С. 80–86.

4. Олексин І. Я. Спорт як фактор формування здорового способу життя особистості / І. Я. Олексин // Пріоритетні наукові напрямки та найважливіші проблеми: від теорії до практики: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 28-29 липня 2017 р.) / ГО "Інститут інноваційної освіти"; Науково-навчальний центр прикладної інформатики НАН України. – Одеса: ГО "Інститут інноваційної освіти", 2017. – С. 15–16.

5. Олексин І. Я. Аксиологічні засади буття людської особистості / І. Я. Олексин // Людина віртуальна: нові горизонти: зб. наукових праць / за заг. ред. д. філос. н. Журби М. А. – Частина 1. – Монреаль: СРМ "ASF", 2017. С. 50–52.

ВИСНОВКИ

Проведений соціально-філософський аналіз аксіологічних аспектів спортивної діяльності у контексті викликів глобалізованого світу дозволив зробити такі узагальнення та висновки, що відображають сутнісний зміст концепції дисертанта:

1. Досліджуючи спортивну діяльність як об'єкт соціально-філософського аналізу, в дисертаційній роботі встановлено, що суттєвим чинником розвитку спортивних змагань у стародавній Елладі є такий визначальний елемент соціального буття, культури еллінів, як агоністика, котру варто розглядати як наріжний принцип змагальності, котрий знаходив своє втілення як у спортивній діяльності, так і в праці та мистецтві.

Агони як незгасний символ та уособлення змагальності, неухильно спонукали стародавніх греків на здобуття вагомого результату в рівній та чесній, насамперед спортивній, боротьбі, метою якої було отримання першості, яка в реальному житті ототожнювалася з реалізацією справедливості. Визначальною характеристикою змагальності є неминуче відтворення духу та умов самовизначення особистості, котрі реалізуються у системі "Я-Інший", що є предметом всебічного аналізу філософів античності, перш за все Платона та Арістотеля. Фундаментальний принцип дихотомії тіла і духу, що бере свій початок від Платона і поза яким неможливо досягнути сутності змагальності як основи спортивної діяльності, по-різному осмислювався та змінювався в історичні часи, що слідували за античністю.

Епоха Відродження, яка надихнула на принципово нове філософське розуміння ідеї античності про красу та гармонію тілесного й духовного в людині, разом з тим стимулювала формування об'єднавчого процесу

поєднання античного та середньовічного бачення сутності особистості, доля якої вже цілком не залежить від Божого промислу.

Виразниками нової, буржуазної ідеології були гуманісти, які обґрунтовували ідеї необхідності формування фізично сильних, успішних та життєрадісних особистостей, здатних адаптуватися до суворих вимог повсякденного життя. В епоху Просвітництва важливою й актуальною проблемою осмислення сутності спортивної діяльності було встановлення та фіксація рівноваги тіла та душі, вихід за межі якої для спортсмена є вкрай небажаним та небезпечним. Особлива роль в аналізі зазначеної рівноваги душі і тіла, поза якою спортивна діяльність втрачає свій сенс, належить Ж.-Ж. Руссо. На основі осмислення тези Г. Гегеля про те, що зміни людської тілесності як основи спортивної діяльності, значною мірою, зумовлені розвитком духовної культури, та ідею М. Бердяєва про вітальну єдність душі і тіла, а також погляди Й. Хейзінга та Х. Ортега-і-Гассета в осмисленні соціально-культурної сутності спорту як певної ігрової діяльності, аргументовано положення про те, що починаючи з другої половини XIX ст., спорт необхідно розглядати як соціокультурний феномен під кутом зору переважно європейських культурних традицій, а з другої половини XX ст. – як планетарне явище, якому іманентно властива змагальна сутність.

2. Дисертантом здійснено аналіз мети, об'єкта та суб'єкта спортивної діяльності; визначені причини методологічної складності її філософського відображення; показано, що сутнісною ознакою спортивної діяльності є яскраво виражений її соціальний характер, що об'єктивується відповідними спортивними результатами. Комплексне осмислення методології соціально-філософського аналізу спортивної діяльності як складного соціально-біологічного феномену багато в чому ускладнюється тим, що при недостатньому вивченні спорту як предметної сфери соціальної філософії, перед дослідниками постає проблема всебічного дослідження сутності

спорту як оптимуму буття. Розглядаючи методологію соціально-філософського дослідження спортивної діяльності, слід зауважити, що філософію не потрібно розглядати як вищого "арбітра" щодо будь-якої науки, оскільки вона перебуває у постійному розвитку, змінюючи своє місце і роль у духовному житті соціуму, залишаючись надійним фундаментом наукових розвідок та узагальнень.

Всебічне дослідження спортивної діяльності ґрунтується на методологічних принципах об'єктивності, обґрунтованості, історизму, причинності, соціальної спрямованості, методологічного плюралізму.

Завдяки наявному методологічному інструментарію соціальна філософія в змозі глибоко, чітко та послідовно з'ясувати не лише амбівалентну природу спорту, а і його людиновимірну сутність як соціокультурного феномену, визначити шляхи подальшого розвитку спортивної діяльності крізь призму усвідомлення її аксіологічного змісту.

3. Розвиток основних аксіологічних ідей в історії людства свідчить про те, що проблематику аксіології як окремої філософської дисципліни можна визначити як виявлення співвідношення між феноменом цінності та його онтологічною базою. Аксіологічна проблематика актуалізується через людину та її соціальну діяльність, у тому числі й спортивну. Система сутнісних ціннісних характеристик спортивної складової суспільної культури становить форму наочного вираження прихильності соціуму принципам чесності, гуманності, толерантності та шляхетності цілей у змаганнях, – тобто, формує не лише струнку систему соціальних цінностей, а й їх відбиття у структурі цінностей окремого індивіда.

З огляду на це, особливої актуальності набуває проблема осмислення шляхів формування ціннісного світу особистості, що проходить у своєму розвитку через низку щаблів, які й утворюють певну ієрархію таких соціокультурних потреб особистості, як матеріальні, соціальні, духовні, а

також систему ціннісних орієнтирів та ідеалів. Ціннісний світ людини є завжди неповторним, унікальним і є результатом соціалізації, самосвідомості, індивідуалізації, де знання індивіда, нахили, уподобання, моральність, рівень потреб та інтересів, світоглядні та політичні орієнтації, стереотипи поведінки та діяльності, зокрема спортивної, розкривають різні грані та рівні ієрархії цінностей.

Суб'єктивна система ціннісних орієнтацій людини складається насамперед з елементів історично та соціально даної їй об'єктивної системи цінностей. У такому контексті спорт постає найбільш оптимальним середовищем, що відповідає цій конструкції формування системи цінностей суспільства та особистості. Під цінностями слід розуміти певні уявлення особистості про те, якою має бути сама людина та світ в якому вона живе та творить. Цінності виявляються в таких поняттях, як "істина", "обов'язок", "совість", "краса", "добро", "зло", котрі набувають для особистості значення смислів, ідеалів, символів, які є дороговказами в процесі її життєдіяльності, зокрема й спортивної.

Відповідно, у процесі діяльності соціального суб'єкта щодо вироблення і опанування вкрай складного світу цінностей утворюється світ культури, складовими якого є ідеали, соціальні норми, символи та смисли, що визначають зміст та сутність не лише певних форм соціальної практики, а й конкретних видів діяльності, зокрема спортивної. Водночас спортивна діяльність базується, насамперед, на цінностях здорового способу життя.

Всебічний аналіз пріоритетних шляхів утвердження у сучасному суспільстві цінностей здорового способу життя зумовлює постановку питання про спортивну діяльність як феномен культури. Спорт як один із чинників формування соціальних цінностей розглядається у взаємозв'язку зі способом життя людини, суспільством і здоров'ям, представленим у межах філософського дискурсу. Відтак, спорт проаналізовано як феномен, що володіє

значним потенціалом гуманістичних цінностей та ідеалів, і як соціальна практика, котра одночасно є й одним з основних засобів формування успішної, цілісної та гармонійної особистості.

4. У контексті соціально-філософського аналізу спортивна діяльність як інтегральна єдність аксіологічного та діяльнісного компонентів людського буття постає способом виявлення меж людиномірності, гранично виражених природних даних і культурно модифікованих тілесних властивостей індивіда, можливостей його інтелекту, специфічних характеристик психіки та певних моральних якостей.

В основі всіх інтенцій, які суттєво впливають на індивіда і зумовлюють його активність у цій сфері суспільної життя, лежить упевненість у здатності не лише панувати над собою, а й вдосконалювати себе, точніше – невичерпна енергія активності та повсюдного прагнення до перетворення, здавна властива всій європейській культурі. Це дає підстави визначити глибинні ціннісні засади спорту як принципу універсальності людини і детермінованого ним "принципу активізму". Зміст зазначених принципів полягає у формуванні та розвитку (на теоретичному рівні, у формі постулювання) певного образу людини універсального типу, спосіб існування якої полягає не у спеціалізації, а в універсалізації своєї діяльності.

Відповідно до трактувань означених культурних універсалій, що лежать в основі спортивної діяльності, спорт має властивість поставати у соціально-філософській рефлексії як прояв суспільного ідеалу гуманізму. Водночас, універсалії культури варто розглядати, з одного боку, як базові цінності культури, а з другого, – як те спільне, що є надбанням різних культурних традицій та смислів. Іманентна єдність сутнісних характеристик спортивного елементу духовної культури є втіленням підтримки суспільством фундаментальних принципів гуманізму, активізму, олімпізму, толерантності та взаємоповаги серед спортсменів.

Дисертантом визначено сутність спорту як феномену культури крізь призму аксіології в аспекті існування нерозривного зв'язку спорту з домінуючою у соціумі системою цінностей та ціннісних орієнтацій; встановлено, що в процесі еволюції спорту як соціального інституту відбувається формування універсалій його аксіологічних засад, поза осмисленням яких ускладнюється дослідження проблеми сутності ціннісного потенціалу спортивної діяльності загалом.

5. Ідея гуманізму як одна з провідних у людській культурі та в історії цивілізації постає цілісною системою настанов, пов'язаних із розумінням людини як визначальної цінності, із захистом її основоположних прав і свобод, із утвердженням її перетворювальної місії в світі, що трансформується та змінюється. Евристичним є трактування гуманізму, згідно з яким він розуміється як принцип світогляду, заснований не стільки на впевненості в тому, що людина є визначальною суспільною цінністю, скільки на необмеженому розвитку та самоорганізації всіх її потенційних, як фізичних, так і духовних, сил, здібностей, талантів, нахилів та уподобань. Гуманізм – це усвідомлена і дієва гуманність людини, яка водночас є способом її життя, надійним орієнтиром її ціннісних орієнтацій.

Спортивна діяльність, що ґрунтується на принципі універсалізму, є наочним взірцем втілення у соціальну практику основоположних засад європейської культури, що розкривають один із сутнісних аспектів гуманістичного ідеалу: установку на гармонійний універсальний розвиток людської особистості, на гармонію духа та тіла. Основу визначального спортивного принципу чесної і справедливої гри становить саме прояв толерантності, гуманності і шляхетності цілей у змаганнях, відповідальності, зобов'язаності, взаємної поваги спортсменів. Комплекс ціннісних основ спортивної діяльності варто розуміти як модель ідеальної форми існування

людини в суспільстві, що базується на наріжних принципах рівності стартових можливостей, працьовитості та суспільної справедливості.

Універсальність розвитку особистості, якій може та повинна сприяти сучасна спортивна діяльність, постає в розрізі соціально-філософської та аксіологічної рефлексії як орієнтир на примноження та зміцнення фізичного, психічного, соціального, суспільного здоров'я, що відноситься до числа пріоритетних соціальних завдань та цілей.

6. Сьогодні гостро постала проблема утвердження ціннісного ставлення до здоров'я і мотивації до здорового способу життя як суттєвих чинників збереження і примноження добробуту української нації. Здоровий спосіб життя у єдності своїх багатоаспектних смислів передбачає такий принцип організації життєдіяльності особистості та суспільства, за яким повсюдне утвердження, зміцнення та примноження здоров'я надійно інтегруються як з матеріальними (рухова активність, фізичне вдосконалення), так і духовними цінностями та орієнтирами для досягнення єдиної мети.

Результативне функціонування спортивної діяльності можливе лише за наявності повноцінного як фізичного, так і психічного здоров'я спортсмена, показником якого є здібність його тіла виконувати професійні рухи та вправи, що шліфуються, відточуються в процесі регулярних, тривалих тренувань, що становлять, значною мірою, сутність його здорового способу життя та ціннісних орієнтацій.

Соціально-філософське дослідження умов успішного втілення тілесності в практику спортивної діяльності сприяє комплексному осмисленню параметрів соціального простору спорту як соціокультурного феномену глобалізованого світу. Всебічному усвідомленню спорту як формалізованої змагальності і макромоделі розвитку особистості сприяє те, що на відміну від чуттєво-предметної діяльності, яка у своїй формі сприймається у визначеннях створення зовнішнього предмету, спортивна

діяльність орієнтована не лише на удосконалення тілесності спортсмена, а й на формування та збереження його іманентної тілесно-духовної єдності.

Унікальний потенціал фізичної культури та спорту виражений у можливості підтримувати та зміцнювати здоров'я, розумно використовуючи все доступне різноманіття її засобів і методів, в значній мірі не усвідомлюється й не визнається більшістю населення, а тому й не завжди і не в повну силу використовується. Дефіцит рухової активності та наявність стресів у сучасних умовах становлення та розвитку глобалізованого суспільства є основними причинами послаблення опору організму людини, формування патологічних явищ, які обумовлюють виникнення та зростання цілої низки як фізичних, так і психічних захворювань.

У сучасних умовах провідними явищами стають гіпокінезія, психічні навантаження та розлади, значний прояв соціальної незадоволеності та багато інших чинників, тому регулярна фізична активність необхідна для повноцінного гармонійного життя. Постійні заняття спортом стають обов'язковою умовою нормального функціонування людини. Окрім сприяння здоровому способу життя, спорту належить виняткова роль у вихованні та самовихованні особистості, в її орієнтації на реалізацію соціальної активності, засвоєння та дотримання нею "правил чесної гри". Регулярні заняття спортом всебічно сприяють розвитку особистісної культури – рис лицарства та шляхетності, толерантності, самотренування і самоконтролю.

Спорт як складова культури та чинник формування соціальних цінностей реалізується у нерозривній єдності духовного з фізичним, культури та мистецтва – з удосконаленням тілесності як основи спортивної діяльності. Тому спорт постає як чинник повномірного розвитку людини, виховання повноцінно, гармонійно розвиненої, цілісної особистості. Подібний гармонійний стан особистості в значній мірі можна розглядати як самокерований процес розвитку, як орієнтацію до самовдосконалення, що

визначається присутністю певної частки проблемності: принципової незавершеності, суперечливості та унеможливленням тих чи інших дисбалансів у розвитку духовного та фізичного, суспільного й індивідуального в людині як істоти соціальної.

У багатогранному процесі життєдіяльності людина сама вибудовує та реалізує свою життєву стратегію; водночас вона вмонтована в процес самопізнання, постійно оцінюючи себе, свої фізичні, психічні, духовні та інші потенційні можливості. Без докладання значних зусиль волі, розуму, тіла для досягнення поставлених цілей, всебічний розвиток особистості практично не можливий, що актуалізує проблему місця і ролі освітнього потенціалу спортивної діяльності у системі суспільних цінностей.

7. У ситуації поглиблення соціальної поляризації сучасного українського суспільства, освіта, на жаль, не є надійним гарантом підвищення соціального статусу особистості, зокрема спортсмена, оскільки сьогодні люди розумової праці в переважній більшості є представниками не стільки "нових українців", скільки "нових бідних". Подібна ситуація не може не деформувати освітній потенціал цінностей спорту, беручи до уваги те, що спорт вищих досягнень в умовах його комерціалізації функціонує нерідко за межами гуманізму та відданості ідеалам олімпізму.

Освітній потенціал цінностей спортивної діяльності полягає в тому, що вони є суттєвими чинниками цілісного та гармонійного розвитку особистості, котра у своїй життєвій стратегії намагається досягнути сенсу власного буття. І в цьому контексті, загальна гармонія сприяє формуванню досконалого суспільства, метою якого є створення належних умов для всебічного прояву як фізичного, так і духовного потенціалу особистості, її талантів, нахилів та уподобань.

Спортивна діяльність є саме тим дієвим засобом, котрий уможливорює поєднання різноманітних цілей і завдань, реалізація яких орієнтована на

формування повномірної, цілісної особистості. Адже загальна гармонія сприяє формуванню дійсно шляхетного та успішного суспільства, основного рисом якого є утвердження та збереження людської гідності.

У той час, як цілісна система соціально-ціннісних основ спортивної діяльності як специфічної практики духовно-тілесного удосконалення, вимагає такої побудови життєдіяльності як суспільства, так й особистості, за якої низка духовно-моральних пріоритетів дієво поєднується з матеріальними цінностями та орієнтирами для досягнення стратегічної мети – всебічного прояву професійного, творчого, духовного та фізичного потенціалу людини, що, безумовно, сприяє гармонізації її становища у глобалізованому світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Августин Блаженный. О Граде Божием : Пер. с лат. / Августин Блаженный. – Минск : Харвест; М. : АСТ, 2000. – 1296 с.
2. Аверинцев С. Два рождения европейского рационализма / С. Аверинцев // Вопросы философии. – 1989. – № 3. – С. 3 – 13.
3. Андрос Є. І. Гуманістичні ідеали : традиції і пошук нових імперативів / Є. І. Андрос // Філософсько-антропологічні читання'95. – Вип. 1 : Пам'яті О. І. Яценка. – К. : ІФ НАНУ, 1996. – С. 64 – 69.
4. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія / В. П. Андрущенко, М. І. Михальченко. – К. : Генеза, 1996. – 368 с.
5. Античные риторика / Собр. текстов, статьи, коммент. и общая ред. А. А. Тахо – Годи. – М. : МГУ, 1978. – 352 с.
6. Аристотель. Риторика / Аристотель // Античные риторика. – М. : Искусство, 1978. – 327 с.
7. Аристотель. Никомахова етика / Пер. Н. В. Брагинский // Аристотель. Сочинения : В 4 т. –Т. 4. – М. : Мысль, 1984. – С. 54 – 293.
8. Асмус В. Ф. Платон : монография / Асмус В. Ф. – М., Мысль, 1975. – 220 с.
9. Асташова Н. А. Концептуальные основы педагогической аксиологии / Н. А. Асташова // Педагогика. – 2002. – № 8. – С. 8 – 13.
10. Афоризми і цитати про спорт [Електроний ресурс]. – Режим доступу : <http://cikavo.com/artikle/16046.html>
11. Ашиток Н. І. Здоров'я людини як фундаментальна цінність у мовній картині світу / Н. І. Ашиток // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2011. – Вип. 4 (102). – С. 215 – 224.
12. Баранівський В. Фізичне виховання особистості конкурентоспроможного фахівця в сучасному вузі / В. Баранівський // Матеріали Всеукраїнської науково-

методичної конференції з міжнародною участю "Сучасні педагогічні стратегії та технології у викладанні дисциплін гуманітарного циклу у технічному ВНЗ", 19-21 вересня 2012, м. Севастополь. – Севастополь : Видавець – СевНТУ, 2012. – С. 8 – 9.

13. Баранівський В. Освіта і культура як чинники духовної безпеки українського суспільства / В. Баранівський // "Глобалізований світ : випробування людського буття" : Міжнародна науково-теоретична конференція, 6-7 жовтня : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. М. А. Козловець [та ін.]. – Житомир : Вид-во Євенок О. О., 2017. – С. 44 – 49.

14. Бахтин М. М. Творчество Франсуа Рабле и народная культура Средневековья и Ренессанса / М. М. Бахтин – М. : Художественная литература, 1990. – 543 с.

15. Бацунов С. М. Спорт в системі цінностей : теоретичний аналіз / С. М. Бацунов // Соціальна перспектива і регіональний розвиток : філософія, політологія, соціологія : зб. наук. праць. – Запоріжжя, 2006. – Вип. 1. – С. 70 – 76.

16. Бацунов С. М. Спорт як відображення соціального життя людини / С. М. Бацунов // Практична філософія. – 2007. – № 4 (26). – С. 81 – 87.

17. Бацунов С. М. Спорт як соціокультурний феномен : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец.09.00.03 – "Соціальна філософія та філософія історії" / С. М. Бацунов. – Запоріжжя, 2011. – 21 с.

18. Бацунов С. М. Функції та людинотворча спрямованість спорту / С. М. Бацунов // Культурологічний вісник : Науково-теоретичний щорічник Нижньої Наддніпрянщини. – Запоріжжя, 2013. – Вип. 30. – С. 172 – 177.

19. Бердяев Н. А. О человеке, его свободе и духовности : Избр. труды // Академия педагогических и социальных наук Московского психологического социального института / Ред.-сост. Новикова Л. И., Сиземская И. Н. – М. : Флинта, 1999. – 311 с.

20. Білогур В. Є. Пріоритет здоров'я в структурі змін світоглядних орієнтацій студентів / В. Є. Білогур // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2012. – Вип. 2 (110). – С. 223 – 234.

21. Білогур В. Філософія спорту як новий науковий напрямок і нова навчальна дисципліна / В. Є. Білогур // "Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії": Збірник наукових праць / Під ред. В. Г. Воронкової. – Вип. 54. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2013. – С. 138 – 154.

22. Білогур В. Є. Аксіологічні виміри і смисложиттєва рефлексія особистості спортсмена в умовах глобалізації / В. Є. Білогур // "Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії": Збірник наукових праць / Під ред. В. Г. Воронкової. – Вип. 63. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2015. – С. 202 – 211.

23. Білогур В. Є. Філософія спорту: теоретико-методологічний контекст. Монографія / В. Є. Білогур. – Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2014. – 264 с.

24. Білогур В. Є. Теоретико-методологічна рефлексія спорту як ареалу людиновимірності спортивної діяльності та можливості її гуманізації як соціальної практики / В. Є. Білогур // "Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії": Збірник наукових праць / Під ред. В. Г. Воронкової. – Вип. 66. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2016. – С. 112 – 122.

25. Білогур В. Філософсько-освітні засади спорту як соціально-аксіологічної системи / В. Білогур // "Філософія, релігія та культура у глобалізованому світі": Всеукраїнська наукова-теоретична конференція з міжнародною участю, 23 листопада 2015 року: [матеріали доповідей та виступів] / редкол. П. Ю. Саух [та ін.]. – Житомир: Видавець О. О. Євенок, 2015. – С. 10 – 12.

26. Білогур В. Є. Філософська антропологія, психоаналіз і арт-терапія спорту та спортивної особистості / В. Є. Білогур // Філософська антропологія, психоаналіз та арт-терапія: перспективність взаємодії: підхід філософської антропології як метаантропології: збірник наукових праць Міжнародної

науково-практичної конференції, 30-31 березня 2016 р. / За ред. Хамітова Н. В. – К. : Інтерсервіс, 2016. – С. 65 – 67.

27. Білогур В. Є. Концепт спорту у ракурсі теоретико-методологічних засад спортивного менеджменту – антропології та арт-терапії / В. Є. Білогур // "Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії" : Збірник наукових праць / Під ред. В. Г. Воронкової. – Вип. 71. – Запоріжжя, РВВ ЗДІА, 2017. – С. 26 – 34.

28. Білогур В. Є. Спорт як філософія життя людини в інформаційно-комунікативному суспільстві / В. Є. Білогур // "Становлення і розвиток інформаційного суспільства як основи забезпечення конкурентоспроможності України у світі та сталого розвитку суспільства і держави". Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 23-24 листопада 2017 року / Ред-упорядник : д.філософ.н., проф. В. Г. Воронкова – Запоріжжя : Вид-во ЗДІА, 2017. – С. 98 – 105.

29. Богданова М. А. Спорт в современном обществе : антропокультурное измерение и перспективы гуманизации : автореф. дисс. ... докт. филос. наук. : спец. 09. 00. 13 – "Философская антропология, философия культуры" / М.А. Богданова. – Волгоград, 2015. – 45 с.

30. Бодрийяр Ж. В тени молчаливого большинства или Конец социального / Ж. Бодрийяр; [Пер. с фр. Н. В. Суслова]. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2000. – 95 с.

31. Бойченко М. Системний підхід у соціальному пізнанні : ціннісні і функціональні аспекти : монографія / М. Бойченко. – К. : Промінь, 2011. – 320 с.

32. Бойченко М. Історичне становлення інституційних засад критичного мислення: економічний, релігійний, мистецький та віртуальний виміри / М. Бойченко // Філософія освіти. – 2015. – № 2 (17). – С. 132 – 152.

33. Ботнарюк В. Спорт и творчество взаимосвязаны, доказали ученые [Электронный ресурс] / В. Ботнарюк // Режим доступа : <https://discover24.ru/2016/11/sport-i-tvorchestvo-vzaimosvyazany-dokazali-uchenye>

34. Брехман И. И. Валеология наука о здоровье. – 2-е изд. доп. / И. И. Брехман. – М. : Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.
35. Бруно Д. О героическом энтузиазме / Пер. с итал. Я. Емельянова (прозаический текст), Ю. Верховского и А. Эфроса (стихотворения) / Д. О. Бруно. – М. : Госхудлит, 1953. – 212 с.
36. Буткалюк В. Якість життя робітників в країні / В. Буткалюк // Українське суспільство : моніторинг соціальних змін / Гол. ред. В. М. Ворона, М. О. Шульга. – Вип. 2 (16). – К. : Ін-т соціології НАН України, 2015. – 780 с.
37. Быховская И. М. "Номо Somatikos" : аксиология человеческого тела / И. М. Быховская. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – 204 с.
38. Быховская И. М. Аксиология телесности и здоровье : сопряженность в культурологическом измерении / И. М. Быховская // Психология телесности между душой и телом / ред.-сост. В. П. Зинченко, Т. С. Леви. – М., АСТ : АСТ МОСКВА, 2005. – 731, [5] с.
39. Василенко В. О. Цінність і оцінка / В. О. Василенко. – К. : Наук. думка, 1964. – 160 с.
40. Ващенко Г. Виховання волі і характеру. Частина друга (педагогічна) / Г. Ващенко. – Мюнхен : Боффало, 1957. – 270 с.
41. Вепрук В. Аскетичні моменти в релігійно-філософських поглядах стародавніх греків / В. Вепрук // Науковий вісник Чернівецького університету : Збірник наукових праць. – Вип. 249 – 250. Філософія. – Чернівці : Рута, 2005. – С. 117 – 123.
42. Вершинина Е. М. Непрерывное воспитание и гуманизация в системе образования – суть социально-экономического и духовного возрождения общества : Концепция / Е. М. Вершинина. – Х. : Регион – информ, 2004. – 430 с.
43. Визитей Н. Н. Социология спорта. Курс лекций / Н. Н. Визитей. – К. : НУФВСУ "Олимпийская литература", 2005. – 247 с.

44. Візітей М. М. Спорт вищих досягнень і його соціально-культурна місія в нових умовах розвитку суспільства / М. М. Візітей, Д. О. Качуровський // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2009. – № 12. – С. 27 – 31.

45. Винничук Л. Люди, нравы и обычаи Древней Греции и Рима / Пер. с польск. В. К. Ронина / Л. Винничук. – М. : Высшая школа, 1998. – 496 с.

46. Власенко Ф. П. Цінності інформаційного суспільства і розвиток сучасної особистості / Ф. П. Власенко // Збірник наукових праць – Х. : ХАІ, 2013. – № 4 (37). – С. 56 – 63.

47. Власюк О. Актуальні аспекти вдосконалення моделі національної безпеки України / О. Власюк, С. Кононенко // Стратегічна панорама. – 2017. – № 1. – С. 17 – 23.

48. Возний А. П. Тілесність людини як феномен розвитку фізичної культури / А. П. Возний // Філософія науки : традиції та інновації. – 2014. – № 2 (10). – С. 113 – 122.

49. Вольфганг Краус. Нигилизм сегодня , или Долготерпение истории. Следы рая. Об идеалах : эссе / Краус Вольфганг; пер. с нем. А. Карельського, Е. Кацевой и Э. Венгеровой. – М. : Радуга, 1994. – 256 с.

50. Выжлецов Г. Аксиология : становление и основные этапы развития / Г. Выжлецов // Социально-политический журнал. – 1995. – № 6. – С. 61 – 73.

51. Гадамер Х.-Г. Язык и понимание / Х.-Г. Гадамер // Актуальность прекрасного. – М. : Искусство, 1991. – 368 с.

52. Газнюк Л. Антропологічний вимір тіла і плоті в християнській традиції / Л. М. Газнюк, Г. М. Гончаров // Практична філософія. – 2008. – № 1(27). – С. 155 – 160.

53. Гайденок П. П. Научная рациональность и философский разум в интерпретации Эдмунда Гуссерля / П. П. Гайденок // Вопросы философии. – 1992. – № 7. – С. 116 – 135.

54. Гвишиани Д. М. Избранные труды по философии, социологии и системному анализу [Текст] / Д. М. Гвишиани. – М. : Канон, 2007. – 672 с.

55. Гегель Ф. Соч. в 14 томах. – Том 12. Лекции по эстетике. Книга первая. Перевод Б. Г. Столпнера. – М. : Государственное социально-экономическое издательство "Полиграфкнига", 1938. – 494 с.

56. Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук. В 3 т. : Т. 3. – Философия духа. – М. : Мысль, 1977. – 471 с.

57. Глоба Т. Роль фізичної культури й освіти в організації здорового способу життя студентської молоді. (Теоретичний аспект) / Т. Глоба, А. Піддубна // Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 89 – 93.

58. Гомілко О. Метафізика тілесності : концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К. : Наук. думка, 2001. – 340 с.

59. Горальський А. Теорія творчості / Анджей Горальський; пер. з пол. О. Гірного. – Львів : Каменярь, 2002. – 144 с.

60. Гончаров Г. М. Професійна і гуманістична складові цінності освіти як засоби для підвищення соціального статусу людини / Г. М. Гончаров // Практична філософія. – 2015. – № 1 (55). – С. 172 – 177.

61. Грузєва Т. С. Медико-соціальні аспекти вживання алкоголю населенням та стратегії протидії / Т. С. Грузєва, В. А. Дуфінець, В. Б. Замкевич, Ф. Ф. Ринда, В. В. Кручаниця // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік / за ред. Шафранського В. В. МОЗ України "УІСДМОЗ України". – Київ, 2016. – С. 118 – 127.

62. Грузєва Т. С. Неінфекційні захворювання: масштаби і тенденції поширеності, стратегії боротьби / Т. С. Грузєва, Д. Д. Дячук, О. Л. Зюков, Л. І. Галієнко, Г. В. Іншакова // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності

системи охорони здоров'я України. 2015 рік / за ред. Шафранського В. В. МОЗ України "УІСДМОЗ України". – Київ, 2016. – С. 408 – 418.

63. Гуань Инь-Цзы. Человек : Мыслители прошлого и настоящего о его жизни и бессмертии Древний мир – эпоха Просвещения / Ред. кол. : И. Т. Фролов и др.; Сост. П. С. Гуревич./ Инь- Цзы Гуань. – М. : Политиздат, 1991. – 464 с.

64. Гумбрехт Х. Похвала красоте спорта : Пер. с англ. / Х. Гумбрехт. – М. : Новое литературное обозрение, 2009. – 176 с.

65. Гуревич П. С. Кризис ценностных ориентаций / П. С. Гуревич // Личность. Культура. Общество. – 2008. – Вып. 5 – 6. – С. 135 – 149.

66. Гуссерль Э. Кризис европейского человечества и философия/ Э. Гуссерль // Вопросы философии. – 1986. – № 3. – С. 101 – 116.

67. Гуссерль Э. Философия как строгая наука / Э. Гуссерль. – Новочеркасск : Агентство "Сагуна", 1994. – 357 с.

68. Данилова В. Формирование универсализма современной постнеклассической философии / В. Данилова // ИЛИН. – 2003. – № 2 (33). – С. 93 – 99.

69. Деборин А. М. Очерки социально-политической мысли в Германии конец XVII – начало XIX в. Т. II / А. М. Деборин. – М. : Наука, 1967. – 401 с.

70. Долинний Ю. Духовність у спорті вищих досягнень / Ю. О. Долинний, С. О. Черненко, О. М. Олійник // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту. – 2005. – № 10. – С. 212 – 214.

71. Древнекитайская философия. Собрание текстов в двух томах. – Т. 2. – М. : Мысль, 1973. – С. 59 – 68.

72. Дробницкий О. Г. Некоторые аспекты проблемы ценностей / О. Г. Дробницкий // Проблема ценностей в философии под. ред. А. Г. Харчева. – Л. : Наука, 1966. – С. 25 – 40.

73. Дубогай А. Д. Управлять здоровьем смолоду / А. Д. Дубогай. – К. : Молодь, 1985. – 112 с.

74. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов : пер. греч. / Лаэртский Диоген. – М. : Мысль, 1986. – 576 с.

75. Еврипид [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://readly.ru/author/5782/>

76. Єгупов М. В. Спорт як соціокультурне явище : в пошуках аксіологічної ієрархії / М. В. Єгупов // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К. : Видавництво "Гілея", 2017. Вип. 119. – С. 231 – 234.

77. Ермак Н. Ф. Единство и многофункциональность спорта : автореф. дисс. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 – "Теория и методика физического воспитания, спортивной тренировки, оздоровительной и адаптивной физической культуры" / Н. Ф. Ермак. – М., 1999. – 25 с.

78. Жданкін А. Аналіз основних технологій навчання фізичної культури / А. Жданкін // Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 124 – 130.

79. Желудкин С. В. Спорт в системе ценностей молодежи / С. В. Желудкин // Вестник Чувашского университета. Гуманитарные науки. – Чебоксары, 2008. – № 3. – С. 93 – 97.

80. Закон України "Про внесення змін до Закону України "Про фізичну культуру і спорт" // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №4. – С. 80.

81. Ибрагимов М. М. Категория здоровья в философско-спортивном дискурсе / М. М. Ибрагимов, Е. В. Андреева // Спортивна медицина. – 2011. – № 1 – 2. – С. 148 – 158.

82. Ибрагимов М. "Идея спорта" в современном социально-философском дискурсе / М. М. Ибрагимов // Актуальні проблеми фізичної культури і спорту. – 2011. – Вип. 22 (№ 3). – С. 85 – 91.

83. Ибрагимов М. М. Философия спорта в дискурсе категорий телесности, здоровья и жизнеспособности / М. М. Ибрагимов // Вісник

Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Філософія. Політологія. – 2011. – Вип. 105. – С. 57 – 63.

84. Ібрагімов М. Аскеза в спорті та фізичному вихованні як теософська проблема самозбереження людини / М. М. Ібрагімов // Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві : Зб. наукових праць. – 2012. – № 2 (18). – С. 14 – 18.

85. Ібрагімов М. М. Спортивний інтерес та спортивний егоїзм як категорії філософсько-аксіологічного світогляду / М. М. Ібрагімов // Мультиверсум. Філософський альманах. – 2012. – № 4 (112). – С. 196 – 212.

86. Ібрагімов М. М. Аскеза як праобраз фізичної культури у теософській концепції самозбереження людини / М. М. Ібрагімов // Мультиверсум : Філософський альманах. – 2013. – Вип. 2 (120). – С. 111 – 121.

87. Ібрагімов М. М. Сова Мінерви і Аполлон : філософське есе про спорт / М. М. Ібрагімов. – К. : ТОВ "НВП" Інтерсервіс", 2013. – 320 с.

88. Ибрагимов М. М. Философия спорта в современной постэкзистенциалистской интерпритации / М. М. Ибрагимов // Гуманітарний часопис. – 2013. – № 2. – С. 63 – 69.

89. Ібрагімов М. Філософія спорту в контексті екзистенціальної антропології / М. Ібрагімов // Вісник Прикарпатського університету. Філософські та психологічні науки. – 2014. – Вип. 18. – С. 43 – 50.

90. Ібрагімов М. М. "Філософія олімпізму": комерціалізація ідеалів чи девальвація цінностей / М. М. Ібрагімов // Практична філософія. – 2014. – № 2. – С. 168 – 173.

91. Ібрагімов М. М. Філософія спорту в генезі історико-культурологічних студій та у вітчизняних перспективах / М. М. Ібрагімов // Філософська думка. – 2014. – № 1. – С. 97 – 110.

92. Ибрагимов М. М. Философия спорта как новый антропологический проект : монография / М. М. Ибрагимов. – К. : НУФВСУ. Изд-во "Олимп. лит.", 2014. – 296 с.

93. Ібрагімов М. Теоретичні проблеми методології пізнання у фізкультурно-спортивній галузі знань / М. Ібрагімов // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2015. – № 2. – С. 136 – 141.

94. Ібрагімов М. М. Філософія спорту як трансдисциплінарна галузь знань / М. М. Ібрагімов // Практична філософія. – 2015. – № 1(55). – С. 222 – 227.

95. Ібрагімов М. М. Українське товариство філософів спорту – новий громадський рух: проблеми й перспективи / М. М. Ібрагімов, М. М. Саїнчук // Практична філософія. – 2016. – № 4(62). – С. 171 – 177.

96. Ильенков Э. В. Проблема идеала в философии / Э. В. Ильенков // Вопросы философии. – 1962. – № 10. – С. 118 – 129.

97. Иоанн Златоуст. Слово против зрелищ / Иоанн Златоуст // Сборник проповеднических образов (проповеди свято-отеческие и церковно-отечественные): в 2 ч. / сост. П. Дударев. – СПб. : Издание И. Л. Тузова, 1912. – С. 178 – 184.

98. История китайской философии / Общ. ред. М. Л. Титаренко. – М. : Прогресс, 1989. – 552 с.

99. Исупов К. Г. Универсалии культуры / К. Г. Исупов // Культурология XX века. Энциклопедия. – СПб. : Университетская книга, 1998. – Т. 2. – 580 с.

100. Каган М. С. Человеческая деятельность (Опыт системного анализа) / М. С. Каган. – М. : Политиздат, 1974. – 328 с.

101. Кампанелла Т. Город Солнца / Пер. с лат. и ком. Ф. А. Петровского. Пер. и прил. М. Л. Абромсон, С. В. Шервинского и В. А. Ещина. Вст. ст. В. П. Волгина. – М. : АН СССР, 1954. – 228 с.

102. Кант И. Сочинения : в 6 т. / И. Кант; под общ. ред. В. Ф. Асмуса, А. В. Гулыги, Т. И. Ойзермана. – Т. 3. – М. : Мысль, 1964. – 799 с. (Филос. наследие. Акад. наук СССР. Ин-т философии).

103. Кант И. Основы метафизики нравственности /И. Кант. Собр. соч. в 6 т. – Т. 4, ч. 1. – М. : Мысль, 1965. – С. 219 – 305.

104. Кессиди Ф. Х. Сократ. – 2-е изд., доп. / Ф. Х. Кессиди – М. : Мысль, 1988. – 221 с.

105. Китайская философия : Энциклопедический словарь (РАН. Инт-т Дальнего Востока); гл. ред. М. Л. Титаренко. – М. : Мысль, 1994 – 573 с.
106. Кириленко О. М. Трансформації інституту спорту в сучасному українському суспільстві : автореф. дис. ... д-ра соціолог. наук : спец. 22.00.03. – "Соціальні структури та соціальні відносини" / О. М. Кириленко. – К., 2013. – 36 с.
107. Клименко В. Психологія спорту / В. Клименко. – К. : МАУП, 2006. – 432 с.
108. Кличко – Джошуа : сколько получают боксеры за бой. Стали известны детали гонораров Владимира Кличко и Энтони Джошуа [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://korrespondent.net/sport/boks/3845619-klychko-dzhoshua-skolko-poluchat-boksery-za-boi>
109. Ковтун Н. Воля як основа соціальної активності : теоретико-методологічний аналіз : монографія / Н. Ковтун. – Житомир: Вид-во Євенок О. О., 2014 – 292 с.
110. Ковтун Н. До проблеми визначення поняття "соціальна активність" / Н. Ковтун // Українська полоністика. – 2014. – Вип. 11. – С. 129 – 137.
111. Козлукова К. І. Сучасні проблеми фізичного виховання, спорту та здоров'я студентів / К. І. Козлукова // Актуальні проблеми фізичного виховання студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Дніпропетровськ, 2014. – С. 240 – 243.
112. Колесникова С. С. Виды молодежной субкультуры, преобладающие в современной молодежной среде [Электронный ресурс] / С. С. Колесникова // Вестник КемГУ. – 2008. – № 1. – С. 65 – 68. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article>
113. Концепція загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012 – 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dsmsu.gov.ua/index/ua/material/7789>

114. Круцевич Т. Ю. Історія розвитку фізичної рекреації / Т. Ю. Круцевич, Н. Є. Пангелова, С. Б. Пангелов. – К. : Академвидав, 2013. – 160 с.
115. Кримський С. Б. Запити філософських смислів / С. Б. Кримський. – К. : ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
116. Крисаченко В. С. Історія української філософії. Хрестоматія-довідник / В. С. Крисаченко. – К. : "МП Леся", 2006. – 468 с.
117. Кудряшова А. Л. Роль ценностей здорового образа в современном обществе / А. Л. Кудряшова // Молодой ученый. – 2014. – № 21 (80). – С. 644 – 646.
118. Кузнецов В. Про стан та перспективи розвитку методологічних досліджень науки / В. Кузнецов // Філософська думка. – 2005. – № 6. – С. 3 – 31.
119. Кьеркегор С. Страх и трепет / С. Кьеркегор. – М. : ТЕРРА-Книжный клуб: Республика, 1998. – 382 с.
120. Лабский В. М. Физическая культура и спорт в цивилизациях и эпохах / В. М. Лабский, А. И. Любиев, А. В. Юшко. – Харьков : НТУ "ХПИ". – 2005. – 180 с.
121. Ланкин В. Г. Культурология / В. Г. Ланкин. – Томск : Изд-во Томского политехнического университета, 2009. – 137 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://ctl.tpu.ru/files/culturup2.Pdf>
122. Лейбниц Г. В. Сочинения: в 4-х т. / Лейбниц Г. В. – М. : Мысль, 1982. – Т. 1. – 636 с.
123. Лекторский В. Идеалы и реальность гуманизма / В. А. Лекторский // Вопросы философии. – 1994. – № 6. – С. 22 – 28.
124. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие : опыт многомерной реконструкции / Д. А. Леонтьев // Вопросы философии. – 1996. – № 4. – С. 15 – 26.
125. Литинская Е. Аксиология спорта высших достижений в современном обществе: автореф. дис. ... канд. филос. наук: спец. 09. 00. 11 – "Социальная философия" / Е. Литинская. – М, 2013. – 22 с.

126. Локк Дж. Мысли о воспитании / Дж. Локк. – М. : Педагогика, 1968. – 296 с.
127. Лотце Г. Основания практической философии. Пер. с нем. Я. Огуса / Г. Лотце. – СПб. : Логос, 1882. – 87 с.
128. Лотце Г. Микрокосм : пер. с нем. / Г. Лотце., Дж. Леббок // Радости жизни, микрокосм. – Минск : Белорусская энциклопедия, 2006. – 426 с.
129. Лубышева Л. И. Современный ценностный потенциал физической культуры и спорта и пути его освоения обществом и личностью / Л. И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 1997. – № 6. – С. 10 – 14.
130. Лубышева Л. И. Культурные трансформации современного спорта в аспекте социологического анализа / Л. И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 2013. – № 6. – С. 10 – 13.
131. Лукиан. Сочинения : в 2 т. [Текст] / ред. : А. И. Зайцев. – Т. 1. – СПб. : Алтейя, 2001. – 472 с.
132. Лукьянов А. Е. Становление философии на Востоке (Древний Китай и Индия) / А. Е. Лукьянов. – М. : ИНСАН, РМФК, 1992. – 208 с.
133. Лукьянов А. В. Спорт как социально-ценностная система / А. В. Лукьянов, Н. Ю. Мазов // Философия и общество. – 2008. – С. 168 – 184.
134. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей истории / Н. Луман. – СПб. : "Наука", 2007. – 648 с.
135. Люшен Г. Взаимосвязь между спортом и культурой / Г. Люшен // Спорт и образ жизни : Сб. статей / Сост. В. Столяров, З. Кравчик. – М. : Физкультура и спорт, 1979. – С. 35 – 51.
136. Люшен Г. Спорт и культура / Г. Люшен // Спорт, духовные ценности, культура. Вып. второй: сб. / Сост и ред. В. В. Кузин, В. И. Столяров, Н. Н. Чесноков. – М. : Гуманитарный Центр "СпАрт" РГАФК, 1997. – С. 135 – 140.
137. Мазур Л. Філософія життя й ідеологія українського національного тіловиховання / Л. Мазур, П. Мартин // Традиції фізичної культури в

Україні : зб. наук. статей / За заг. ред. С. В. Кириленко, В. А. Старкова, А. В. Цюся. – К. : ІЗМН, 1997. – С. 199 – 208.

138. Майер Х. Олимпийские игры как модель современного мира / Хорст Майер // Межд. спорт. движение : Экспресс-информация. – Вып. 19. – М. : ЦООНТИ – Фис, 1984. – С. 13 – 22.

139. Майнберг Э. Основные проблемы педагогики спорта : пер. с нем. под. ред. М. Я. Виленского, О. С. Метлушко / Э. Майнберг. – М. : АО "Аспект-пресс", 1995. – 317 с.

140. Макинтош П. Мотивация спортсменов олимпийцев / П. Макинтош // Спорт, духовные ценности, культура. – Выпуск второй. Гуманистические идеалы, идеи олимпизма и мир современного спорта: Сборник / Сост. и ред. В. Кузин, В. Столяров, Н. Чесноков. – М. : Гуманитарный центр "СпАрт" РГАФК, 1997. – С. 62 – 69.

141. Мамардашвили М. К. Лекции по античной философии / М. К. Мамардашвили. – М. : Прогресс – Традиция, Фонд Мераба Мамардашвили, 2009. – 248 с.

142. Манхейм К. Диагноз нашего времени / К. Манхейм. / Пер. с нем. и англ.; Отв. ред. и сост. Я. М. Бергер и др. – М. : Юрист, 1994. – 700 с.

143. Маслоу А. Психология бытия / А. Маслоу. – М. : "Релф-бук" – К. : "Ваклер", 1997. – 304 с.

144. Мегрелидзе К. Основные проблемы социологии мышления / К. Мегрелидзе. – Тбилиси : Мецниереба, 1973. – 438 с.

145. Микешина Л. А. Философия познания. Полемические главы / Л. А. Микешина. – М. : Прогресс. – Традиция, 2002. – 624 с.

146. Міфи стародавніх українців, греків, римлян / Пер. з рос.; упоряд. Олег Буханенко. – Одеса : Маяк; РІНО, 1995. – 48 с.

147. Михайлов Н. Н. Социализм и разумные потребности личности / Н. Н. Михайлов. – М. : Политиздат, 1982. – 192 с.

148. Могильова С. Сучасний спорт в екзистенціальному та соціально-комунікативному вимірах : Автореф. дис.. ...канд.. філос. наук : 09.00.03 –

соціальна філософія та філософія історії / Світлана Валентинівна Могільова. – Х., 2008. – 18 с.

149. Момджян К. Х. Введение в социальную философию / К. Х. Момджян. – М. : Высш. шк., КД "Университет", 1997. – 448 с.

150. Монтень Мишель. Опыты. Избранные произведения в 3-х томах. Том I. Пер. с фр. / Мишель Монтень. – М. : Голос, 1992. – 384 с.

151. Морган Уильям. Философия спорта. Исторический и концептуальный обзор и оценка ее будущего / Уильям Морган // Логос. – 2006. – № 3(54). – С. 147 – 159.

152. Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту, затверджена Указом Президента України від 28 вересня 2004 року № 1148 / 2004. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1148/2004>

153. Ницше Ф. Так говорил Заратустра / Ф. Ницше. Сочинения в 2 т. – Т. 2. – М. : Мысль, 1990. – 162 с.

154. Новейший философский словарь / В. А. Кондратов, Д. А. Чекалов, В. Н. Копорулина; под общ. ред. А. П. Ярещенко. – Ростов-н/Д. : Феникс, 2006. – 672 с.

155. Олексин І. Я. Аксіологічний вимір життєвого світу особистості / І. Я. Олексин // Практична філософія. – 2017. – № 2 (64). – С. 38–44.

156. Олексин І. Я. Спорт як чинник формування в особистості цінностей здорового способу життя / І. Я. Олексин // Практична філософія. – 2017. – № 4 (66). – С. 191–196.

157. Олексин І. Я. Тілесність як основа спортивної діяльності / І. Я. Олексин // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії: збірник наукових праць, вип. 70 / Гол. ред. В. Г. Воронкова; Запоріж. держ. інж. акад. – Запоріжжя : РВВ ЗДІА, 2017. – С. 77–83.

158. Олексин І. Я. Ціннісний потенціал спортивної діяльності в універсалиях європейської культури / І. Я. Олексин // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. – К.: "Видавництво "Гілея", 2017. – Вип. 124 (9). – С. 214–219.

159. Олексин І. Я. Спортивний вимір соціальних цінностей в філософських поглядах стародавніх греків / І. Я. Олексин // Вісник Житомирського державного університету Імені Івана Франка: науковий журнал. Філософські науки / [Гол. ред. П. Ю. Саух, відп. ред. Н. А. Сейко] – Житомир: Вид-во Житомирського держ. ун-ту імені І. Франка, 2017. Вип. 1(83). – С. 87–91.

160. Ортега-и-Гассет Х. Эстетика. Философия культуры / Ортега-и-Гассет Х. – М. : Искусство, 1991. – 588 с.

161. Панкратион – от прошлого к настоящему [Електронний ресурс]. – Режим доступу : панкратион – цфо. рф /? page_id=112

162. Передельский А. А. Рабочие заметки по философии спорта : методические материалы для магистрантов и аспирантов физкультурно-спортивных вузов / А. А. Передельский [и др]. – М. : Физическая культура, 2011. – 62 с.

163. Передельский А. А. Социально-философские теоретико-методологические основания системного подхода в общей теории спорта / А. А. Передельский // Фундаментальные и прикладные исследования физической культуры, спорта, олимпизма : традиции и инновации : материалы I Всероссийской научно-практической конференции 24-25 мая 2017 г. / под. ред. А. А. Передельского. – М. : РГУФКСМ и Т, 2017. – С. 23 – 36.

164. Петрова І. В. Дозвілля у працях ранньохристиянських апологетів / І. В. Петрова // Вісник Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв. – 2014. – № 3. – С. 63 – 67.

165. Пехньо В. "Договорняк" : що треба знати про корупційний скандал в українському футболі [Електронний ресурс] / В. Пехньо. – Режим доступу : <https://hromadske.ua/hosts/dohovirni-matchi>

166. Пінчук Є. Спорт як соціальне явище і факт культури / Є. А. Пінчук, Л. А. Шеремет // Спорт і фізичне виховання в соціогуманітарному дискурсі : Збірник наук. статей : / Уклад. Ю. О. Тимошенко. – Київ: : НУФВСУ, 2014. – С. 96 – 126.

167. Платон. Горгий. Собрание соч. : В 3 т. – Т. 1. – М. : Мысль, 1968. – 624 с.
168. Платон. Законы / Платон // Соч. в 3 т. – Т. 3. – Ч. 2. – М. : Мысль, 1972. – С. 83 – 478.
169. Платон. Государство / Платон. // Сочинения в четырех томах. – Т. 3. – Ч. 1 / Под. общ. ред. А. Ф. Лосева и В. Ф. Асмуса; Пер. с древнегреч. – СПб. : Изд-во С.-Петербур. ун-та; "Изд-во Олега Абышко", 2007. – 752 с.
170. Платон // Менон / Платон – Собр.соч. в 4-х томах. – Том 1. – М. : Мысль, 1990. – С. 575 – 612.
171. Плахтиенко В. А. Надёжность в спорте / В. А. Плахтиенко, Ю. М. Блудов. – М. : Физкультура и спорт, 1983. – 176 с.
172. Полісаєв О. П. Суспільний ідеал як складова трансісторичності міфологічної свідомості [Електронний ресурс] / О. П. Полісаєв. – Режим доступу : <https://jrn1.nau.edu.ua/index.php/VisnikPK/article/viewFile/2298/2287>
173. Попович М. Григорій Сковорода : філософія свободи / Худож. оформ. О. Білецького / М. Попович. – К. : Майстерня Білецьких, 2007. – 256 с.
174. Пуни А. Ц. Очерк истории психологи спорта / сост. и общая ред. И. П. Волкова // Спортивная психология в трудах отечественных специалистов. – СПб. : Питер, 2002. – 383 с.
175. Результаты социологического исследования "Отношение молодёжи Украины к здоровому образу жизни". – К. : Государственный институт развития семьи и молодёжи, 2010. – 185 с.
176. Рекутина Н. В. История олимпийского спорта : агонистика в эпоху эллинизма / Н. В. Рекутина // Наука и спорт : современные тенденции. – 2014. – № 1 (Том 2). – С. 77 – 90.
177. Риккерт Г. Ценности жизни и культурные ценности / Г. Риккерт // Логос. – М. : Тип. Т-ва А. А. Левенсон, 1912 – 1913. –Кн. I и II. – С. 1 – 35.
178. Рішення Рівненської обласної ради Сьомого скликання (десята сесія) від 17 березня 2017 року. Про звіт щодо виконання обласного бюджету за 2016 рік

[Електронний ресурс] – Режим доступу: https://oblrada.rv.ua/documents/rishennya/7sklikannya.php?SECTION_id=/1718@ELEMENT ID=14367

179. Рудик П. А. Актуальные проблемы психологической подготовки спортсменов / П. А. Рудик // Теория и практика физической культуры. – 1970. – № 5. – С. 61 – 64.

180. Руссо Ж.-Ж. Педагогические сочинения в 2-х т. – Том. 1. Эмиль, или О воспитании / Под ред. Г. Н. Джибладзе : сост. А. Н. Джуринский. – М. : Педагогика, 1981. – 656 с.

181. Савицька Л. І. Суспільний ідеал : суть та класифікація / Л. І. Савицька, В. І. Савицький // Вісник НТУУ "КП". Політологія. Соціологія. Право : зб. наук. праць. – 2010. – № 2(6). – С. 65 – 72.

182. Саух П. XX століття. Підсумки / П. Ю. Саух. – Вид. 2-ге, доповн. і переробл. – К. : "МП Леся", 2009 – 284 с.

183. Селиванов В. И. Избранные психологические произведения. Воля, ее развитие и воспитание / В. И. Селиванов. – Рязань : РГПИ, 1992. – 574 с.

184. Сидоренко Л. І. Проблема тілесності : філософсько-етичні виміри / Л. І. Сидоренко // Філософські проблеми гуманітарних наук : Альманах. – 2012. – № 21. – С. 43 – 48.

185. Сидоров А. И. Древнехристианский аскетизм и зарождение монашества / А. И. Сидоров. – М. : Православный паломник, 1998. – 528 с.

186. Сковорода Г. Разговор п'яти путников о истинном щастии в жизни / Г. Сковорода. – Повне зібрання творів : У 2 т. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1973. – 560 с.

187. Сковорода Г. Повне зібрання творів : У 2 т. – Т. 2. – К. : Наукова думка, 1973. – 576 с.

188. Сковорода Г. Сродность к богословію / Г. Сковорода. – Повне зібрання творів : У 2 т. – Т. 1. – К. : Наукова думка, 1973. – 532 с.

189. Сколеба І. І. Проблема цінностей в російській філософії (кінець XIX – початок XX ст.) : методологічні аспекти дослідження / І. І. Сколеба // Вісник Національного авіаційного університету. Серія : Філософія. Культурологія : зб. наук. пр. – К. : Вид-во Нац. Авіа. Ун-ту "НАУ – друк". – 2010. – № 2 (12). – С. 109 – 112.
190. Спиноза Б. Етика / Б. Спиноза. – Избранные произведения. В 2 т. – Т. 1. – М. : Политиздат, 1957. – 631 с.
191. Сорокин П. А. Человек. Цивилизация. Общество : Пер. с англ. / П. А. Сорокин. – М. : Политиздат, 1992. – 543 с.
192. Соціальна медицина та організація охорони здоров'я / За ред. Ю. В. Вороненка. – Тернопіль : Укрмедкнига, 2002. – 332 с.
193. Соціальна філософія : Короткий Енциклопедичний Словник / Загальна редакція і укладання : В. П. Андрущенко, М. І. Горлач. – Київ. – Харків : ВМП "Рубікон", 1997. – 400 с.
194. Степин В. С. Саморазвивающиеся системы и философия синергетики [Електронний ресурс] / В. С. Степин. – Режим доступу : <http://spkurdyumov.narod.ru/stepin444.htm/>
195. Столбов В. В. История и организация физической культуры и спорта / В. В. Столбов. – М. : Просвещение, 1982. – 286 с.
196. Столяров В. И. Философско-культурологический анализ физической культуры / В. И. Столяров // Вопросы философии. – 1988. – № 4. – С. 78 – 91.
197. Столяров В. И. Социология физической культуры и спорта // В. И. Столяров. – М. : Физическая Культура, 2005. – 400 с.
198. Столяров В. И. Концепция физической культуры и физкультурного воспитания (инновационный поход) / В. И. Столяров, И. М. Быховская, Л. И. Лубышева // Теория и практика физической культуры. – 1998. – № 5. – С. 11 – 15.

199. Столяров В. И. Актуальные теоретико-методологические проблемы развития "спортивной науки" / Столяров В. И. // Фундаментальные и прикладные исследования физической культуры, спорта, олимпизма: традиции и инновации: материалы I Всероссийской научно-практической конференции 24–25 мая 2017 г. / под. ред. А. А. Передельского. – М.: РГУФКСМ и Т, 2017. – 685 с.

200. Судаков К. В. Функциональные системы / К. В. Судаков. – М.: РАМН. – 2011. – 320 с.

201. Тайлор Э. Миф и обряд в первобытной культуре / Э. Тайлор. Пер с англ. Д. А. Коропчевского. – Смоленск: Русич, 2000. – 624 с.

202. Теорія і методика фізичного виховання. – Т. 1. Загальні основи теорії і методики фізичного виховання / За ред. Т. Ю. Круцевича. – К.: Олімп. літ-ра, 2008. – 391 с.

203. Тённис Ф. Общность и общество. Основные понятия чистой социологии. [Пер. с нем. Д. В. Складнева] / Фердинанд Тённис. – СПб.: "Владимир Даль", 2002. – 450 с.

204. Тертуллиан. О зрелищах / Квинт Септимий Флорент Тертуллиан; пер. с лат. // Избранные сочинения. – М.: "Прогресс"; "Культура", 1994. – С. 277 – 293.

205. Тиллих П. Мужество быть / Пауль Тиллих // Избранное: Теология культуры / Пер. с англ. – М.: Юрист, 1995. – С. 7 – 131.

206. Тойнби А. Дж. Постижение истории. Пер. с англ. / А. Дж. Тойнби. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.

207. Токвіль Алексіс де. Про демократію в Америці. У двох томах / Пер. з франц. / Алексіс де Токвіль. – К.: Всесвіт, 1999. – 590 с.

208. Ушинский К. Д. О нравственном элементе воспитания / К. Д. Ушинский // Собрание сочинений: В 11 т. – Т. 2. – Москва – Ленинград: Изд. Акад. пед. наук РСФСР, 1948. – С. 425 – 489.

209. Філософський енциклопедичний словник / Під ред. В. І. Шинкарука, Є. К. Бистрицького, М. О. Булатова. – К. : Абрис, 2002. – 744 с.
210. Філософський словник соціальних термінів. Видання третє, доповнене. – Х. : "РИФ", 2005. – 672 с.
211. Философский энциклопедический словарь / Ред. : Л. Ф. Ильичёв, Н. П. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 840 с.
212. Фоменко А. М. Гуманістична концепція А. Маслоу про процес самоактуалізації особистості / А. М. Фоменко // Мультиверсум : Філософський альманах. – 2001. – Вип. 19. – С. 125 – 134.
213. Фролов Э. Д. Факел Прометея. Очерки античной общественной мысли: монографія / Э. Д. Фролов. – Л. : Изд-во Ленгос. ун-та, 1981. – 160 с.
214. Фромм Э. Сущность человека, его способность к добру и злу / Э. Фромм // Это человек. Антология. – М. : Высшая школа, 1995. – С. 41 – 53.
215. Фудин Н. А. Анализ спортивной деятельности с позиций теории функциональных систем / Н. А. Фудин, Ю. Е. Вагин // Сеченовский вестник. – 2016. – № 3 (25). – С. 34 – 45.
216. Хайдеггер М. Европейский нигилизм / М. Хайдеггер // Проблема человека в Западной философии. – М. : Прогресс, 1988. – С. 212 – 313.
217. Хакен Г. Тайны природы. Синергетика : учение о взаимодействии / Г. Хакен. – Москва – Ижевск: Институт компьютерных исследований, 2003. – 320 с.
218. Хатчесон Ф. Эстетика / Ф. Хатчесон, Д. Юм, А. Смит. – М. : Искусство, 1973. – 482 с.
219. Хейзинга Й. Homo ludens. В тени завтрашнего дня / Й. Хейзинга. – М. : Прогресс-Традиция, 1992. – 464 с.

220. Хейзинга Й. Homo Ludens / Й. Хейзинга // Статті по історії культури . – М. : Прогресс-Традиция. – 1997. – 416 с.

221. Хомич Л. О. Формування здорового способу життя студентської молоді / Л. О. Хомич // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції "Формування здорового способу життя студентської молоді : реалії та перспективи". – Полтава, 2003. – С. 117 – 119.

222. Цивілізаційний вибір України : парадигма осмислення і стратегія дій : національна доповідь / ред. кол. : С. І. Пирожков, О. М. Майборода, Ю. Ж. Шайгородський та ін.; Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К. : НАН України, 2016. – 284 с.

223. Шафранський В. В. Характеристика способу життя населення та формування здорового способу життя / В. В. Шафранський, Ф. Ф. Ринда, Г. О. Слабкий // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідеміологічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік / за ред. Шафранського В. В. МОЗ України "УІСДМОЗ України". – Київ, 2016. – С. 434 – 452.

224. Шелер М. Избранные произведения. – Пер. с нем. Денежкина А. В., Малинкина А. Н., Филлипова А. Ф. Под. ред. Денежкина А. В. / М. Шелер. – М. : Гнозис, 1994. – 413 с.

225. Шеремет Л. А. Спорт як соціальне явище та факт культури : основні аспекти філософського розгляду / Л. А. Шеремет // Мультиверсум : Філософський альманах. – 2014. – Вип. 129. – С. 158 – 169.

226. Шеремет Л. А. Соціокультурний досвід людини і суспільства як передумова розвитку інтерперсональних відносин і стимулювання спорту / Л. А. Шеремет // Практична філософія. – 2015. – № 1 (55). – С. 178 – 188.

227. Шеремет Л. А. Спортивна діяльність як структурна складова духовного життя суспільства / Л. А. Шеремет // Практична філософія. – 2015. – № 2 (56). – С. 177 – 184.

228. Шефтсбери А. Исторические опыты / А. Шефтсбери. – М. : Искусство, 1975. – 543 с.
229. Шинкарук В. Проблема смысла человеческого бытия / В. Шинкарук // Жизнь как творчество. – К. : Наукова думка, 1985. – 302 с.
230. Шиян Б. Теорія і методика фізичного виховання школярів. Частина 1. / Б. Шиян. – Тернопіль : Богдан, 2001. – 272 с.
231. Шопенгауэр А. Мир как воля и представление. В 2-х т. – Т. 2 / А. Шопенгауэр. – М. : Наука, 1993. – 671 с.
232. Шпенглер О. Закат Европы : В 2 т. : Пер. с нем. / Освальд Шпенглер. – М. : Мысль, 1996. – Т. 1. – 672 с.
233. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 278 с.
234. Энциклопедия олимпийского спорта в пяти томах. Т. 1. – К. : Олимпийская література, 2002. – 495 с.
235. Яценко А. Целеполагание и идеалы / А. И. Яценко. – К. : Наукова думка, 1977. – 276 с.
236. Яценко Л. Д. Ризикогенні чинники соціальної напруженості в Україні / Л. Д. Яценко, О. О. Коломієць // Стратегічна панорама. – 2016. – № 2. – С. 121 – 127.
237. Adorno T. Erziehung zur Mündigkeit / T. Adorno – Frankfurt/M.: Suhrkamp, 1970. – 156 s.
238. Baily K. D. Sociology and New Systems Theory: toward a theoretical synthesis / Baily K. D. – N. Y., 1994. – 372 p.
239. Cohen H. System der Philosophie. Th. 2. Ethic des reinen Willens / Cohen H. – Berlin: Cassirer, 1904. – 665 s.
240. Diem C. Weltgeschichte des Sports und der Leibeserziehung / Carl Diem. – Stuttgart : Cotta, 1960. – 1223 s.

241. Health and food. Special eurobarometer European Commission. – 2006. – 166 p.
242. Lalonde M. A new perspective on the health of Canadians. A working document / M. A Lalond. – Ottawa Government of Canada, 1974. – 76 p.
243. Laslo E. Introduction to Systems Philosophy. Towarda New Paradigm of Contemporary Thought / Laslo E. – N. Y. : Gordon and Breach. 1972. – XXI. – 328 p.
244. Lenk Hans Presidential Address – 1981. Tasks of the Philosophy of Sport : Between Publicity and Anthropology // Journal of the Philosophy of Sport. – 1982. – Vol. IX. – P. 94 – 106.
245. Lipiec J. Filozofia olimpiizmu / Lipiec Jozef. – Warszawa : Polskie Wydawnictwo Sportowe SPRINT, 1999 – 234 s.
246. Mauss M. The techniques of the Body / Mauss M. – Economy and Society. – 1973. – Vol 2. – № 1. – P. 70 – 88.
247. Murdock, George P. "Kin Term Patterns and their Distribution" / . Murdock, George P. – 1970. – Vol. 9. – P. 165 – 207.
248. National Journal. – 1970. – Vol. 2. – № 19. – p. 990.
249. Ortega Y. El tema de nuestro tiempo / Ortega Y. Gasset J. // Obrass completas. – Madrid, 1950. – T. 3. – Cap. 10. - P. 192 – 196.
250. Partner des Spitzensports. Die Sportpolitik des Bundesministeriums der Innern. – Köllen Druck + Verlag GmbH. – Bonn, 2009. – 72 s.
251. Rittner V. Körperbezug, Sport und Ästhetik / V. Rittner // Sportwissenschaft. – 1989. – N. 4. – S. 359 – 377.
252. Rogers C. R. A Theory of Therapy, Personality and Interpersonal Relationships: As Developed in the Client-Centered Framework // Psychology a study of a science / Ed. by S. Koch. – N. Y.: Mc Graw Hill, 1959. – Vol. 3. – P. 184 – 256.

253. Sport in the EU. Available [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://europa.eu/pol/spo/index_en.htm (Accessed 20 Sep 2014).

254. Thomas C. E Sport in a Philosophic Context / Thomas C. – Philadelphia, 1983. – 228 p.

255. Tokarski Stanislaw. Body and cultures. Temporal and spatial aspects of Asian martial arts // Sport, Culture and Society. In Honour of Prof. Zbigniew Krawczyk / Ed. by J. Kosiewich. – Warsaw, 2005. – P. 328.

256. Vialar P. Pierre de Coubertin : The Man – The Games // Report of the 2-nd Summer Session of the IOA. – Athens, 1962. – P. 54 – 71.

257. Wohl A. Wychowanie fizyczne dla wojny czy dla pokoju / A. Wohl // Kultura fizyczne. – Warszawa, 1986 – № 7 – 8. – S. 6 – 10.

258. Wolanski N. Zdrowie-srodowiskowe uwarunkowania i pozytywne mierniki / Wolanski N. // Zdrow. Publ. – 1983.-94. – Nr 5. – S. 259 – 265.